KADERNOTA
2020 - 2023

gemeente
DE WOLDEN

actief en betrokken

dewolden.nl

Kadernota

2020-2023

Gemeente De Wolden

Bezoekadres: Raadhuisstraat 2
7921 GD Zuidwolde

Postadres: Postbus 20
7920 AA Zuidwolde

Telefoon: 14 0528
E-mail: gemeente@dewolden.nl
Internet: www.dewolden.nl

Inhoudsopgave

Inleiding en leeswijzer 1
Uiteenzetting financiële positie 2
Doorrekening meerjaren investeringsplannen 2020 - 2023 7
Vermogenspositie en houdbare gemeentefinanciën 10
Voortgang afgesproken bezuinigingen 14
Ontwikkeling programma's in meerjarenperspectief 15
Programma 01 - De Wolden gastvrij, initiatiefrijk & Stimulerend 15
Programma 02 - De Wolden een Veilig Thuis 22
Programma 03 - Duurzaam Leven in De Wolden 26
Programma 04 - De Wolden onderneemt 38
Programma 05 - De Wolden aantrekkelijk & aangesloten 45
Programma 06 - De Wolden ontwikkelt met kleur en talent 53
Programma 07 - Gezond Meedoen 63
Programma 08 - De Wolden actief en opgeruimd 72
Programma 09 - Diverse financiële zaken De Wolden incl. SWO 81
Overige financieel-technische aspecten 89
Bijlagen 93
Bijlage 1 Overzicht financiële gevolgen speerpunten en overige uitzettingen kadernota 2020 94
Bijlage 2 Overzicht van de 'Algemene reserve' 96
Bijlage 3 Samenstelling post onvoorziene uitgaven en stelposten 97
Bijlage 4 Lijst met producten per programma 98

Inleiding en leeswijzer

In de afzonderlijk bij deze kadernota behorende aanbiedingsbrief beschrijft het college de laatste stand van zaken en de laatste ontwikkelingen die na de totstandkoming van deze nota naar voren zijn gekomen en die wellicht kunnen bijdragen aan een juiste discussie in de raad.

Deze kadernota kent de gebruikelijke opbouw. Indien daarbij wordt verwezen naar onderliggende stukken, dan worden deze waar nodig voor de raad ter inzage gelegd. In de kadernota zijn hiervan dan de hoofdlijnen opgenomen. Daar waar bij onderwerpen een 'pm-raming' is vermeld, is daarvoor geen dekking in de meerjarencijfers meegenomen.

De kadernota is verder als volgt opgebouwd. Na de inleiding en leeswijzer geeft het college vervolgens een uiteenzetting van de actuele financiële positie van de gemeente. Daarbij gaan we zijdelings in op het rekeningresultaat 2018, de begroting 2019 en het meerjarenbeeld 2020-2022. Ook zijn de laatste ontwikkelingen over de algemene uitkering uit het gemeentefonds vermeld.

Vervolgens is in een afzonderlijke paragraaf aandacht besteed aan de samenstelling en doorrekening van de meerjaren-investeringsplannen 2018-2023. Tenslotte behandelen we in dit hoofdstuk de financiële risico's, de reserves & voorzieningen (vermogenspositie) en het onderwerp 'houdbare gemeentefinanciën'.

In het volgende hoofdstuk gaat het college in op de voortgang en afwikkeling van de resterende bezuinigingen 2012-2019.

Hierna beschrijft het college een aantal bekende (nieuwe) wettelijke ontwikkelingen per programma. Daarbij is zoveel mogelijk in zogenoemde speerpunten aangegeven wat deze plannen (financieel) betekenen, zowel incidenteel als structureel in meerjarenperspectief. In sommige situaties kunnen we speerpunten en ontwikkelingen uitwerken binnen bestaande budgetten van de exploitatiebegroting. Deze hebben dan geen invloed op de berekende saldi.

Daarna behandelt het college enkele specifieke financieel-technische aspecten, zoals de uitgangspunten voor het opstellen van de ramingen van de (programma-)begroting 2020. Naast de rentevisie en ontwikkelingen over de tarieven en heffingen, noemen we de criteria die gelden voor de beoordeling van nieuwe plannen en/of investeringen. De raad heeft in het verleden aangegeven deze criteria als hulpmiddel te gebruiken bij het stellen van prioriteiten over nieuwe uitgaven en de uit te voeren investeringen.

Bijlagen

De Kadernota 2020 bevat vier bijlagen:

Bijlage 1 is een indicatief samenvattend overzicht van de nu bekende financiële mutaties (in de lasten en baten) en dergelijke uit deze kaderbrief; met een mogelijke prioriteitstelling.

Bijlage 2 geeft een overzicht van de stand van de 'Algemene reserve' en van de al geoormerkte bedragen betreffende de voorgenomen onttrekkingen.

Met bijlage 3 geeft het college inzicht in de samenstelling van de post voor onvoorziene uitgaven en opgenomen stelposten.

Als bijlage 4 is een overzicht toegevoegd met de verschillende producten per programma.

Uiteenzetting financiële positie

Inleiding

In dit hoofdstuk gaat het college in op de uitkomsten van de voorlopige jaarrekening 2018. We beperken ons in dit hoofdstuk nu voornamelijk tot de financiële uitkomst hiervan. In een afzonderlijk voorstel aan de raad gaan we te zijner tijd in op de mogelijke bestemming van het positieve resultaat. Overigens is in het verleden al door de gemeenteraad al besloten de voordelige exploitatiesaldi te willen reserveren en te storten in de 'Algemene reserve'.

Ook kijken we in dit hoofdstuk terug op de begrotingsbehandeling 2019 en de besluiten die de raad heeft genomen in de vergadering van 8 november 2018.

Vervolgens gaat het college in op de financiële vooruitzichten voor de begrotingsperiode 2020 – 2023, inclusief de ontwikkelingen over de algemene uitkering uit het gemeentefonds.

Tenslotte behandelen we de mogelijke inzet van incidenteel geld onder de kop 'Vermogenspositie – reserves & voorzieningen'.

Rekeningresultaat 2018

Het voorlopige rekeningresultaat 2018 bedraagt circa € 1.572.000 voordelig. Dit onder voorbehoud van correcties na de accountantscontrole en aanwendingen door eerder genomen besluiten. De uitkomsten van de jaarrekening 2018 werken deels door in 2019 en volgende jaren. Het betreft hier dan structurele gevolgen van de jaarrekening.

Structurele gevolgen jaarrekening 2018
Als bedragen uit de jaarrekening 2018 structureel doorwerken, houden we hiermee rekening in de cijfers van de nog op te stellen begroting 2020. Dit tenzij ze al in de primitieve begroting 2019 structureel zijn verwerkt.
Na een analyse van het rekeningresultaat 2017 hebben we al enkele kleinere posten, die structureel doorwerken en leiden tot een aanpassing van het meerjarenbeeld, in de basiscijfers van deze kadernota verwerkt. Een aantal andere afwijkingen die nog niet zijn verwerkt, betreffen:

Structurele aanpassingen budgetten vanuit de jaarrekening 2018				
	2019	**2020**	**2021**	**2022 e.v.**
- Sociale ombudsfunctie	30.000 V	30.000 V	30.000 V	30.000 V
- Leerlingenvervoer	50.000 V	50.000 V	50.000 V	50.000 V
- Leerplichtzaken	20.000 V	20.000 V	20.000 V	20.000 V
- Wmo - hulpmiddelen	300.000 V	300.000 V	300.000 V	300.000 V
- Eigen bijdrage Wmo	200.000 N	200.000 N	200.000 N	200.000 N
- Beschermd wonen	175.000 V	175.000 V	-	-
- Jeugdzorg (winstwaarschuwing)	Pm	Pm	Pm	Pm
Totaal structureel voordeel	**375.000 V**	**375.000 V**	**200.000 V**	**200.000 V**

Bestemming rekeningresultaat 2018
Bij de aanbieding van de primitieve begroting 2018 hebben we de raad verteld dat we rekening hielden met een overschot 2018 van afgerond € 233.000. Dit inclusief de bijstellingen bij begrotingswijziging nr. 1. Na de behandeling van de tussentijdse bestuursrapportages in 2018 is dit bijgesteld naar een tekort van afgerond € 621.000.

Na de samenstelling is dus gebleken dat de jaarrekening 2018 sluit met een voordelig resultaat van afgerond € 1.572.000. Voor een nadere toelichting op het verloop hiervan verwijzen we naar de betreffende Jaarstukken 2018.

Zoals we al hebben gemeld in de inleiding op de jaarrekening 2018, stelt het college voor het resultaat te storten in de algemene reserve. Mogelijk dat bij de behandeling en vaststelling van de jaarrekening in de raad nog aanvullende voorstellen komen voor een specifieke bestemming van een deel van het jaarresultaat 2018.

Voor aanvullende informatie over de reserves en voorzieningen verwijzen wij naar het onderdeel 'Vermogenspositie en houdbare gemeentefinanciën'.

Begroting 2019

De programmabegroting 2019 is behandeld in de raadsvergadering van 8 november 2018.
Na besluitvorming was het voordelig saldo 2019 in meerjarenperspectief bepaald op € 327.282.

Het saldo binnen de exploitatiebegroting 2019 bedraagt op dit moment inclusief de vastgestelde begrotingswijzigingen (t/m nr. 6) en een aantal nog door te voeren (administratieve) bijstellingen en correcties – vooralsnog € 338.597 **nadelig**. Hierin is de structurele doorwerking vanuit de jaarrekening 2018 nog niet verwerkt. Over de verdere gevolgen van de mutaties op het saldo 2019 informeren wij u in de nog te verschijnen kwartaal nieuwsbrieven en bestuursrapportage 2019.

Bij brief van 13 november 2018 is de Programmabegroting 2019 met bijbehorende stukken, waaronder het vaststellingsbesluit, ter goedkeuring aan de provincie voorgelegd. Gedeputeerde Staten hebben op 21 december 2018 medegedeeld dat de begroting 2019 van De Wolden, na een toets op hoofdlijnen, materieel in evenwicht is. Hierbij heeft de provincie het volgende overwogen:

1. De begroting 2019 en jaarrekening 2017 zijn tijdig toegestuurd.
2. De begroting 2019 is naar het oordeel van de provincie structureel en reëel in evenwicht.

De provincie gaat er van uit dat de gemeente de realisatie van de opgenomen bezuinigings-maatregelen blijft monitoren en waar nodig tot bijstelling overgaat. Van de voortgang en het verdere verloop hiervan, wil de provincie graag op de hoogte worden gehouden. Zoals bekend resteert momenteel nog de afwikkeling van de ingeboekte taakstelling op de bibliotheken.

Begin 2018 verricht de provincie (zoals gewoonlijk) aan de hand van het financieel toezichtkader nader onderzoek naar de begroting 2019, dit inclusief de voortgang en het verdere verloop van de bezuinigingsmaatregelen. De resultaten hiervan wil de provincie graag in samenhang met bijvoorbeeld de Kadernota 2020 met de raad bespreken, net als het accountantsrapport bij de jaarrekening 2018.

Normaal gesproken vindt in de zomer dit jaarlijks terugkerende gesprek tussen de provincie en een delegatie van de gemeenteraad plaats. Ook de portefeuillehouder financiën, de griffier en ambtelijke ondersteuning zijn daarbij aanwezig.

Financieel meerjarenbeleid 2020 - 2023

Het onderstaande financieel overzicht geeft een meerjarige doorkijk op hoofdlijnen van de voorlopig berekende financiële uitkomsten van de gemeentelijke exploitatie.
De geraamde exploitatiesaldi voor de komende jaren zijn (zie ook onder de inleiding):

Meerjarenperspectief 2020-2023				
	2020	**2021**	**2022**	**2023**
Saldo in meerjarenperspectief t/m wijziging 5/2019	311.437 V	239.990 V	143.314 V	143.314 V
- Nakomende cao-gevolgen AMW/Welzijn De Wolden	116.195 N	116.195 N	116.195 N	116.195 N
- Diverse overige aanpassingen, o.a. WSJG-onderzoek	6.258 N	8.742 V	6.258 N	6.258 N
Tussentelling	**188.984 V**	**132.537 V**	**20.861 V**	**20.861 V**
Gevolgen kaderbrief 2020-2023				
Overige financiële mutaties kaderbrief 2020-2023	1.929.588 N	1.468.077 N	1.520.601 N	1.771.760 N
Mutaties gemeentefonds - stelpost 1)	710.000 V	710.000 V	710.000 V	710.000 V
Inzet stelpost kapitaallasten nieuwe investeringen	240.000 V	480.000 V	720.000 V	720.000 V
Actuele tussenstand exploitatieresultaten	**790.604 N**	**145.540 N**	**69.740 N**	**320.899 N**

1) Het betreft hier een in de cijfers verwerkte onzekere stelpost voor o.a. compensatie loon- en prijsstijgingen. Deze mutatie is bepaald door in de berekening, het basisjaar te verleggen van 2019 naar 2020, waardoor het accres (= groei gemeentefonds) 30 punten voordeliger uitvalt.

Ontwikkelingen algemene uitkering

Bij de afweging om dekkingsmiddelen aan te wijzen voor het eventueel opvangen van mogelijke exploitatietekorten in de komende jaren, is het noodzakelijk een beeld te hebben van de meest in het oog springende beleidsontwikkelingen en risico's. Daarnaast is van belang hoe de belangrijkste inkomstenbron van de gemeente, namelijk de algemene uitkering uit het gemeentefonds, zich ontwikkelt.

In de cijfers van de actuele meerjarenraming is onder andere rekening gehouden met de informatie uit de septembercirculaire 2018 en naderhand met de uitkomsten van de decembercirculaire 2018.

De volgende factoren bepalen de komende jaren nog steeds de hoogte van de algemene uitkering:
- ✓ Het accres tussen opeenvolgende jaren schommelt.
- ✓ Het accres schommelt binnen een jaar.
- ✓ De ontwikkeling van de uitkeringsbasis schommelt.
- ✓ De lonen en prijzen variëren flink.
- ✓ Kortingen aan de 'achterdeur' blijven plaatsvinden.
- ✓ De herijking van de algemene uitkering zal verdeeleffecten teweeg brengen.

Per saldo moeten de meeste gemeenten onder invloed van het vorenstaande, hun taken uitvoeren met minder middelen. De VNG adviseert tegenvallers zo mogelijk te compenseren met meevallers. Verder adviseert zij flexibiliteit in de begroting in te bouwen, zeker op het gebied van de drie grote decentralisaties.

Of de huidige verdeling op basis van bestaande maatstaven in stand blijft is nog steeds onzeker. De minister van Biza heeft in juli jl. hierover nog een brief aan de Tweede Kamer geschreven. Omdat de onderlinge verschillen tussen gemeenten zijn toegenomen, is de vraag ontstaan of en waar er in de verdeling van het gemeentefonds andere afwegingen gemaakt moeten worden over de mate waarin verschillen tussen uitgaven en inkomsten moeten worden meegenomen. De afgelopen vijfentwintig jaar is in toenemende mate rekening gehouden met kostenverschillen: de verdeling is behoorlijk gedetailleerd geworden (Brief d.d. 6 juli 2018 van de minister van Biza aan de Tweede Kamer).
De groei van het gemeentefonds is ook mede afhankelijk van de omvang van de declaraties van gemeenten bij het zogenoemde BTW-compensatiefonds.

Bij gemeenten heerst nog steeds onrust over de onvoorspelbaarheid van de gemeentefonds-uitkeringen. Vooral ook de zware wissel die de tekorten in onder meer het sociaal domein baart de gemeenten (VNG-blad 21-9-2018) zorgen.
Zie verder ook hetgeen is vermeld in de aanbiedingsbrief bij de begroting 2019-2022.

Belangrijk is dat de gemeente niet (financieel) direct afhankelijk is van het Rijk als bijv. de algemene uitkering uit het gemeentefonds negatief doorwerkt. Het hebben van 'enig vet op de botten' is dan ook gewenst, zodat de gemeente niet bij de eerste de beste tegenvaller, opnieuw moet bezuinigingen.

Hoe een en ander precies doorwerkt in de uitkeringen tot en met 2022 wordt duidelijk na het verschijnen van de mei-/junicirculaire 2019.

Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen

De bijdrage aan de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen, die hoofdzakelijk uit loonkosten bestaat, is bepaald op basis van de laatst afgesloten CAO die afloopt op 1 januari 2019. Zowel voor 2019 als voor 2020 moeten we rekening houden met de verwachte CAO-aanpassing waarover de onderhandelingen ten tijde van het schrijven van deze kadernota nog niet waren afgerond. Gelet op de gesloten overeenkomst over de CAO-besprekingen betreffende het personeel van de provincies, zou een 1-jarige CAO met een percentage van zo rond de 3% per 1-1-2019 ook voor de gemeenteambtenaren de uitkomst kunnen zijn. Ook zijn er enkele autonome verhogingen van de loonsom vermeld in de kaderbrief 2020 van de SWO. Tenslotte valt er dus per 1-1-2020 wederom een aanpassing van de CAO te verwachten.

Nieuw beleid

Definitieve besluitvorming over speerpunten en wensen van nieuw beleid vindt plaats bij de behandeling van de programmabegroting 2020 - 2023 in november van dit jaar. Dan is naar verwachting ook de laatste informatie over de algemene uitkering bekend.

Conclusie

Vanzelfsprekend actualiseren wij de financiële situatie in de aanloop naar de samenstelling van de programmabegroting 2020-2023. Hierbij houden we rekening met de laatste aanvullende informatie zoals:

- Ontwikkeling kapitaallasten (o.a. renteniveau).
- Gevolgen meicirculaire gemeentefonds.
- Loon- en prijscompensatie diverse budgetten.
- Nieuwe ramingen verbonden partijen (w.o. de SWO).
- Overige uitzettingen subsidies en bijdragen derden en bijstelling BUIG-budget, etc.
- Toerekening kosten afval en riolering.
- Toerekening overhead aan investeringen en bouwgrondexploitatie.

Tenslotte maken we een voorbehoud over de structurele effecten van de algemene uitkering in relatie tot de inspanningsverplichting op grond van het Interbestuurlijk Programma.

Doorrekening meerjarige investeringsplannen 2020 - 2023

Inleiding

De gemeentelijke investeringen zijn in twee hoofdcategorieën in te delen:
1. Programma-investeringen (beleid).
2. Investeringen in bedrijfsmiddelen (apparaat).

De volgende gemeentelijke investeringen kunnen zich voordoen:
1. Investeringen met een economisch nut.
2. Investeringen met een maatschappelijk nut.
3. Langlopende geldleningen.
4. Deelnemingen.
5. Bijdragen in vaste activa van derden.
6. Bouwgrondexploitatie.

Sinds de laatste wijziging van het BBV activeren we alle investeringen en schrijven deze meerjarig af ten laste van de exploitatie. Dat geldt niet voor investeringen van voor 2017, deze hoeven we niet meerjarig af te schrijven. Zij hebben veelal een maatschappelijk nut en zijn meestal ineens afgeboekt ten laste van de 'Reserve investeringsprojecten'. Dit gebeurt vaak ook met andere eenmalige budgetten die we in de kadernota of begroting aanvragen.

Voor meer informatie over deze reserve verwijzen we naar hetgeen is vermeld in het onderdeel 'Vermogenspositie en houdbare gemeentefinanciën' hierna.

Typen gemeentelijke investeringen

Programma-investeringen

Bij programma-investeringen gaat het om projecten met een (grote) politiek-maatschappelijke impact, die veelal tot stand komen op basis van bestuurlijk strategische keuzes. De belangrijkste kenmerken zijn:
1. afhankelijk van de financiële ruimte is er jaarlijks een bedrag beschikbaar voor kapitaallasten;
2. de voortgang volgen we via tussentijdse rapportages conform de budgetcyclus;
3. besluitvorming door de politiek.

Tot de programma-investeringen rekenen we bijvoorbeeld de investeringen in het kader van de (sociale) veiligheid, verkeer en vervoer, recreatieve voorzieningen, sport-, cultuur- en wijk-voorzieningen, volksgezondheid (riolering).

Bedrijfsmatige investeringen

Bedrijfsmatige investeringen zijn investeringen die betrekking hebben het functioneren van de organisatie. Zijn deze middelen er niet, dan kan de organisatie niet functioneren. Dit zijn de bedrijfsmiddelen, welke nodig zijn voor het uitvoeren van onze gemeentelijke taken. Enkele voorbeelden zijn de bedrijfsgebouwen, technische installaties, inrichting, etc.

De vrijval van kapitaallasten zijn nodig voor het aangaan van nieuwe (vervangings)investeringen. Belangrijke randvoorwaarden hierbij zijn:
1. vrijvallende kapitaallasten zijn in beginsel beschikbaar (uitgezonderd gebouwen);
2. dekking nieuwe en vervangingsinvesteringen gebeurt uit vrijvallende kapitaallasten;
3. niet benutte vrijvallende kapitaallasten kunnen we incidenteel inzetten.

Relatie met de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen

Om de continuïteit van de bedrijfsvoering te garanderen, is het noodzakelijk dat er voldoende middelen in de begroting aanwezig zijn om vervangingsinvesteringen te plegen. Hiervoor zijn in de meerjarenraming enkele stelposten opgenomen. Sinds 2015 loopt het gros van deze investeringen via de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen. Omdat ook de bestaande boekwaarden en bijbehorende stelposten zijn overgedragen, vindt ook vrijval van kapitaallasten plaats binnen de SWO.

Meerjarig investeringsplan

De programma-investeringen 2020 en volgende jaren zijn samengevat en geactualiseerd in het onderstaande overzicht.

Op basis van acceptabel geachte budgettaire kaders hebben we in het verleden de financiële ruimte bepaald waarbinnen we het totaal van de investeringen moeten opvangen. Hierbij is als vertrekpunt genomen dat we de eventuele structurele tegenvallers in de exploitatie tot op zekere hoogte in de toekomst kunnen opvangen. Dat bepaalt dus in belangrijke mate de toekomstige financiële ruimte voor nieuwe investeringen.

Aan de hand van het vorenstaande is bij de samenstelling van de begroting 2020 - 2022 wederom een gemiddeld investeringsplafond van € 4,0 miljoen per jaar als uitgangspunt genomen. Afhankelijk van de financiële mogelijkheden is dit plafond voor het college ook richtinggevend voor de jaren daarna. In de jaarschijf 2023 wederom een stelpost van € 240.000 opgenomen wegens kapitaallasten, ditmaal over de investeringen in 2022.

Op begrotingsbasis schrijven we op investeringen af met ingang van het jaar volgend op het jaar waarin we de investering afronden. Gewoonlijk is dat het begrotingsjaar+1. Zolang er op 1 januari van het kalenderjaar geen boekwaarde aanwezig is, berekenen we in dat jaar ook geen rente over de (voorgenomen) investering.

De bedragen voor afvalinzameling en -verwerking en rioleringswerken, blijven buiten het investeringsplafond van € 4,0 per jaar. De hieruit voortvloeiende kapitaallasten hebben in principe geen budgettaire gevolgen voor de exploitatiebegroting omdat het uitgangspunt geldt dat er 100% kostendekkende heffingen tegenover staan. Ook de benodigde bedragen (t/m 2021) voor 'Initiatiefrijk De Wolden' blijven buiten dit plafond omdat de dekking vooralsnog plaatsvindt ten laste van de 'Algemene reserve'.

We denken dat we de lasten van de hieronder vermelde investeringen financieel kunnen opvangen in de komende 4-jarenschijf (t/m 2023). Dit op basis van de financiële situatie zoals is bepaald bij de behandeling van de begroting 2019.

Het spreekt voor zich dat nieuwe (uitbreidings)investeringen structurele rente- en afschrijvingslasten met zich meebrengen. Daarnaast zijn er mogelijk ook andere exploitatielasten mee gemoeid, zoals extra onderhoudskosten en dergelijke.
Ook eventuele andere structurele extra uitgaven, zoals structurele budgetten voor de dorpscoördinatoren en 'Initiatiefrijk De Wolden', werken op termijn nadelig door in de uiteindelijke exploitatiesaldi.

Voor de uit deze investeringen voortvloeiende lasten en overige extra structurele uitgaven, moet de gemeente dan vervolgens structurele dekkingsmiddelen aanwijzen. Naast de dekking hiervan ten laste van de opgenomen stelpost voor nieuwe uitgaven van € 4,0 miljoen per jaar, kan hierbij gedacht worden aan:

- structurele bezuinigingen, al dan niet na een kerntakendiscussie;
- oud voor nieuw oud beleid;
- heroverweging van bestaande, maar nog niet afgewikkelde investeringen;
- een beroep op de algemene reserve;
- verhoging van de onroerendezaakbelastingen (1% extra verhoging levert afgerond een bedrag op van ± € 42.000).

In onderstaand overzicht is vermeld welke investeringen in welk jaar al zijn benoemd en wat per saldo dan de ruimte nog is van de € 4 miljoen, die nog niet is benut. Er is dus voor de jaren 2020 t/m 2023 nog een totale ruimte voor ± € 3,4 miljoen. Verder zijn er voor de latere jaren nog slechts enkele investeringen opgevoerd en op geld zijn gezet.

De programma-investeringen 2018 en volgende jaren zijn samengevat en geactualiseerd in onderstaande tabel (deze is wederom gewijzigd tov versie 23-4). Het is dan ook het resultaat van de vastgestelde wijzigingen bij de behandeling sinds de begroting 2018 (huidige collegeperiode met -programma).

Overzicht beoogde investeringen (bijgewerkt t/m begr.wijz. 5/2019)

Taakveld	Investering	Totaal	2018	2019	2020	2021	2022	2023
0.0	Sanering asbesthoudende daken gemeentelijke gebouwen	40.000	-	40.000	-	-	-	-
0.2	Basisregistratie Grootschalige Topografie	15.000	15.000	-	-	-	-	-
0.4	Aanpassen publieksbalie gemeentehuis Zuidwolde	0	-	-	-	Pm	-	-
1.1	Aanpassing brandweerkazernes	277.200	Pm	277.200	-	-	-	-
2.1	Maatregelen N375 (aanbrengen 2 tunnels)	1.500.000	750.000	750.000	-	-	-	-
2.1	Herinrichting Dorpsstraat de Wijk	223.000	223.000	-	-	-	-	-
2.1	Toegankelijkheid Hoofdstraat N/Z Zuidwolde	600.000	600.000	-	-	-	-	-
2.1	Fietspad over N48 i.r.t. fietspad Linderweg - Dedemsvaart	200.000	Pm	200.000	-	-	-	-
2.1	Fietspad Willem Moesweg te Veeningen	0	Wijz. 5/2018	-	-	-	-	-
2.1	Fietspad Ruinerweg te Echten	408.000	408.000	-	-	-	-	-
2.1	Glow-in-the-dark-fietspad Ruinerweg te Echten	150.000	150.000	-	-	-	-	-
2.1	Fietspad Leeuwte-Munnekenweg te Ruinen	543.300	543.300	-	-	-	-	-
2.1	Fietspadenplan	168.100	-	30.800	137.300	Pm	Pm	Pm
2.1	Recreatief fietspad verlengde Veldpad Koek'veld/Marterhaar	16.500	-	16.500	-	-	-	-
2.1	Fietspad langs de Havelterweg te Ruinerwold	296.000	-	296.000	-	-	-	-
2.1	Fietspad langs `Gedempte Hoofddiep' Kerkenveld	406.000	-	Pm	406.000	-	-	-
2.1	Fietspad Koekangerweg (aanv.ivm wegverbreding)?	150.000	150.000	-	-	-	-	-
2.1	Verbetering kruising Hoofdstraat-Steenbergerweg Zuidwolde	195.000	-	195.000	-	-	-	-
2.1	Verbetering evenemententerrein de Wijk en Zuidwolde	200.000	-	-	200.000	-	-	-
2.1	Bruggenbeheersplan	310.000	310.000	-	Pm	Pm	Pm	Pm
2.1	Openbare verlichting	0	-	-	Pm	Pm	Pm	Pm
4.1	Parkeerplaatsen BBS De Arendsvleugel te Ruinerwold	20.000	20.000	-	-	-	-	-
5.2	Aanleg kunstgrasvelden	607.000	475.000	-	132.000	Pm	Pm	Pm
5.2	Renovatie c.a. sporthal en gymlokaal Zuidwolde	13.622.000	85.000	-	13.537.000	-	-	-
5.7	Herinrichting burgemeestersbuurt Ruinerwold	155.000	-	155.000	-	-	-	-
7.4	Energiemaatregelen gemeentelijke gebouwen	0	-	-	Pm	Pm	Pm	Pm
7.5	Urnenmuur begraafplaats Echten	16.000	16.000	-	-	-	-	-
7.5	Ruimen/herinrichten begraafplaats Zuidwolde	215.000	135.000	80.000	-	-	-	-
7.5	Ruimen en herinrichten deel begraafplaats Ruinen	192.000	-	13.500	22.500	156.000	-	-
7.5	Muur voor historische graven te Zuidwolde	20.000	-	20.000	-	-	-	-
7.5	Urnenmuur begraafplaats Zuidwolde	100.000	-	-	100.000	-	-	-
	Diversen nog in te vullen obv ruimte van € 4,0 miljoen p.j.	3.354.900	119.700	1.926.000	-10.534.800	3.844.000	4.000.000	4.000.000
	Totaal investeringen (volgens investeringsplafond)	24.000.000	4.000.000	4.000.000	4.000.000	4.000.000	4.000.000	4.000.000
	Kapitaallasten in *opvolgend jaar*			in begroting	240.000	240.000	240.000	240.000
	Idem cumulerend			verwerkt	240.000	480.000	720.000	960.000
		De laatste jaarschijf betreft de stelpost benodigd voor de investeringen van 2022						
	Buiten het afgesproken maximum € 4,0 miljoen:							
0.4	Aanschaf noodagregaat gemeentehuis Zuidwolde	30.000	0	30.000	0	0	0	0
0.5	Investering in Glasvezel- snel internet (aanvulling)	410.000	410.000	0	0	0	0	0
3.2	Voorbereidingskrediet onderzoek vestigingslocaties bedrijven	20.000	0	20.000	0	0	0	0
7.2	Investeringen riolering	3.781.000	895.000	700.000	686.000	800.000	700.000	Pm
8.3	Investeringen zonneleningen (SvN)	750.000	150.000	150.000	150.000	150.000	150.000	Pm
8.3	Investeringen duurzaamheidsleningen (SvN)	1.000.000	250.000	250.000	250.000	250.000	0	Pm
8.3	Verzilverleningen actiepunten woonplan (SvN)	1.000.000	0	1.000.000	Pm	Pm	Pm	Pm
	Netto buiten de afspraak van € 4,0 miljoen gemiddeld per jaar	6.991.000	1.705.000	2.150.000	1.086.000	1.200.000	850.000	0

Ook hebben we bij het samenstellen van de jaarrekening 2018 de balans opgemaakt rond lopende investeringen, waarvan de kredieten vóór ultimo 2018 al door de raad zijn vrijgegeven.

In totaal stond per ultimo januari 2019 nog per saldo voor afgerond € 5,8 miljoen open om te besteden aan te realiseren investeringen, inclusief € 1,5 miljoen voor de maatregelen uitvoerings-plan N375.

Vermogenspositie en houdbare gemeentefinanciën

Vermogenspositie

De hoogte en samenstelling van de reserves en voorzieningen is van belang voor de beoordeling van de vermogenspositie van de gemeente.

Volgens de vermoedelijke cijfers per 1 januari 2019 bedraagt het totaal van de reserves en voorzieningen (exclusief het jaarresultaat 2018) afgerond € 41,8 miljoen (stand 1-1-2018 was € 42,9 miljoen).

Gespecificeerd is het beeld per 1-1-2019:

1. algemene reserves € 30.354.000
2. bestemmingsreserves € 8.387.000
3. voorzieningen € 3.041.000

Naar verwachting is het verloop in de komende jaren:

1. per 1-1-2020 € 40,4 miljoen
2. per 1-1-2021 € 39,2 miljoen
3. per 1-1-2022 € 38,2 miljoen

Tot de algemene reserves worden gerekend		Stand 1-1-2019
Algemene reserve		€ 7.506.000
Reserve aandelenoverdracht NV Rendo		" 13.843.000
Reserve aandelenoverdracht NV Essent		" 8.794.000
Algemene reserve bouwgrondexploitatie		" 211.000
	Totaal	€ 30.354.000

Gemeenten moeten op grond van de voorschriften een zekere 'weerstandscapaciteit' (buffer) hebben om risico's te kunnen opvangen. Er is daarbij een onderscheid in structurele en incidentele weerstandscapaciteit. De structurele weerstandscapaciteit wordt bepaald door de omvang van de post 'onvoorziene uitgaven' en de 'onbenutte belastingcapaciteit'. Bij de incidentele weerstandscapaciteit kijken we vooral naar de vrij besteedbare reserves. Dat zijn de algemene reserves exclusief die voor de bouwgrondexploitatie en gecorrigeerd voor de activa met een maatschappelijk nut. Grofweg betekent dit dat de incidentele weerstandscapaciteit voor De Wolden per 1-1-2019 ruim € 26 miljoen bedraagt.
De per deze datum berekende risico's zijn bij de begroting 2019 bepaald op afgerond € 3,5 miljoen, zodat er in principe een 'vrije ruimte' is van ruim € 20 miljoen.
Zie voor de gevolgen van de inzet van de algemene reserves voor o.a. de schuldpositie van de gemeente, de hierna opgenomen tekst onder 'Houdbare gemeentefinanciën/financiële kengetallen'.

Als we kijken naar de historie van de algemene reserve, dan zijn er twee onderdelen die ontstaan zijn door de verkoop van de aandelen NV Rendo en NV Essent. Het doel van deze beide reserves is het compenseren van de financiële gevolgen van deze verkopen. Door de verkoop kreeg de gemeente te maken met een lagere dividenduitkering. Het gemis hieraan werd (deels) gecompenseerd doordat de gemeente minder vreemd kapitaal behoefde aan te trekken waardoor er weer lagere rentelasten ontstonden.

Inzet van en onttrekking aan de algemene reserves is in principe dus vrij. Dit betekent echter wel dat bij aanwending hiervan (ook van een deel), we mogelijk aanvullende financieringsmiddelen moeten aantrekken. Dit heeft vanzelfsprekend rentelasten tot gevolg. Hierdoor stijgt het zogenoemde 'omslagpercentage' (thans afgerond 0,5%) waardoor de aan alle andere taakvelden toe te rekenen kapitaallasten zullen stijgen. Een bijkomend gevolg is dat de schuldpositie van de gemeente wijzigt en dus van invloed is op de financiële kengetallen. Gezien deze gevolgen, is bij de samenstelling van de nota reserves en voorzieningen steeds aangegeven dat ook de algemene reserves niet vrij aanwendbaar zijn. Door de situatie op de kapitaalmarkt zijn de rentegevolgen op dit moment overigens beperkt te noemen

Gezien de historie met de verkoop van de aandelen NV Rendo en NV Essent kan het standpunt worden ingenomen dat de beide hieraan gerelateerde reserves vooralsnog in stand blijven en daarvan dus geen aanwending plaatsvindt.

Daarmee komt de focus dan vooral te liggen op de vraag welke mogelijkheden er zijn om het overige en het meer echt 'vrije' deel van de algemene reserve in te zetten voor de dekking van kapitaallasten van gemeentelijke investeringen.

De verwachte ontwikkeling van dit deel van de ***algemene reserves*** in de komende jaren is als volgt:

Stand 1-1-2019		€ 7.506.000	
Bij:			
Storting saldo reserve investeringsprojecten	€ 485.000		
Storting saldo reserve frictie- en organisatiekosten	" 152.000	" 637.000	
Af:			
Onttrekking t.b.v. 'Initiatiefrijk De Wolden 2019'	€ 333.000		
Diverse overige onttrekkingen begroting 2019	" 201.000		
Storting in 'Reserve kunstgrasvelden'	" 1.000.000	" 1.534.000	-/-
Saldo 1-1-2020		€ 6.609.000	
Af:			
Onttrekking t.b.v. 'Initiatiefrijk De Wolden 2020'		" 333.000	-/-
Saldo 1-1-2021		€ 6.276.000	
Af:			
Onttrekking t.b.v. 'Initiatiefrijk De Wolden 2021'		" 333.000	-/-
Saldo 1-1-2022		€ 5.943.000	

Hoewel wij in mei a.s., tegelijk met de kadernota 2020 de raad een actuele versie van de 'Nota reserves & voorzieningen' aanbieden, zijn onderstaand op voorhand al enkele aandachtspunten bij verschillende (andere) reserves benoemd:

1. De 'Algemene reserve', waarin voor 2019 de toevoegingen van de saldi van de 'Reserve investeringsprojecten' en de 'Reserve frictie- en organisatiekosten', zijn geraamd. Ook is rekening gehouden met het onttrekken van in totaal € 1,0 miljoen gedurende de periode 2019-2021 t.b.v. projecten uit 'Initiatiefrijk De Wolden'. Daarnaast is bij de behandeling van de begroting 2019 ingestemd met de onttrekking van € 201.000 voor enkele andere projecten.
2. Het besluit van de raad d.d. 8 november 2018 tot het vormen van een 'Reserve kunstgrasvelden' en om daar t.l.v. de algemene reserve een bedrag van € 1,0 miljoen in te storten.
3. De 'Reserve investeringsprojecten', waarbij rekening is gehouden met de overheveling van enkele nog lopende projecten en het daarna nog aanwezige restant saldo van afgerond € 485.000 naar de 'Algemene reserve'.
4. De 'Reserve sociaal domein', waarbij is voorgesteld om een verdeling van 75%-25% te hanteren. Dat wil zeggen dat 75% van de omvang van de reserve bedoeld is om schommelingen in de exploitatie op te vangen en dat 25% bedoeld is om in te zetten voor transformatie doeleinden binnen het sociaal domein. Bij de begroting 2019 is besloten tijdelijk voor gedurende 3 jaar een beroep op deze reserve te doen ter grootte van € 191.500 per jaar. Daarbij is verondersteld dat de reserve bij de samenstelling van de jaarrekening weer tot het maximum kan worden aangevuld.
5. De situatie dat toekomstige onttrekkingen aan de algemene reserve bouwgrondexploitatie pas kunnen plaatsvinden als de verkopen ook daadwerkelijk zijn gerealiseerd. Met een onttrekking bedoelen we afroming van deze reserve, voor zover de stand hiervan hoger is dan het minimaal benodigde weerstandsvermogen.

De herziene 'Nota reserves & voorzieningen 2020-2023' is voor de raad bij de stukken ter inzage gelegd en is ook ter informatie op de raadsapp geplaatst.

Houdbare gemeentefinanciën/financiële kengetallen

Gemeenten moeten aandacht besteden aan de financiële kengetallen. Voorgeschreven is dat gemeenten bij de programmabegroting in de paragraaf 'Weerstandsvermogen en risicobeheersing' deze informatie opnemen omdat de kengetallen een goed beeld geven van de financiële positie en dus van betekenis zijn voor de weerbaarheid en wendbaarheid. Doel van deze kengetallen is dat de raad daarmee beter haar oordeel over de structureel en reëel sluitende begroting kan onderbouwen.

De vijf verplichte kengetallen zijn:

1. Netto schuldquote.
2. Solvabiliteitsratio.
3. Grondexploitatie.
4. Structurele exploitatieruimte.
5. Onbenutte belastingcapaciteit.

Bekend is dat de kengetallen communicerende vaten zijn, waarbij enkele een stoplichtfunctie (rood) hebben en de andere een signaalfunctie. We beoordelen de kengetallen dan ook in samenhang omdat een afzonderlijk kengetal niet zoveel zegt over de financiële positie. Daarnaast zijn wij ons ervan bewust dat de uitkomsten weliswaar momentopnames zijn, maar dat ze ook een voorspellend karakter hebben.

Samenvattend is het beeld **op grond van de begroting 2019**:

Omschrijving	2017 Rek.	2018 Rek.	2019 Begr.	2020 Begr.	2021 Begr.	2022 Begr.
1A - Netto schuldquote	18%	20%	42%	41%	38%	36%
1B - Idem gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen	4%	5%	23%	20%	17%	14%
2 - Solvabiliteitsratio	64%	57%	63%	60%	61%	60%
3 - Grondexploitatie	1,7%	0,4%	0,4%	0,3%	0,5%	0,6%
4 - Structurele exploitatieruimte	2%	0,3%	0,3%	1%	1%	0,4%
5 - Belastingcapaciteit	98%	99%	99%	-	-	-

1A/1B. Netto schuldquote en gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen

De netto schuld weerspiegelt het niveau van de schuldenlast van de gemeente ten opzichte van de eigen middelen en geeft een indicatie van de druk van de rentelasten en de aflossingen op de exploitatie (totale baten exclusief mutaties reserves).
Om inzicht te verkrijgen in hoeverre sprake is van doorlenen, geven we de netto schuldquote zowel in- als exclusief doorgeleende gelden weer (netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen). Op die manier brengen we duidelijk in beeld wat het aandeel van de verstrekte leningen is en wat dit betekent voor de schuldenlast.
Hierbij is de vraag aan de orde of de gemeente met zijn inkomsten zijn schuld kan dragen? Hoe hoger dit percentage, hoe minder flexibel de begroting is.
Dit percentage is bij de jaarrekening 2018 voor De Wolden bepaald op 20% en bij de begroting 2019 op 42,1%. Het gemiddelde percentage in Nederland in 2017 bedroeg 70,5%.

2. De solvabiliteitsratio

Dit kengetal geeft inzicht in de mate waarin de gemeente in staat is aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Hierbij drukken we het eigen vermogen uit in een percentage van het balanstotaal (eigen vermogen gedeeld door het totaal vermogen).
Dit kengetal geeft aan in hoeverre het bezit van de gemeente **niet** belast is met schuld? Hoe hoger het percentage, hoe gezonder de gemeente.
Dit percentage is bij de jaarrekening 2018 voor De Wolden bepaald op 57% en bij de begroting 2019 op 63%. Ook hier heeft de omvang van de vaste schuld de nodige invloed. Landelijk lag dit percentage in 2017 op 32,6%.

3. Kengetal grondexploitatie

De afgelopen jaren is gebleken dat grondexploitatie een forse impact kan hebben op de financiële positie van een gemeente. De boekwaarde van de voorraden grond is van belang, omdat we deze waarde moeten terugverdienen bij de verkoop. De accountant moet ieder jaar beoordelen of de gronden tegen een actuele waarde op de balans zijn opgenomen.
Het kengetal geeft in een percentage aan hoe groot het geïnvesteerde bedrag is ten opzichte van de totale baten. Het totaal van de boekwaarde gedeeld door de totale baten voor bestemming. Of welk deel van de netto schuld zit vast in liquide te maken voorraden?
Dit kengetal geeft alleen weer of een gemeente veel of weinig geïnvesteerd heeft in de bouwgrond-exploitatie. Dit percentage is bij de jaarrekening 2018 bepaald op 0,4% evenals bij de begroting 2019. Dit laat zien dat de investeringen in de bouwgrondexploitatie beperkt van omvang en redelijk constant zijn. Landelijk lag dit percentage in 2017 op 18,3%.

4. Structurele exploitatieruimte

Voor de beoordeling van het structurele en reële evenwicht van de begroting maken we onderscheid tussen structurele en incidentele lasten. Bij incidentele lasten of baten gaat het om eenmalige zaken die zich gedurende maximaal drie jaar voordoen. Hierbij vinden correcties plaats als gevolg van de structurele toevoegingen en onttrekkingen aan de reserves. Hierbij wordt het saldo van de totale structurele baten minus de structurele lasten gedeeld door de totale baten voor bestemming.
Dit kengetal geeft alleen weer of een gemeente veel of weinig geïnvesteerd heeft in de bouwgrond-exploitatie. Dit percentage is bij de jaarrekening 2018 bepaald op 0,4% evenals bij de begroting 2019. Dit laat zien dat de investeringen in de bouwgrondexploitatie beperkt van omvang en redelijk constant zijn. Landelijk lag dit percentage in 2017 op 18,3%.

5. Belastingcapaciteit: Woonlasten meerpersoonshuishouden

De ruimte die een gemeente heeft om zijn belastingen te verhogen relateert men vaak aan de totale woonlasten. Het Coelo publiceert deze lasten ieder jaar in de Atlas van de lokale lasten.
Tot de woonlasten rekenen we de OZB en de rioolheffing en de reinigingsheffing voor een woning met gemiddelde WOZ-waarde in die gemeente. Overigens laat dit kengetal eigenlijk meer een verhouding zien t.o.v. de landelijk gemiddelde woonlasten dan dat het de echt vrij toelaatbare (wettelijke) belastingruimte toont.
Veelal hebben we het dan over de OZB. Zit hier nog rek in dan kan de gemeente daarmee stijgende structurele lasten opvangen. Duidelijk is dat het hier om een politieke keuze gaat.
Overigens laat dit kengetal eigenlijk meer een verhouding zien t.o.v. de landelijk gemiddelde woonlasten dan dat het de echt vrij toelaatbare (wettelijke) belastingruimte toont.
Dit percentage is bij de jaarrekening 2018 en de begroting 2019 voor De Wolden bepaald op 99%. Landelijk lag dit percentage in 2017 op 101,7%.

Voorgeschreven is dat naast de kengetallen zelf, een beoordeling plaatsvindt van de onderlinge verhouding hiervan in relatie tot de financiële positie.
De kengetallen zijn communicerende vaten, waarbij enkele een stoplichtfunctie hebben en andere een signaalfunctie. Het is overigens van belang de kengetallen in samenhang te zien omdat een afzonderlijk kengetal niet zoveel zegt over de financiële positie. Daarnaast zijn wij ons er van bewust dat uitkomsten weliswaar momentopnames zijn maar daarnaast ook een voorspellend karakter hebben. Samenvattend is het beeld:

Netto schuldquote	Deze valt nog steeds ruim binnen de landelijk gehanteerde richtlijn van maximaal 130%. Door toenemende investeringen neemt vanzelfsprekend de omvang van de schuld ook toe.
Solvabiliteitsratio	Deze neemt weliswaar af maar valt nog ruim binnen de landelijke gehanteerde richtlijn van minimaal 30%.
Grondexploitatie	De gemeente heeft beperkt geïnvesteerd en loopt hierdoor geen grote bijzondere risico's – er geldt overigens geen norm.
Structurele exploitatieruimte	Door een verdere uitzetting van de (kapitaal)lasten neemt de druk op het positieve begrotingssaldo toe.
Onbenutte Belastingcapaciteit	Hoewel de gemeente onder het landelijk gemiddelde zit v.w.b. de woonlasten (2019 € 716 t.o.v. € 721), is er t.o.v. de norm toelating artikel-12 gemeente, nog een ruimte van afgerond € 2,6 miljoen om de OZB (extra) te verhogen = politieke afweging.

Voortgang afgesproken bezuinigingen

Inleiding

De afgelopen jaren hebben we op verschillende momenten en in verschillende documenten aandacht gevraagd voor de voortgang van de bezuinigingen. Hierna gaat het college (zoals afgesproken) in op de voortgang van de nog lopende en niet gerealiseerde bezuinigingen, zoals vastgesteld bij de behandeling van de verschillende programmabegrotingen op 10 november 2011, op 7 november 2013 en op 6 november 2014.

Voortgang bezuinigingen 2013 - 2019

Het college heeft met de raad afspraken gemaakt over de manier van rapportage betreffende de voortgang in de realisatie van de afgesproken bezuinigingen. Dit vindt nog plaats bij de kadernota en de tussentijdse bestuursrapportage. Daarin informeren we de raad over de stand van zaken met de laatste nog niet ingevulde bezuiniging.

<u>Korting op de exploitatiebijdrage bibliotheekwerk</u>
Met ingang van 2017 was in de meerjarenraming een taakstelling opgenomen van € 180.000. Door de raad is besloten deze taakstelling in 2017 te dekken door een onttrekking aan de 'Reserve investeringsprojecten'.

Stand van zaken:
In 2017 is, samen met de bibliotheek, de visie 'Van vestiging naar functie' vastgesteld. Aan die visie wordt vooral door de bibliotheek, samen met onze inwoners, in drie jaar tijd invulling gegeven (2018-2020). Om de bibliotheek in staat te stellen dat op een goede manier te kunnen doen, is de oorspronkelijke bezuiniging naar beneden bijgesteld. Na de uitvoering van de visie besluit de gemeenteraad of we de oorspronkelijke taakstelling (€ 180.000 per jaar)in stand moeten houden.

Voor alle duidelijkheid is de taakstelling van € 180.000 in de actuele meerjarenraming voor de volle omvang ingeboekt. Een heroverweging hiervan heeft dus de nodige financiële gevolgen. Zie ook in de Programmabegroting 2019-2022, programma 06 – De Wolden ontwikkelt met kleur en talent, bij taakveld 5.6 (blz. 73) en de tekst zoals in deze kadernota bij dat programma is vermeld.

Ontwikkeling programma's in meerjarenperspectief

Programma 01 - De Wolden gastvrij, initiatiefrijk & Stimulerend

*We werken voor onze inwoners en ondernemers en dat **doen** we met veel plezier. We zijn **dichtbij** en gastvrij voor iedereen die met ons in contact wil of moet komen. We geven ruimte aan initiatieven en we stimuleren de ontwikkeling naar een **duurzame** en levendige, lokale democratie.*

Programmahouder: Roger de Groot

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

Voor de komende jaren ligt voor dit programma de nadruk op twee thema's. Allereerst blijven we enthousiast en keihard werken aan een vitale democratie in De Wolden, het fundament onder onze samenleving. Dit vraagt een goed samenspel tussen inwoners, raad, college, griffie en organisatie. Daarnaast vragen de hoge verwachtingen van inwoners en snelle ontwikkelingen het verder verbeteren van onze gemeentelijke dienstverlening.

Vitale democratie

Democratie, iedere stem telt, is niet vanzelfsprekend. Democratie moeten we koesteren. In De Wolden zoekt het gemeentebestuur het contact met de inwoners. Zo bevordert de gemeenteraad bewonersparticipatie door dialoogbijeenkomsten te organiseren ter voorbereiding op de raads-debatten en –besluiten. Het college van B&W heeft voor het dagelijks bestuur veel contacten in de samenleving, met inwoners, (maatschappelijke) organisaties en ondernemers.

De betrokkenheid bij lokale democratie zie je terug in Initiatiefrijk De Wolden, dat een succesvolle start heeft gekend. We stellen voor om hiermee door te gaan, vooralsnog met middelen uit de algemene reserve.

Altijd zijn we op zoek naar het gesprek en nieuwe vormen van democratie. De komende periode doen we ons best om jongeren beter te betrekken en mensen die niet of weinig hun stem laten horen, een podium te geven.

In de gemeentelijke organisatie bevorderen we een stimulerende, open cultuur voor interactie met inwoners. Medewerkers zijn in houding en gedrag gericht op samenwerking in open netwerken.

Dienstverlening
De Wolden stelt de inwoners en ondernemers centraal. Wij streven ernaar dat onze dagelijkse inspanningen leiden tot een bovengemiddelde tevredenheid van inwoners en ondernemers. Daarvoor moet onze dienstverlening continu aansluiten op de behoefte van de klant. Dit doen we vanuit de drie kernwaarden van de visie Dienstverlening 2016-2020: maatwerk, vertrouwen en eenvoud.

Informatieveiligheid
We zijn scherp op de veiligheid en privacy van gegevens van inwoners en ondernemers, maar ook van bestuur en ambtelijke organisatie. We sluiten aan bij de Europese en landelijke kaders hiervoor.

Samenwerking
De Wolden investeert in een goede samenwerking, met andere organisaties en overheden in de regio en daarbuiten. Want alleen gaat het sneller, samen kom je verder. Als plattelandsgemeente hebben we veel te bieden, denk alleen maar aan het woonplezier, sterke gemeenschappen, recreatie en toerisme. De stedelijke gebieden om ons heen bieden werkgelegenheid, winkels en uitgaansmogelijkheden. Qua economische ontwikkeling zijn we gebaat bij een sterke regio Zwolle en versterking van de infrastructuur tussen Zwolle en Bremen.

Trends en ontwikkelingen

Algemeen

Verwachtingen dienstverlening
De samenleving heeft hoge verwachtingen van ons (digitale) serviceniveau. In het tijdperk van 'bestel nu en ontvang morgen' wordt dit vergeleken met bedrijven als Bol.com en Ikea. De vergelijking is wellicht minder realistisch in de gemeentelijke context, maar dat doet niets af aan de verwachtingen die er zijn. Onze inwoners verwachten een snel en accuraat antwoord op hun vraag, ongeacht het kanaal dat zij gebruiken. Als het onderwerp persoonlijker is, willen zij kunnen terugvallen op een persoon die betrokken is en hen verder helpt. Sommige inwoners willen ruimte voor eigen initiatief en inbreng. Anderen willen dat wij goed doen wat we moeten doen en willen verder zo min mogelijk van ons merken.

Digitalisering van de dienstverlening
De trend van toenemende digitalisering zet door. Het wordt voor inwoners en ondernemers nog gemakkelijker om hun zaken digitaal te regelen. Natuurlijk blijft persoonlijk contact met de gemeente ook mogelijk. Men kan nog steeds bij het gemeentehuis terecht of er komt iemand van de gemeente bij de inwoner thuis.
Uitdaging hierbij is digitaal maatwerk voor dienstverlening aan inwoners en ondernemers.
De klant komt hierin steeds meer centraal te staan (met onderwerpen als 24x7 online, een digitale kluis waarin men de eigen persoonsgegevens beheert en de Datagedreven Overheid). Dat betekent dat de dienstverlening wordt afgestemd op wat een inwoner nodig heeft en niet op de werkwijze van de gemeente. De gemeente moet (en wil) daarbij steeds meer samenwerken met ketenpartners.

Behoefte aan veiligheid en privacy van gegevens
De digitalisering van gegevens en processen neemt nog steeds toe. Hierdoor wordt het mogelijk op grote schaal gegevens te verzamelen en te delen met andere partijen. Om ervoor te zorgen dat correct wordt omgegaan met deze gegevens én te voorkomen dat (persoonsgevoelige) gegevens in verkeerde handen terechtkomen, worden steeds hogere eisen gesteld aan de borging van de veiligheid en privacy van gegevens.
Belangrijke kaders hiervoor worden gegeven door de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) en de Baseline Informatiebeveiliging Nederlandse Gemeenten (BIG). De implementatie van de AVG binnen de gemeente is vrijwel geheel afgerond. De BIG wordt dit jaar omge-

vormd naar de Baseline Informatiebeveiliging Overheid (BIO). De BIO gaat in per 1 januari 2020. De gemeente moet in 2020 voldoen aan het nieuwe normenkader. Hierbij ligt de focus op de verantwoordelijkheid van het bestuur en management en het risicomanagement.

Behoefte aan meervoudige democratie
De lokale democratie wordt steeds meer een meervoudige democratie waarin vormen van maatschappelijke en representatieve democratie naast en met elkaar bestaan. Dat betekent nieuwe uitdagingen voor inwoners en gemeentebestuur. Duidelijk is dat van het lokaal bestuur maatwerk, verscheidenheid en samenwerking wordt gevraagd in de aanpak.

In De Wolden

Dienstverlening dichtbij en toegankelijk
Inwoners van De Wolden kiezen voor een gemeente die dichtbij en toegankelijk is op het moment dat ze haar nodig hebben. Dit is voor de meeste inwoners misschien eens in de 5-10 jaar. Onder toegankelijk verstaan we niet alleen dat het gemeentehuis en de balies fysiek goed te betreden zijn en de reisafstand niet te groot is, maar het is veel breder. Het betreft onder meer ook de laagdrempeligheid van het bestuur, de ruimte voor dialoog en maatwerk, de openingstijden van het gemeentehuis en de bereikbaarheid van medewerkers, het gebruikersgemak van digitale kanalen, de inhoud van en het taalgebruik in brieven en e-mails en de informatie op de website en de gemeentelijke pagina. En tot slot willen inwoners en ondernemers - vooral bij complexe aanvragen - een betrokken medewerker die hen van begin tot het einde begeleidt.

Samenwerken over de gemeentegrenzen
Op provinciale schaal zoeken we steeds vaker onze Drentse collega's op. Door samen te werken en daarbij uit te gaan van de eigen kracht en identiteit, kan iedere gemeente zich beter ontwikkelen. Daarnaast verbinden we ons met maatschappelijke en zakelijke partners op lokaal en regionaal niveau. Ook de Regio Zwolle is sterk in ontwikkeling en van belang voor ons. We zijn hierin actief om kennis te halen en te delen over belangrijke thema's voor De Wolden. Ook biedt de Europese Unie mogelijkheden voor samenwerking gericht op vernieuwing van de democratie, inwonersparticipatie en dienstverlening.

Behoefte aan invloed op leefomgeving
In De Wolden zijn veel mensen betrokken bij de eigen leefomgeving. Inwoners blijken vooral behoefte te hebben aan invloed op de infrastructuur, duurzaamheid en milieu, groen en projecten in de eigen omgeving (uit eigen onderzoek 2018 rond burgerbegroting).

Beleidsdoelen

Vitale democratie
We blijven werken aan een vitale democratie en houden daarbij de volgende doelen voor ogen:
- Ruimte geven aan initiatieven vanuit de samenleving, zowel wanneer het gaat om betrokkenheid bij nieuwe initiatieven als betrokkenheid bij onderhoud en beheer van de openbare ruimte.
- Jongeren betrekken en mensen die normaal weinig of niet betrokken zijn bij onze lokale democratie.
- Inwoners, organisaties en bedrijven actief de ruimte geven bij het gemeentelijke beleid- en besluitvormingsproces.
- Medewerkers die open staan voor initiatieven uit de samenleving en het gesprek erover voeren met inwoners (een 'participatieve cultuur' in de organisatie moet vanzelfsprekend zijn).

Dienstverlening
We zetten ons in voor een optimale dienstverlening voor onze inwoners en ondernemers en willen hierin het volgende bereiken:
- de kernwaarden maatwerk, vertrouwen en eenvoud komen tot uiting in onze dienstverlening;
- de uitvoering van het uitgangspunt 'digitaal waar mogelijk, persoonlijk waar het moet';
- de ontwikkeling van digitaal maatwerk in onze dienstverlening;
- de ontwikkeling van 'nee, tenzij naar ja, mits';
- een fundament dat betrouwbaar, maar ook flexibel is om onze diensten te leveren zoals de ontwikkeling en het beheer van onze digitale kanalen, registratiesystemen, communicatiemiddelen en de locaties waar we diensten verlenen;

- een klantgerichte cultuur waarin medewerkers weten wat een inwoner of ondernemer wil en ze hierop kunnen inspelen.

Informatieveiligheid
We voldoen aan de Europese en landelijke kaders voor informatieveiligheid zoals de AVG en de BIG (in 2020 de BIO) met als doel het borgen van veiligheid en privacy van gegevens.

Samenwerking over de gemeentegrenzen
We participeren in netwerken en relevante projecten op regionaal, nationaal en Europees niveau. Doel daarbij is het behartigen van de belangen van de inwoners van De Wolden. Daarbij gaan we altijd uit van een win-win situatie in de samenwerking met onze partners.

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen zijn de volgende verbonden partijen betrokken:
- Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen te Hoogeveen - taakveld 00.40.

In de paragraaf ´Verbonden partijen´ wordt in de begroting per verbonden partij nadere informatie opgenomen over de visie, doelstellingen, beleidsvoornemens, financieel belang, zeggenschap en ontwikkelingen.

Beleidsindicatoren

Programma 'De Wolden gastvrij, initiatiefrijk en stimulerend'			
Beleidsindicator	DWD 2016	DWD 2018	Nederland 2018
Totale waardering van inwoners voor alle inspanningen van de gemeente	6,9	7,2	6,8
Waardering inwoners voor de gemeentelijke dienstverlening	6,9	7,1	6,8
Waardering inwoners voor relatie inwoner-gemeente	6,5	6,9	6,2

Deze drie indicatoren leiden we af van de tweejaarlijkse burgerpeiling 'Waar staat je gemeente'. Ze hebben een directe relatie met dit programma. Iedere twee jaar laten we deze peiling uitvoeren door een onafhankelijk onderzoeksbureau. We vinden het belangrijk om te weten hoe inwoners onze inspanningen waarderen en ook hoe De Wolden presteert in vergelijking met andere gemeenten in Nederland.

Speerpunten

0.1 – Bestuur

Activiteit	3DeWolden professionaliseren en de raad beter toerusten.
Gevolgen voor de burger	Inwoners voelen zich beter gehoord doordat raadsleden hun functie als volksvertegenwoordiger beter kunnen uitvoeren.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 5.000	€ 5.000	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
In 2020 wil de raad de werkwijze 3DeWolden verder professionaliseren en daarom is een betere toerusting van de raadsleden voor hun rol in dit proces belangrijk. Het huidige opleidingsbudget van € 7.000 wordt ieder jaar volledig gebruikt voor reguliere opleidingen (raadsbreed) en is niet toereikend voor individuele opleidingen.

In 2019 wordt gestart met een opleidingsplan voor de raad, daarvoor is een aanvraag ingediend bij het programma 'Democratie in Actie' van BZK. De ondersteuning vanuit dit programma wordt aangeboden via lokaal maatwerk en door te leren met andere gemeenten. Het plan is om hier in 2020 en 2021 vervolg aan te geven door middel van het organiseren van individuele opleidingen voor raadsleden. Hiervoor is een extra opleidingsbudget nodig van € 5.000 voor 2020 en € 5.000 voor 2021.

0.1 - Bestuur

Activiteit	Viering 75 jaar vrijheid.
Gevolgen voor de burger	De viering van 75 jaar vrijheid is een eerbetoon aan slachtoffers van de oorlog en mensen die zich voor onze vrijheid hebben ingezet. De waarde van vrijheid willen we doorgeven aan volgende generaties.

Middelen (t.l.v. algemene reserve)

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 26.000	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Prioriteit 3
In 2020 is het 75 jaar geleden dat er een einde kwam aan de Tweede Wereldoorlog. In heel Drenthe worden ter gelegenheid daarvan activiteiten georganiseerd. Om lokale plannen mogelijk te maken stelt de provincie voor iedere gemeente een bedrag (afhankelijk van het aantal inwoners) beschikbaar om die activiteiten te ondersteunen. Voor De Wolden is maximaal € 26.000 beschikbaar voor nieuwe incidentele projecten die speciaal worden geïnitieerd in het kader van 75 jaar vrijheid. Om voor de provinciale subsidie in aanmerking te komen moet er een gemeentelijke cofinanciering zijn van minimaal 50% voor het geheel aan opgevoerde projecten.

De komende maanden inventariseren we de plannen in onze gemeente voor de viering van 75 jaar vrijheid. Dit doen we onder andere met de comités 4 en 5 mei, de Oranjeverenigingen, basisscholen en de muziek-, zang- en toneelverenigingen.

0.2 – Burgerzaken

Activiteit	Implementatie dienstverleningsconcept - aanpassing publieksruimte.
Gevolgen voor de burger	Inwoners worden via digitale kanalen en/of persoonlijk contact geholpen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
Pm	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
In 2019 hebben we een strategie op de persoonlijke dienstverlening ontwikkeld. Dit gaat over dienstverlening via persoonlijk contact tussen inwoner en medewerker. In 2020 voeren we deze strategie uit. Onderdeel hiervan is de ontwikkeling van de dienstverlening aan de balies.

Daar waar we enerzijds de digitale kanalen stimuleren, blijven we anderzijds inwoners die behoefte hebben aan persoonlijk contact faciliteren. Daarom werken we toe naar een hedendaags dienstverleningsconcept dat voldoet aan de uitgangspunten in onze dienstverlening zoals gastvrijheid, gelijkwaardigheid, toegankelijkheid en mogelijkheid voor selfservice. We verwachten dat dit concept leidt tot aanpassingen van de inrichting van de huidige publieksruimte. Bij de begroting 2020 voeren we hiervoor een nog nader te bepalen bedrag op.

0.2 - Burgerzaken

Activiteit	Herijken visie dienstverlening.
Gevolgen voor de burger	Dit heeft geen directe gevolgen. Maar het actualiseren van de huidige visie helpt ons om beter te kunnen aansluiten op de behoeften van inwoners en ondernemers.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 5.000	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
In 2020 starten we het proces op om onze visie Dienstverlening 2016-2020 te herijken. In onze optiek is de kern van de huidige visie ook na 2020 nog actueel. Daarom willen we geen nieuwe visie opstellen, maar de huidige visie waar nodig actualiseren. Dit willen we zoveel mogelijk zelf doen, maar we voorzien dat we incidenteel extern advies moeten inwinnen, of samenwerkingssessies moeten beleggen. Hiervoor vragen we incidenteel € 5.000 aan.

Beleidsdocumenten

Het beleid voor dit programma is vastgelegd in de (beleids)nota's:

- Toekomstvisie 2005-2020, 22 december 2005.
- Raadsbreed Programma 'Samen verantwoordelijk' 2018-2022, maart 2018.
- Collegeprogramma 2018-2022 'Duurzaam, doen en dichtbij', mei 2018.
- Visie dienstverlening 2016-2020, 25 februari 2016.
- Visie op Informatieveiligheid - Gemeente De Wolden, maart 2018.
- Integraal beleid informatieveiligheid - Gemeente De Wolden, maart 2018.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
0.1 - Vergoedingen bestuur i.v.m. 24.000 inwoners	104.970	104.970	104.970	104.970
0.1 - Kosten abonnementen, lidmaatschappen etc. van bestuurlijke samenwerking	8.527	8.527	8.527	8.527
0.1 – Professionaliseren 3De Wolden	5.000	5.000	0	0
0.1 - Viering 75 jaar vrijheid	52.000	0	0	0
0.2 - Herijken visie dienstverlening	5.000	0	0	0
Totaal lasten	**175.497**	**118.497**	**113.497**	**113.497**
Baten				
0.1 - Viering 75 jaar vrijheid - prov. bijdrage	-26.000	0	0	0
Totaal baten	**-26.000**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**149.497**	**118.497**	**113.497**	**113.497**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

0.1 - Vergoedingen bestuur

Op grond van het 'Rechtspositiebesluit politieke ambtsdragers' zijn de vergoedingen van het bestuur als gevolg van het bereiken van de 24.000 inwoners grens gewijzigd. In hoeverre volledige structurele compensatie plaatsvindt via het Gemeentefonds, zal bij de komende meicirculaire duidelijk worden.

0.1 - Kosten abonnementen, lidmaatschappen en subsidies/bijdragen bestuurlijke samenwerking

De hogere kosten wegens lidmaatschap VNG, VDG, Kamer van Koophandel en wegens subsidies en bijdragen aan de VNG voor de Veteranendag en het GGU 1) - en AenO-fonds houden verband met een reguliere stijging wegens prijsinflatie. De budgetten zijn een aantal jaren niet aangepast en lopen daarmee uit de pas met de werkelijke uitgaven.

1) Staat voor 'Gezamenlijke Gemeentelijke Uitvoering' van complexe vraagstukken.

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*	
Aanpassing publieksbalie gemeentehuis	2020	€	Pm

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Programma 02 - De Wolden een Veilig Thuis

Het programma 'De Wolden een veilig thuis' richt zich op het veiligheidsdomein. Het programma staat voor de opgave dat inwoners zich in zowel fysiek als sociaal opzicht veilig voelen. In hun eigen huis én in hun buurt en dorp.

Programmahouder: Roger de Groot

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

Veiligheid is een belangrijke voorwaarde voor onze inwoners om zich thuis en welkom te voelen in de eigen leefomgeving. Ook voor bezoekers van onze gemeente is veiligheid van belang.

De Wolden is volgens de Misdaadmeter de veiligste gemeente van onze provincie. Onze inwoners voelen zich al jaren veilig in de eigen woonbuurt. De belangrijkste uitkomsten van de Veiligheids-monitor 2017 (ten opzichte van 2013) laten een zelfde beeld zien. Er is sprake is van minder overlast, geweld en criminaliteit en dat inwoners zich prettig voelen in hun buurt. We zien dat als een bevestiging dat onze veiligheidsaanpak werkt. Dat is mede te danken aan de inzet van de politie, maatschappelijke organisaties en ook onze inwoners.

Want de betrokkenheid van inwoners bij de veiligheid van De Wolden is groot. Wij nemen hun signalen dan ook serieus. Samen met hen maken wij afspraken over wat zij in hun eigen buurt of dorp kunnen doen en hoe wij hen daarbij kunnen ondersteunen. De in 2018 gestarte buurtteams zijn hier een voorbeeld van. Het veiligheidsdomein verandert snel en raakt steeds meer verweven met andere beleidsterreinen en programma's. Veiligheid gaat immers verder dan het aanpakken van criminaliteit. Het vergt sociale en fysieke investeringen, goed beheer en onderhoud van de buitenruimte en toezicht en handhaving.

Trends en ontwikkelingen

Burgerinitiatieven

Als het gaat om veiligheid in de eigen straat en buurt, kunnen bewoners en instanties samen veel bereiken. Bewoners weten als geen ander wat er speelt in de eigen leefomgeving. Dus: bewoners aan het roer, in samenwerking met de professionele veiligheidspartners. Wij gaan bewoners helpen om deze rol te pakken. Door toenemende digitalisering en terugtrekkende overheid lijken burgerinitiatieven, die bijdragen aan het vergroten van veiligheid in de eigen leefomgeving, toe te nemen. Denk bijvoorbeeld aan Burgernet en Whatsapp-buurtpreventie. De aankomende tijd blijven we dit burgerinitiatief faciliteren door het verstrekken van bijbehorende WhatsAppborden, flyers, het organiseren van voorlichtingsbijeenkomsten en oefeningen.

Alcohol en drugs als oorzaak van problemen

Vaak zijn alcohol en drugs oorzaken van veiligheidsproblemen. Te veel alcohol veroorzaakt allerlei problemen: in de openbare orde, qua gezondheid, thuis, op school en op het werk. Ook het gebruik van drugs heeft vaak negatieve effecten. Alcohol en drugs vragen dus nadrukkelijk om een preventieve aanpak. De productie van drugs levert drugsafval op. In juni en oktober 2018 is op drie locaties in onze gemeente drugsafval gedumpt. Bij de provincie bestaat de mogelijkheid om de helft van de kosten vergoed te krijgen. In 2017 is een xtc-lab opgerold in onze gemeente. Dit zijn signalen dat de georganiseerde criminaliteit ook onze gemeente raakt. Het is dus mogelijk dat de gemeente ook in de toekomst te maken krijgt met kosten van het opruimen van dit afval.

Ondermijning

De effecten van georganiseerde criminaliteit zijn niet altijd even zichtbaar, maar ze zijn wel aanwezig. Denk hierbij aan criminele activiteiten als mensenhandel, uitbuiting, witwassen en drugshandel. Gemeenten hebben een regierol bij de aanpak van arbeidsuitbuiting. Specifiek op het gebied van preventie, signalering, handhaving en hulpverlening. In De Wolden is aandacht voor dit thema. Voor alle medewerkers binnen de gemeente en ook voor netwerkpartners als woningcorporaties of Welzijn De Wolden en voor bedrijven, hebben we een aanspreekpunt. We geven bovendien voorlichting over mensenhandel.

Toename kwetsbare inwoners

Het aantal kwetsbare inwoners in dorpen en wijken neemt toe. Dat komt onder meer door de vergrijzing. Maar ook doordat steeds minder mensen met een beperking worden opgenomen in een instelling en steeds meer mensen verhuizen van een instelling naar zelfstandig wonen met begeleiding. Dat geldt voor ouderen, mensen met psychische problemen en verwarde personen.
Het aantal door de politie geregistreerde incidenten met personen met verward gedrag is in Drenthe de afgelopen jaren gestegen van 1.307 in 2013 naar 2.373 in 2017. Drenthe is daarin niet uniek: dit is een landelijke ontwikkeling. De ministeries van VWS en VenJ en de VNG hebben dan ook met elkaar afgesproken dat alle gemeenten en regio's moeten beschikken over een goed werkende aanpak voor mensen met verward gedrag. We verwachten dit plan van aanpak voor De Wolden in 2019 gereed te hebben. We doen dat in samenwerking met het programma Gezond Meedoen, daar er een nauwe relatie bestaat met het sociaal domein.

WVGGZ

Per 1 januari 2020 wordt de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz) ingevoerd. De Wvggz gaat de Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen (Bopz) vervangen. De nieuwe wet biedt handvatten om meer ambulant en preventief hulp te bieden aan mensen met geestelijke problemen die niet vrijwillig in zorg gaan.
Zo regelt de Wvggz de voorwaarden voor zorg en eventuele opname bij psychische problemen. De wet biedt meer instrumenten voor zorg op maat: verplichte zorg zo kort als mogelijk en zo lang als noodzakelijk. Uitgangspunt blijft dat iemand alleen na het oordeel van een rechter tegen zijn wil opgenomen kan worden.
Nieuw is dat iedereen zijn zorgen over een medeburger bij de gemeenten moet kunnen melden en dat de gemeente die melding ook moet onderzoeken en tijdig afhandelen. We verwachten deze nieuwe taken niet binnen de bestaande capaciteit te kunnen opvangen. Er komen echter geen extra financiële middelen naar de gemeente. In 2020 verwachten wij een beter beeld te krijgen van de effecten.

Beleidsdoelen

Het programma kent de volgende beleidsdoelen:
1. Inwoners ervaren De Wolden als een veilige woon- en leefomgeving.
2. Wij willen een gemeente zijn waar inwoners zich vellig voelen in zowel fysiek als sociaal opzicht. In hun eigen huis en in hun buurt en dorp.
3. De Wolden behoort tot de veiligste gemeenten in Nederland. We hebben de ambitie, dat te blijven.
4. We pakken veiligheidsvraagstukken breed, integraal op; preventiegericht en gekenmerkt door samenwerking.

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen zijn de volgende verbonden partijen betrokken:
- Veiligheidsregio Drenthe te Assen - taakveld 01.10.

In de paragraaf ´Verbonden partijen´ wordt in de begroting per verbonden partij nadere informatie opgenomen over de visie, doelstellingen, beleidsvoornemens, financieel belang, zeggenschap en ontwikkelingen.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleids-indicatoren op te nemen.

Vooralsnog is gestart met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het enige tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Programma 'De Wolden een veilig thuis'			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
verwijzingen Halt per 10.000 inwoners van 12-17 jaar	2017	60	131
winkeldiefstallen aantal per 1.000 inwoners	2017	0,1	2,2
geweldsmisdrijven aantal per 1.000 inwoners	2017	1,7	5,1
diefstallen uit woning aantal per 1.000 inwoners	2017	3,0	2,9
vernielingen en beschadigingen (in de openbare ruimte) aantal per 1.000 inwoners	2017	1,7	6,3

Speerpunten

1.1 – Crisisbeheersing en brandweer

Activiteit	Bijdrage aan de Veiligheidsregio Drenthe in Assen.
Gevolgen voor de burger	Veilige woon- en leefomgeving.
Middelen	

2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
-	-	-	-	Incidenteel
€ 23.346	€ 23.346	€ 23.346	€ 23.346	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
In de ontwerpbegroting 2020 VRD is aangekondigd dat de bijdrage voor De Wolden stijgt van € 1.255.451 in de begroting 2019 naar € 1.278.797 in 2020. De verhoging bedraagt in totaal € 23.346, waarvan € 16.827 als gevolg van geraamde prijs- en loonstijgingen en € 6.519 als gevolg van geraamde autonome ontwikkelingen.

Beleidsdocumenten

Het beleid voor dit programma is vastgelegd in de (beleids)nota's:

- Integraal veiligheidsbeleid 2016-2019.
- Regionaal Beleidsplan Noord Nederland 2015-2018.
- Beleidsregels Hard- en Softdrugs 2015.
- Evenementenverordening 2015.
- Beleidsnota keten en caravans 2017.
- Beleidsregels BIBOB 2017.
- Preventie- en handhavingsplan alcohol 2017.
- Beleidsregel wet aanpak woonoverlast 2018.
- Beleidsregel Handhaving helingbestrijding 2018.

Taakstelling en lopende projecten

Niet van toepassing.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
1.1 - Bijdrage aan de Veiligheidsregio Drenthe	23.346	23.346	23.346	23.346
Totaal lasten	**23.346**	**23.346**	**23.346**	**23.346**
Baten				
Totaal baten	**0**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**23.346**	**23.346**	**23.346**	**23.346**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*

Voor wat betreft programma De Wolden een Veilig Thuis zijn er geen op- en/of aanmerkingen te melden over zowel de lopende als de nieuwe investeringen.

Programma 03 - Duurzaam Leven in De Wolden

Dit programma gaat over de fysieke leefomgeving. Het omvat de thema's ruimtelijke ontwikkeling, wonen, duurzaamheid en riolering.

Programmahouder: Gerrie Hempen

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

De Wolden is een aantrekkelijke gemeente om te wonen en leven. Dit komt onder meer door de kwaliteit van de omgeving, het landschap en de sociale netwerken in de dorpen. Er zijn verschillende ontwikkelingen die van invloed zijn op deze kwaliteiten. Bijvoorbeeld de verandering van de samenstelling van de bevolking door 'ontgroening' en 'vergrijzing'. Maar ook de groeiende behoefte aan duurzame energiebronnen en de gevolgen van klimaatverandering; zaken die ook in De Wolden hun uitwerking hebben.

Onze ambitie is te streven naar een aantrekkelijke en duurzame woon- en leefomgeving in De Wolden. Daarom geven we ontwikkelingsgericht ruimte aan initiatieven uit de samenleving, met oog voor naoberschap en behoud van ruimtelijke kwaliteit. We doen dit op basis van een veranderende rol van de overheid. Inwoners doen mee, de overheid faciliteert. Meer samen optrekken. We denken mee, faciliteren en bieden, waar nodig, maatwerk.

Om oplossingen te vinden voor de vraagstukken met betrekking tot duurzaamheid en milieu zetten we in op vergroting van het draagvlak bij onze inwoners en lokale bedrijven. We stimuleren hun ondernemerschap om oplossingen te realiseren en wij faciliteren dit waar dat nodig is. We trekken hierin samen op met partners als de Gebiedscoöperatie Zuidwest Drenthe en Rendo. Vanuit hun positie kunnen zij een rol spelen in het ontwikkelen van projecten.

Wij streven het volgende op de langere termijn na:
- Veilige, aantrekkelijke, klimaatbestendige en gezonde woon- en leefomgeving.
- Duurzame energie- en grondstoffenvoorziening en minder CO2-uitstoot.
- Verduurzamen particuliere woningvoorraad.

Trends en ontwikkelingen

Meer inwonersinitiatief en andere overheid

We leven in een tijd met meer lokale democratie waarin de betrokkenheid van inwoners bij hun leefomgeving toeneemt. Deze ontwikkeling zien we volop terug in De Wolden; er zijn veel actieve en betrokken inwoners en ondernemers die allerhande initiatieven ontplooien. Als gemeente geven we ruimte aan deze initiatieven. 'De inwoner participeert en de overheid faciliteert.' Een mooi voorbeeld hiervan zijn de plannen in de dorpen Ansen, Koekangerveld, Ruinerwold, de Wijk en Ruinen om zelf met energiebesparing en verduurzaming aan de slag gaan. Met projecten over energiebesparing, opwekken zonne-energie en produceren en benutten van groen gas.

Ruimtelijke ontwikkeling

Omgevingswet

De invoering van de Omgevingswet is een enorme opgave. We gaan van 26 wetten en 120 AMvB's naar één wet en vier AMvB's. Wetten worden samengevoegd en ingedikt, een deel van de wetgeving wordt gedecentraliseerd. Het moet allemaal eenvoudiger en beter worden. De invoering van de Omgevingswet is al enkele malen uitgesteld. De verwachting is nu dat de wet in 2021 in werking treedt. De verbeterdoelen zijn nog steeds dezelfde:

- Versnellen en verbeteren van de besluitvorming.
- Het vergroten van de inzichtelijkheid, de voorspelbaarheid en het gebruiksgemak van het omgevingsrecht.
- Vergroten van de bestuurlijke afwegingsruimte.
- Zorgen voor een samenhangende (integrale) afweging bij besluiten en beleid betreffende de fysieke leefomgeving.

Deze stelselherziening heeft een grote impact op onze organisatie en onze manier van werken en vraagt een investering in digitale systemen en in beleidsaanpassingen. In 2016 zijn we gestart met de projectmatige aanpak van de invoering van de Omgevingswet. In 2017 stelde de raad het Ambitiedocument vast waarin de kaders van het vervolgproces staan beschreven.

Een van de kerninstrumenten van de Omgevingswet is de Omgevingsvisie; elke gemeente moet er een hebben. De Wolden wil de omgevingsvisie verbreden en ook het sociale domein meenemen, zodat we een volwaardige toekomstvisie krijgen. De gemeenteraad wil deze toekomstvisie in dialoog met de inwoners vormgeven.

Wetsvoorstel kwaliteitsborging voor het bouwen

De kern van dit wetsvoorstel is dat marktpartijen zelf instrumenten voor kwaliteitsborging kunnen ontwikkelen. Het wetsvoorstel was niet aangenomen in de Eerste Kamer. Op 9 juli 2018 heeft de minister in een brief aangegeven dit voorstel weer te willen voorleggen aan de Eerste Kamer. De afgelopen periode is er overleg geweest met de diverse stakeholders.

In De Wolden anticiperen we met de balievergunning al op deze wetsontwikkeling. We blijven de landelijke ontwikkelingen volgen en indien mogelijk sluiten we met de balievergunning hierop aan. Vanuit het economisch actieplan wordt onderzocht hoe tegemoet kan worden gekomen aan ondernemers, door de balievergunning te verruimen.

Wonen

Demografische ontwikkeling: ontgroening en vergrijzing

De bevolking van De Wolden verandert van samenstelling. We hebben te maken met ontgroening en vergrijzing. De beroepsbevolking neemt de komende 20 jaar af met 20%. Het inwonertal groeit licht, tegen de verwachtingen en prognoses in. Het aantal huishoudens groeit ook, mede door huishoudensverdunning.

Door deze demografische ontwikkelingen veranderende woonwensen van onze (potentiële) inwoners. Het woonbeleid geeft ruimte aan deze woonwensen, zodat De Wolden een aantrekkelijke gemeente blijft om te wonen, ook voor mensen van buiten de gemeente.
Zowel in de kernen als in het buitengebied kan leegstand ontstaan en lege plekken. Leegstand mag niet leiden tot verpaupering, omdat daarmee de kwaliteit van de leefomgeving verslechtert. Daarom faciliteert de gemeente herbestemming en herontwikkeling.

We constateren dat voorzieningen in de dorpen onder druk staan. Dat geldt zowel voor maatschappelijke voorzieningen als voor commerciële voorzieningen. Dat heeft te maken met de veranderende bevolkingssamenstelling, maar ook met schaalvergroting, de toegenomen automobiliteit en digitalisering. Nabijheid van voorzieningen is minder belangrijk geworden, de bereikbaarheid des te meer.

Langer zelfstandig thuis wonen

We zien ook een opgave rondom het thema langer zelfstandig thuis wonen. Bewustwording creëren bij onze inwoners dat ze langer thuis moeten blijven wonen is een eerste belangrijke stap. Daarna volgt het eventueel levensloopbestendig maken van een woning als deze dat nog niet is. Vooral in de bestaande particuliere woningvoorraad ligt een grote opgave met het oog op de toenemende vergrijzing. De gemeente kan inwoners voorlichten, stimuleren en faciliteren.

Vitaliseren en transformeren vakantieparken

De Wolden werkt aan een programma voor Vitale Vakantieparken. We stimuleren eigenaren van vastgoed op parken zonder recreatieve mogelijkheden, een passende, andere bestemming voor hun park te zoeken (transformeren). Zij dienen zelf maatwerkplannen voor transformatie van hun parken te ontwikkelen. We geven ruimte aan de uitvoering van deze plannen, mits deze passen binnen de planologische kaders. Het programma richt zich ook op de revitalisering van parken die er op dit moment minder goed voorstaan, om recreatief en economisch weer gezond (aantrekkelijk) te worden. Waar nodig zetten we in op handhaving.

In het programma trekken we samen op met provincie, Drentse gemeenten, Recreatieschap en RECRON. Hiervoor is een gezamenlijk Drents actieprogramma ontwikkeld. Naast de inzet voor het transformeren en revitaliseren van parken, is er ook aandacht voor bedrijven die er goed voor staan en in potentie kunnen doorstromen naar de kopgroep van vakantieparken in Drenthe. Zij kunnen aanspraak maken op instrumenten om te excelleren.

Milieu en duurzaamheid

Energietransitie en behoefte hernieuwbare grondstoffen

Er is een wereldwijde energietransitie op komst; een omschakeling naar duurzame energievoorzieningen. Daarnaast groeit de behoefte aan nieuwe technieken, waarin reststoffen opnieuw worden gebruikt en geen grondstofvoorraden met een einddatum worden opgebruikt. Ook voor De Wolden zijn deze ontwikkelingen van invloed. Dit levert duurzaamheidsvraagstukken op die vragen om lokale oplossingen. Deze oplossingen bieden kansen voor de werkgelegenheid én kunnen een financiële impuls geven aan het bedrijfsleven. De raad onderschrijft het belang van duurzaamheid en energie, onder andere door één keer per jaar een dialoogbijeenkomst te organiseren over dit thema.

Afspraken klimaat en Energie: Regionale Energie Strategieën (RES)

Om de doelstellingen zoals afgesproken tijdens de VN Klimaatconferentie in Parijs (2015) te behalen, werkt het Rijk aan een Klimaat- en Energieakkoord. Zij doet dit samen met de decentrale overheden en maatschappelijke partners. Dit nieuwe akkoord heeft grotere ambities dan het huidige Energieakkoord. Het doel is het behalen van een CO_2-reductie van 49-55% in 2030 en 80-95% in 2050.

Om de opgave te behalen is regionaal maatwerk nodig is. Dit geldt voor de ruimtelijke consequenties van het akkoord. En in het bijzonder voor de ruimtelijke inpassing van het opwekken van hernieuwbare energie en de infrastructuur voor warmte en energie. Ruimte is immers een schaars goed. Dit vraagt om een nieuwe vorm van samenwerken tussen overheden én van overheden met maatschappelijke partners.

Over deze samenwerking zijn afspraken gemaakt in het Interbestuurlijk Programma (IBP); het programma voor een gezamenlijke aanpak van maatschappelijke vraagstukken door Rijk en koepels van de decentrale overheden (VNG, IPO en UvW). Afgesproken is dat de besluitvorming over de strategieën plaatsvindt via het omgevingsbeleid van Rijk, provincies en gemeenten. Elke regio stelt een eigen Regionale Energie Strategie (RES) op.

Wat zijn de onderdelen van een RES?
In een RES staat een inventarisatie van het huidige energieverbruik in de regio en wat het potentieel (ruimtelijk) is voor hernieuwbare energie (opwekking, opslag en infrastructuur). Ook

bevat het een aanbod voor de duurzame warmtebronnen en aanbod voor de hernieuwbare opwek.

De Wolden participeert in het opstellen van een RES voor de regio Drenthe. Deze RES moet in 2019 gereed zijn. Binnen dit proces moeten we ook onze 'Beleidsnotitie alternatieve energiebronnen De Wolden' (2016) tegen het licht houden. Dit om na te gaan of deze notitie is ingehaald door de actualiteit met betrekking tot de noodzaak ruimte te creëren voor nieuwe energiebronnen.

Opgave verduurzaming bestaande woningvoorraad
Er ligt een grote opgave in de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad in De Wolden. Het Drents Energieloket informeert inwoners over acties en financiële middelen (o.a. 'Energiebespaarlening Drenthe') om de particuliere woningvoorraad te verbeteren en duurzame energie op te wekken. De verduurzaming van de voorraad bestaande huurwoningen valt onder de verantwoordelijkheid van de woningcorporaties die actief zijn in De Wolden.

De Wolden participeert in de Drentse Energie Deal met als doel dat we in 2040 in Drenthe energieneutraal wonen en zelfvoorzienend zijn op energiegebied.

Nieuwe woningen aardgasvrij
De wettelijke verplichting voor netbeheerders om nieuwbouw aan te sluiten op het aardgasnet vervalt per 1 juli 2018. Tegelijkertijd is een aansluitverbod van kracht geworden voor bouwwerken waarvoor na 1 juli 2018 vergunningen worden aangevraagd. Het gaat om alle bouwwerken; zowel woningen als utiliteitsbouw. De gemeente moet hiervoor een transitievisie warmte opstellen.

Bij het verstrekken van omgevingsvergunningen die na 1 juli 2018 zijn aangevraagd, moet hier rekening mee worden gehouden want ook het Bouwbesluit is aangepast. Gemeenten mogen niet meer de eis opnemen dat een bouwwerk op het gasnet moet worden aangesloten, tenzij het project als uitzondering is aangewezen door het college. Uitzonderingsargumenten zijn met name vertraging van de woningbouw, schaarste van productiemiddelen of technische/financiële onhaalbaarheid binnen het kader van 'zwaarwegende reden van maatschappelijk belang'.

Groen gas
De Wolden heeft op 20 december 2018 een intentieverklaring Duurzaam gas De Wolden afgesloten met Rendo en N-tra. Het doel is onderzoeken en ontwikkelen van een strategie om in 2030 evenveel duurzaam gas 'in te voeden' als er wordt gebruikt (100% groen gas). De bestaande gasinfrastructuur kan hierdoor gebruikt blijven. Hierbij wordt ook gekeken naar ontheffingsmogelijkheden om nieuwbouwwoningen - indien gewenst - wel aan te sluiten op het gas.

Verbod asbestdaken vanaf eind 2024
Vanaf 31 december 2024 zijn asbestdaken in Nederland mogelijk verboden. De Eerste Kamer stemt in 2019 over dit wetsvoorstel. Het verbod betekent dat eigenaren van gebouwen met asbesthoudende dakbedekking deze voor 2025 moeten verwijderen. Hierbij maakt het niet uit of dit dak in bezit is van een particulier, een bedrijf of de overheid. Ook de toestand van het dak is niet relevant voor het verbod. Om een versnelling van de sanering van asbestdaken te realiseren heeft het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat in juli 2016 het Programmabureau voor de Versnellingsaanpak asbestdaken sanering opgericht. Tegelijkertijd zijn andere overheden uitgenodigd om het initiatief te nemen.

In Drenthe is aan deze oproep gehoor gegeven en zijn de eerste stappen gezet. Provincie en Drentse gemeenten hebben een projectplan 'Alle Drentse daken asbestvrij in 2024' opgesteld. Doel is het versnellen van de sanering van asbestdaken.

Klimaat

Klimaatbestendig
Klimaatverandering leidt tot hogere temperaturen, nattere winters, heftigere buien en een kans op drogere zomers, ook in De Wolden. Het eerste Deltaplan Ruimtelijk Adaptatie (DPRA) uit 2017 wordt elk jaar geactualiseerd en geeft duidelijk aan welke kant we opgaan met het aanpassen van onze openbare ruimte en het inrichten van ons beleid. Het doel van het Deltaplan is dat Nederland in 2050 klimaatrobuust is ingericht.

Samen met onze inwoners zoeken we oplossingen voor problemen die ontstaan door hittestress, wateroverlast, droogte en overstromingen. Daarbij letten we op nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, het opknappen van bestaande bebouwing, vervanging van rioleringen en wegenonderhoud, enz.

Wanneer we ingrepen doen in onze openbare ruimte, pakken we dit op een klimaatbestendige manier aan. We brengen, samen met buurgemeenten en het waterschap, de kwetsbaarheden in onze regio in kaart, om te bepalen wat er moet gebeuren om meer klimaatbestendig te worden.

Beleidsdoelen

Gelet op de beoogde maatschappelijke effecten uit het programma 'Duurzaam Leven in De Wolden', stelt het college zich de volgende doelen.

Ruimtelijke ontwikkeling
- Goed voorbereiden op de nieuwe Omgevingswet conform de kaders van het Ambitiedocument Omgevingswet De Wolden.
- Een nieuwe integrale toekomstvisie opstellen in overleg met de inwoners en gemeenteraad.
- Faciliteren dat de leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit behouden blijft in tijden van ontgroening, vergrijzing en krimp.
- Een veilige, aantrekkelijke en gezonde leefomgeving behouden.
- Ruimte scheppen voor dynamiek en innovatie, met behoud van de omgevingskwaliteit.

Wonen
- Uitvoering geven aan de beleidsdoelen van het Woonplan 2017-2022:
  - betaalbare woonruimte realiseren of laten realiseren in zowel huur als koop;
  - kansen voor nieuwbouw benutten met behulp van een strategisch woningbouwprogramma;
  - langer zelfstandig thuis kunnen blijven wonen mogelijk maken;
  - samen met de corporatie een monitor ontwikkelen die de belangstelling naar sociale huurwoningen monitort om de benodigde kernvoorraad te bepalen en afspraken te maken over verkoop, nieuwbouw en transformatie van sociale huurwoningen;
  - streven om alle woningen in 2040 energie neutraal te hebben.
- Eigenaren/VVE's van niet-vitale vakantieparken zonder recreatieve potentie stimuleren om nieuw perspectief voor hun park buiten de recreatiesector te vinden.
- Ondernemers van (vitale) vakantieparken met recreatieve potentie de ruimte geven om toekomstbestendigheid te worden/blijven en te excelleren.

Milieu en duurzaamheid
- Inventariseren van het huidige energieverbruik in de regio en wat het potentieel (ruimtelijk) is voor hernieuwbare energie (opwekking, opslag en infrastructuur).
- Het opstellen van een aanbod voor de duurzame warmtebronnen en aanbod voor de hernieuwbare opwek.
- Het geven van het goede voorbeeld als gemeente.
- Meewerken aan het tot stand brengen van energiezuinige woningen met lage energielasten.
- De CO_2-uitstoot verder verlagen voor een gezonde leefomgeving.
- Inwoners en bedrijven stimuleren om gezamenlijk aan de slag te gaan met lokale energie-initiatieven.
- In 2030 willen we evenveel duurzaam gas invoeden als we gebruiken (100% groen gas).

Klimaatbestendig

- Samen met buurgemeenten en waterschap kwetsbaarheden klimaatverandering in beeld brengen.
- Werken aan een klimaatbestendige inrichting van de openbare ruimte.
- Werken aan een doelmatige waterketen (winning-gebruik-zuivering).

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen zijn de volgende verbonden partijen betrokken:
- Regionale Uitvoeringsdienst Drenthe (RUD) te Assen - taakveld 07.40.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleids-indicatoren op te nemen.

Vooralsnog is gestart met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het enige tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Programma 'Duurzaam leven in De Wolden'			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
hernieuwbare elektriciteit in %	2017	4,8%	13,2%
hernieuwbare energie in % van het totale energieverbruik	2016	5,7%	5,9%
nieuw gebouwde woningen aantal per 1.000 woningen	2016	4,1	7,2

Hernieuwbare elektriciteit:
Aandeel elektriciteit die is opgewekt uit wind, waterkracht zon of biomassa van het totale elektriciteitsverbruik.

Hernieuwbare energie:
Aandeel nieuwe energie (zon, wind en warmte) van het totale energieverbruik.

Speerpunten

7.2 - Riolering

Activiteit	Opstellen 'stresstesten' klimaatadaptatie (Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie).
Gevolgen voor de burger	Kwetsbaarheden klimaatverandering in beeld brengen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Samen met onze buurgemeenten en het waterschap werken we alweer een aantal jaren samen in de waterketen. Onder de naam 'Fluvius' hebben we een gezamenlijk watertakenplan (2016-2021) opgesteld waarin ons beleid is vastgelegd.
Een van de grootste opgaven voor de komende jaren is het aanpassen van de openbare ruimte aan de gevolgen van klimaatverandering. Voor 2019 gaan we hiermee aan de slag door eerst goed de kwetsbaarheden in beeld te brengen in zogenaamde stresstesten. Vervolgens gaan we in 2020 met de resultaten in dialoog met de omgeving om de risico's te bespreken en maatregelen te formuleren. Voor 2050 moet vervolgens onze hele openbare ruimte klimaatbestendig zijn ingericht.
Het opstellen van de stresstesten en de risicodialoog wordt gefinancierd uit de opbrengsten van de rioolheffing.

7.2 - Riolering

Activiteit	Opstellen nieuw watertakenplan.
Gevolgen voor de burger	Nieuw beleidsplan water en riolering.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Het huidige watertakenplan loopt van 2016 t/m 2021. In 2020 gaan we beginnen met het opstellen van een nieuw watertakenplan zodat we in 2021 een nieuw watertakenplan hebben. Hierin worden de nieuwste beleidsontwikkelingen en wetgeving verwerkt en wordt weer een doorkijk gemaakt van een aantal jaren voor de ontwikkeling van de rioolheffing. Natuurlijk worden de resultaten van de stresstesten en de risicodialoog verwerkt in het nieuwe beleidsplan. Voor het opstellen van het nieuwe watertakenplan zijn de benodigde middelen reeds opgenomen in de begroting.

7.4 - Milieubeheer

Activiteit	Bijdrage aan de Regionale Uitvoeringsdienst Drenthe.
Gevolgen voor de burger	Samenwerken om de kwaliteit van de vergunningverlening, het toezicht en de handhaving van milieu gerelateerde uitvoeringstaken te verbeteren.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 36.200	-	-	-	Incidenteel
€ 25.400	€ 25.400	€ 25.400	€ 25.400	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
In verband met organisatorische en financiële problemen die in de loop van 2017 naar voren zijn gekomen bij de RUD, is een start gemaakt met een verbetertraject en doorontwikkeling van de organisatie. Dit heeft effect in de samenstelling van de begroting 2020. Voor 2020 stijgt de bijdrage naar € 794.993 (2019: € 769.602) door 3,3% indexering, uitgangspunten begroting 2019 en een verlenging van de incidentele 5% extra deelnemersbijdrage voor het in control krijgen van de organisatie. Voor de jaren daarna wordt de bijdrage verhoogd met een indexeringscijfer tussen de 2,8% en 3,4%. De evaluatie van de Drentse Maat en de actualisatie van het inrichtingenbestand hebben mogelijk effect op een verandering van de deelnemersbijdrage in de meerjarenbegroting na 2020.

7.4 – Milieubeheer

Activiteit	Actualiseren actieplan Klimaat & Energie n.a.v. raadsdebat 21 maart 2019.
Gevolgen voor de burger	De gemeente ondersteunt de transitie naar een duurzame samenleving door middel van verschillende vormen van financiering en ondersteuning van lokale initiatieven.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Op 21 maart 2019 heeft het raadsdebat Duurzaamheid/ Actualiseren Actieplan Klimaat & Energie plaats gevonden. Uit dit raadsdebat is naar voren gekomen dat er voldoende draagvlak is om het huidige actieplan Klimaat & Energie te actualiseren. Voor het huidige actieplan Klimaat & Energie is jaarlijks structureel circa € 85.000 beschikbaar. In de loop van dit jaar wordt gewerkt aan een uitwerking van de gewenste maatregelen/acties en de daarbij behorende (mogelijk extra) financiële consequenties. Om deze reden is er voor de kadernota 2020 - 2023 geen inschatting te maken van de financiële gevolgen. Indien er bij de begroting 2020-2023 meer financiële duidelijkheid is, worden de financiële gevolgen daarin meegenomen.

Er volgt een raadsvoorstel met uitwerking van de acties en financiële consequenties, de raad kan hier dan een besluit over nemen.

7.4 – Milieubeheer

Activiteit	Voortzetten subsidieregeling 'Verledden buitensportvelden'.
Gevolgen voor de burger	Sportverenigingen kunnen subsidie krijgen voor het vervangen van hun niet-ledverlichting door LED-verlichting op hun buitensportvelden (50% van de kosten gesubsidieerd).
Middelen (t.l.v. algemene reserve)	

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 75.000	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
De raad heeft op 30 november 2017 besloten in te zetten op het verledden van de buitensport-velden. In de loop van 2019 willen we opnieuw bekijken of er bij de verenigingen behoefte aan cofinanciering is. Nu wordt voorgesteld om alvast € 75.000 te reserveren. In 2019 is bij de begroting € 50.000 beschikbaar gesteld plus € 20.000 overheveling restant budget uit 2018.

7.4 - Milieubeheer

Activiteit	Verduurzaming gemeentelijk vastgoed.
Gevolgen voor de burger	Energieneutrale gemeentelijke gebouwen.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Naar aanleiding van de aangenomen motie 3m5 (begrotingsraad 8 november 2018) hebben we energiescans uitgevoerd bij 15 gemeentelijke gebouwen. Naar aanleiding van de scans komt er medio mei 2019 een voorstel naar de gemeenteraad voor het energie neutraal maken van het gemeentelijk vastgoed.

8.1 - Ruimtelijke ordening

Activiteit	Project Implementatie Omgevingswet.
Gevolgen voor de burger	Versnelling en verbetering besluitvorming m.b.t. ruimtelijke ontwikkelingen, meer ontwikkelkansen en meer maatwerk.
Middelen (t.l.v. algemene reserve)	

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 83.000	€ 32.000	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Hoewel de invoeringsdatum al enkele malen is verzet verwachten we dat de Omgevingswet op 1 januari 2021 wordt ingevoerd. Om de organisatie, medewerkers, systemen, beleid en verorde-ningen tijdig 'omgevingswet-proof' te maken zijn we in 2016 gestart met het project Implementatie Omgevingswet. Na de verkenningsfase (2017) zijn we nu in de Ontwikkelfase, gevolgd door de Implementatiefase (2020/2021 en verder).

Het voorbereiden op deze wet doen we bij voorkeur met eigen medewerkers, zodat we kennis en draagvlak opbouwen. Omdat dit een groot beslag legt op de medewerkers nemen we een budget op om tijdelijk extra personeel in te zetten voor reguliere werkzaamheden die anders blijven liggen. Daarnaast is er budget nodig om specialistische kennis in te huren, om medewerkers te

scholen, om informatiesystemen aan te passen en om inwoners, bedrijven en andere stakeholders te betrekken bij het proces.

Voor 2020 en 2021 was nog geen budget gereserveerd. In 2020 is voor aanpassing van beleid en regelgeving € 35.000 nodig, voor organisatorische aanpassingen € 18.000 en voor de aanpassing van informatiesystemen € 30.000. In 2021 hebben we € 11.000 nodig voor organisatorische aanpassingen en € 21.000 voor de aanpassing van informatiesystemen.

8.1 – Ruimtelijke ordening

Activiteit	Personele inzet t.b.v. project Vitale Vakantieparken De Wolden.
Gevolgen voor de burger	Vakantieparken met toekomstperspectief kunnen excelleren en parken zonder toekomstperspectief kunnen transformeren. Meer duidelijkheid over gebruiksmogelijkheden van recreatiewoningen en een daadkrachtige handhaving van de gemeente hierop.

Middelen - budget voor 2020 is al geraamd

2020	2021	2022	2023	I/S
Pm	Pm	Pm	Pm	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
In de begroting 2018 is voor 2018 en 2019 budget opgenomen voor handhaving, flankerend aan het project Vitale Vakantieparken De Wolden. Handhaving is van belang op de vakantieparken die toeristisch toekomstperspectief hebben en meedoen in het spoor excelleren en revitaliseren: Nolderwoud, Marke van Ruinen, Van Harte, Westerbergen, Lanka, Olde Kamp, Landclub Ruinen en Klein Zwitserland. Nu is al duidelijk dat er voor langere tijd behoefte zal zijn aan extra handhavingsinzet, mogelijk zelfs structureel. Ondertussen is bekend dat de provincie Drenthe op dit moment geen Drenthe brede/regionale aanpak initieert in relatie tot de handhaving. Daarom is mogelijk aanvullend budget nodig voor de komende jaren om de doelstellingen van het project Vitale Vakantieparken te realiseren.
Ook wordt onderzocht welke structuur we gaan aanbrengen om een stevig fundament onder het project te krijgen, dit is vooral nodig voor de parken die willen transformeren. De problematiek is complex is en kan ingrijpende gevolgen hebben voor bepaalde huishoudens. Er zijn veel verschillende stakeholders, zowel intern als extern. In afwachting van dit nadere onderzoek zullen we het komende najaar bij de begroting 2020 hier eventueel op terug komen.

8.3 – Wonen en bouwen

Activiteit	Budget voor samenwerking met ketenpartners.
Gevolgen voor de burger	Actueel beleid afgestemd op de behoefte.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 5.000	€ 5.000	€ 5.000	€ 5.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Al jaren wordt regionaal samengewerkt op gebied van Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen door de Zuidwest Drentse gemeenten en de woningcorporaties. Om gezamenlijk snel, efficiënt en effectief te schakelen, beleidsthema's op te pakken, ondersteuning en adviezen te vragen aan gespecialiseerde adviesbureaus, bijeenkomsten te organiseren, de regionale woonvisie of de bevolkingsprognose te actualiseren is een werkbudget gewenst.

8.3 – Wonen en bouwen

Activiteit	Uitvoering SVN-regelingen (Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederland) - formatie.
Gevolgen voor de burger	Financieringsmogelijkheden voor inwoners om hun woning aan te passen om het wooncomfort te vergroten dan wel noodzakelijke aanpassingen te doen om langer zelfstandig thuis te kunnen blijven wonen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 20.000	Pm	Pm	Pm	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Prioriteit 1
De uitvoering van deze regelingen en het project Lang Zult U Wonen (LZUW) vergt niet alleen inzet van het SVN maar vraagt ook ambtelijke capaciteit. Zonder ambtelijke capaciteit kan hier geen uitvoering aan worden gegeven. Het betreft ondersteuning voor 12 uur in de week. Daarvoor wordt secretariële, administratieve ondersteuning geleverd, informatie verstrekt over de regelingen per telefoon of indien gewenst in een persoonlijk gesprek, brieven verstuurd, beschikkingen afgegeven en de financiële afwikkeling van de aanvragen verzorgd en gemonitord. Eind 2019 wordt geëvalueerd hoe de belangstelling voor de regelingen is en of het aantal uren voldoende is. Dit personeelsbudget wordt ondergebracht bij de SWO.

8.3 – Wonen en bouwen

Activiteit	Herontwikkeling van vastgoed - strategisch woningbouwprogramma.
Gevolgen voor de burger	Uitvoering van het woonplan en voorzien in de woningbehoefte.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Een van de vastgestelde beleidsuitgangspunten in het Woonplan is dat inbreiding voor uitbreiding gaat. Dit betekent dat we onderzoek doen naar herontwikkeling van eigen gronden en gebouwen maar ook locaties van derden. Herontwikkeling is duur, over het algemeen genomen veel duurder dan bouwen op onbebouwd terrein. De komende jaren moet rekening gehouden gaan worden met investeringen in het herontwikkelen van eigen locaties of die van derden. Voor aanspraak op provinciale of rijksbijdragen wordt veelal ook cofinanciering geëist.

Beleidsdocumenten

Algemeen

- Toekomstvisie 2005-2020, vastgesteld d.d. 22 december 2005.
- Raadsbreed Programma 'Samen verantwoordelijk' 2018-2022, maart 2018.
- Collegeprogramma 2018-2022 'Duurzaam, doen en dichtbij', mei 2018.
- Agenda Platteland gemeenten Zuidwest Drenthe, vastgesteld door college in november 2012.
- Samenwerkingsagenda Zuidwest Drenthe, vastgesteld door college op 3 december 2013.

Ruimtelijke Ontwikkeling

- Structuurvisie De Wolden 2010–2030, vastgesteld in maart 2011.
- Nota Grondbeleid gemeente De Wolden 2019-2022.
- Welstandsnota 2013, vastgesteld 13 december 2012.
- (facet)Bestemmingsplannen en beheersverordeningen.
- Ambitiedocument Vitaal Platteland, vastgesteld door de raad op 12 juni 2014.
- Landschappelijk Ontwikkelings Kader, vastgesteld door de raad op 29 november 2012 (aangevuld met deel 4 Wind- en zonne-energie in oktober 2017).
- Ambitiedocument Omgevingswet De Wolden, vastgesteld door de raad op 25 januari 2018.

Wonen

- Woonplan 2017–2022, vastgesteld 6 juli 2017.
- Regionale woonvisie Zuidwest Drenthe, vastgesteld 30 oktober 2012.
- Kadernotitie Vitale Vakantieparken, vastgesteld 30 november 2017.

Milieu & Duurzaamheid

- Actieplan Klimaat & energie 2017-2021 vastgesteld door de raad op 30 maart 2017.
- Beleidsnotitie Alternatieve Energiebronnen, vastgesteld 29 september 2016.
- Nota Bodembeheer, vastgesteld door de raad op 13 september 2012.
- Geurgebiedsvisie, vastgesteld door de raad op 10 juni 2010.

Riolering

- Watertakenplan De Wolden 2016-2021, vastgesteld door de raad op 26 november 2015.

Taakstelling en lopende projecten

Niet van toepassing.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
7.4 – Bijdrage RUD, incl. extra incidenteel 2020	61.600	25.400	25.400	25.400
7.4 - Voortzetten actieplan Klimaat & Energie	Pm	Pm	Pm	Pm
7.4 - LED-verlichting buitensportaccommodaties	75.000	0	0	0
8.1 - Project implementatie Omgevingswet	83.000	32.000	0	0
8.1 - 'Vitale vakantieparken'	Pm	Pm	Pm	Pm
8.3 - Budget samenwerking ketenpartners	5.000	5.000	5.000	5.000
8.3 - Formatie uitvoering SvN-regelingen	20.000	Pm	Pm	Pm
Totaal lasten	**244.600**	**62.400**	**30.400**	**30.400**
Baten				
Totaal baten	**0**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**244.600**	**62.400**	**30.400**	**30.400**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Programma 04 - De Wolden onderneemt

De Wolden Onderneemt is het programma dat zich richt op de ontwikkeling van de lokale economie en recreatie & toerisme.

Programmahouder: Gerrie Hempen

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

Lokale Economie

De Wolden is een plattelandsgemeente, gunstig gelegen in de economische groeiregio Zwolle. De inwoners zijn zeer ondernemend, wat tot uiting komt in het hoge aantal inschrijvingen in de Kamer van Koophandel (2570 op 24.000 inwoners). Het overgrote deel van de bedrijven heeft minder dan 10 medewerkers en valt dus in de categorie kleinbedrijf. Opvallend is het hoge aantal ZZP-ers in De Wolden. Dat is 37,6 % van het aantal bedrijven. Landelijk is dit 11,3 %.

Als je kijkt naar aantal banen zijn de grootste sectoren:
- Industrie (12.9%)
- Landbouw (15,2%)
- Handel (19,5%)
- Collectieve dienstverlening (22,6 %)
- Zakelijke dienstverlening (26,2%)

De Wolden meer op de kaart

Wij willen De Wolden als ondernemende gemeente beter op de kaart zetten. Dat doen we op verschillende manieren zoals beschreven in het collegeprogramma. We gaan het ondernemers-klimaat versterken door ondernemers met elkaar te verbinden en netwerken te stimuleren. We bieden ruimte aan (toekomstige) ondernemers voor vestiging, ontwikkeling en verduurzaming. De dienstverlening aan ondernemers moet van hoge kwaliteit zijn. En binnenkort hebben alle huizen en gebouwen in De Wolden toegang tot snel internet.

Om de doelen in dit programma te halen werken we veel samen met andere organisaties. De belangrijkste samenwerkingspartners zijn:

- **Ondernemersplatform De Wolden en ondernemersverenigingen**
  Het Ondernemersplatform is onze vaste overlegpartner voor het economisch beleid en de uitvoering ervan. Het Economisch Actieplan 2018-2022 is in samenspraak met het platform tot stand gekomen. Er is een ondernemersakkoord met het platform afgesloten over onze ambities voor dienstverlening.

  In het platform zijn vertegenwoordigd de ondernemersverenigingen van Ruinen, Ruinerwold, Koekange, Zuidwolde en de Wijk (i.o.). En daarnaast zijn vertegenwoordigd: LTO Zuidwest Drenthe, Gebiedspromotie Zuidwest Drenthe/De Wolden (toerisme), Bruisend ZP De Wolden (zelfstandig professionals) en de Woldense afdeling van Koninklijke Horeca Nederland.

- **Gebiedscoöperatie Zuidwest Drenthe**
  De gebiedscoöperatie Zuidwest Drenthe is een samenwerkingsverband tussen overheden, onderwijs en ondernemingen. De gebiedscoöperatie ontwikkelt innovatieve projecten om de regionale economie, duurzaamheid en leefbaarheid in de regio te verbeteren. Opgericht in 2015 heeft de gebiedscoöperatie nu de volgende leden: Terra MBO Meppel, Waterschap Drents Overijsselse Delta, Gemeente De Wolden, Gemeente Hoogeveen, Rendo, Ondernemersplatform De Wolden, Stichting Welzijn De Wolden en Rabobank het Drentse Land.

  De gebiedscoöperatie werkt momenteel aan de volgende projecten:
  - Korte voedselketen
  - Verwaarding van bermgras
  - Precisielandbouw melkveehouderij
  - Culturele explosie De Wolden

- **Regio Zwolle**
  De Regio Zwolle is een licht en flexibel bestuurlijk samenwerkingsverband van 21 gemeenten en vier provincies. Het is een vernieuwende vorm van samenwerken waarbij de inhoud van de samenwerking tussen ondernemers, onderwijs en overheid voorop staat, de structuur is daaraan ondergeschikt. Er is periodiek ambtelijk overleg om de onderwerpen voor te bereiden. Gemeenschappelijke vraagstukken worden herkend en door samen te werken wordt erkend dat we elkaar kunnen helpen bij het oplossen van vraagstukken.

  In de Economic Board zetten ondernemers, overheden en onderwijs de hoofdlijnen uit om de economische ontwikkeling van de regio aan te jagen. Kennispoort biedt ondersteuning aan ondernemers. Aanvullend neemt De Wolden deel aan het Agri & food innovatiecluster.

  In 2018 is Regio Zwolle een Nieuwe koers ingeslagen met een Nieuwe Agenda. Door de focus te richten op vijf vraagstukken kan de regio de lobby- en marketinginstrumenten beter inzetten en ook meer ruimte bieden aan het verbinden van de partners en organisaties. De vraagstukken zijn: Economie, Menselijk Kapitaal, Bereikbaarheid, Energie en Leefomgeving.

Toerisme en recreatie

De Wolden is een toeristische gemeente. Het Dwingelderveld, Reestdal, Boswachterij Ruinen en de typisch Drentse dorpen zijn belangrijke toeristische trekpleisters. Verder is De Wolden gelegen in een regio met trekkers als nationale parken en Giethoorn.

We stimuleren het toerisme en de recreatie ter versterking van de lokale economie, werkgelegenheid en het voorzieningenniveau. We bieden ruimte voor ontwikkeling aan ondernemers die inspelen op actuele trends en ontwikkelingen. Daarnaast stimuleren we een aantrekkelijk aanbod aan routes en evenementen en faciliteren we regiopromotie. De belangrijkste samenwerkingspartners hierin zijn:

- **Recreatieschap, Gebiedspromotie ZW Drenthe/De Wolden en Marketing Drenthe**
  Het Recreatieschap is een samenwerkingsverband dat de Drentse gemeenten adviseert en ondersteunt met betrekking tot beleid en projecten, waaronder het project Vitale Vakantieparken Drenthe (samen met de provincie). Verder beheert het Recreatieschap de wandel- en fietsknooppuntennetwerken in Drenthe, waaronder die in De Wolden.

  Samen met de ondernemers en de toeristisch regisseurs van Gebiedspromotie Zuidwest Drenthe/De Wolden zetten we het toeristisch aanbod op de kaart als onderdeel van de bestemming Drenthe. We doen dit afstemming met Marketing Drenthe, sluiten aan bij hun campagnes en maken gebruik van hun huisstijl.

Trends en ontwikkelingen

Vergrijzing en ontgroening
De samenstelling van de beroepsbevolking zal veranderen. Door vergrijzing en ontgroening zal de beroepsbevolking afnemen. Een groot deel van de beroepsbevolking werkt elders. De vergrijzing en de toename van het aantal mensen dat op het dorp is aangewezen voor hun dagelijkse behoeften, biedt ook kansen. Ouderen in de kernen vormen mogelijk een interessante klantengroep en het langer zelfstandig thuis wonen biedt kansen voor bedrijvigheid in de zorgsector.

Arbeidsmarkt
De arbeidsmarkt is de laatste jaren sterk aan het veranderen richting een flexibele arbeidsmarkt. Het aantal ZZP'ers, uitzendkrachten, arbeidskrachten met flexibele of tijdelijke contracten en parttime werken stijgt. Daarnaast is de arbeidsmarkt vol in beweging door technologisering en digitalisering, waardoor banen verdwijnen en nieuwe banen ontstaan. De verwachting is dat de komende jaren een groot aantal vacatures moeilijk te vervullen zal zijn. Daarom wordt ingezet op bijscholing en het zo efficiënt en effectief mogelijk leiden van mensen naar betaald werk in kansrijke sectoren. Er zijn ook kansen om kwetsbare groepen te leiden naar banen (inclusieve arbeidsmarkt).

Opkomst cottage industry
Bijna een derde van de Nederlandse economie speelt zich af in plattelandsgebieden. Het platteland raakt ook steeds meer in trek bij bedrijven die wonen en werken willen combineren: de cottage industry. Het gaat bijvoorbeeld om bouw- en distributiebedrijven, kleinschalige industriële bedrijven, de recreatiesector en bedrijven in de (commerciële) dienstverlening. Deze (kleine) bedrijven zijn niet aan een plek gebonden (footloose) en zoeken een fraaie woning en woonomgeving. In combinatie met een snelle internetverbinding biedt dit kansen voor een nieuwe invulling van de vrijkomende agrarische bebouwing.

Energietransitie en circulaire economie
De noodzaak om ons energiegebruik aan te passen heeft gevolgen voor de economie van De Wolden. Bedrijven moeten het energieverbruik beperken en groene energiebronnen gebruiken. Ook het gebruik van grondstoffen vraagt om een omslag. We moeten toe naar herbruikbare grondstoffen en minder verspilling. Deze aanpassingen kosten bedrijven geld, maar bieden ook nieuwe marktkansen.

Globalisering: opschaling van speelveld voor bedrijven
Door de toegenomen digitalisering, verbeterde infrastructuur en ontwikkelingen op het gebied van vervoer neemt de internationale handel toe. Economieën zijn steeds meer met elkaar verweven waardoor de invloed van buitenaf toeneemt en de concurrent niet alleen meer 'om de hoek' zit, maar overal vandaan komt. De tegenbeweging hiervan is de 'glokalisering'. Het bewaren van de lokale identiteit die bijvoorbeeld te zien is aan de opkomst van streekproducten.

Agrarische sector: duurzamer produceren en klimaatadaptatie
De landbouwsector is bij uitstek een sector die werkt met natuurlijke hulpbronnen. Het duurzamer omgaan met die hulpbronnen is een belangrijke voorwaarde voor een toekomstbestendige voedselproductie en het voortbestaan van landbouwbedrijven. Een andere voorwaarde is dat we beter voorbereid zijn op de veranderingen in het klimaat. Het wordt warmer, er komen meer droge periodes en de neerslag komt vaker in heftige buien. Dat vraagt om aanpassingen van het watersysteem, bodemgebruik en de teeltwijze.

Dorpscentra en lokale detailhandel staan onder druk

We constateren dat voorzieningen in de dorpen onder druk staan. Dat geldt zowel voor maatschappelijke voorzieningen als voor commerciële voorzieningen. Dat heeft te maken met de veranderende bevolkingssamenstelling, maar ook met schaalvergroting, de toegenomen automobiliteit en digitalisering. Het is van belang dat ondernemers inspelen op veranderende omstandigheden, zoals het nieuwe winkelen en de zich voortdurend ontwikkelende consumentenvraag. Winkelgebieden worden compacter en gebouwen worden herontwikkeld en/of krijgen een nieuwe bestemming.

Opkomst netwerksamenleving

Er is steeds meer informatie beschikbaar en de mogelijkheden om netwerken te vormen neemt toe. Er ontstaan nieuwe netwerken waarbij het realiseren van een gemeenschappelijk doel voorop staat. De samenwerking met bedrijven, instellingen en (regionale) samenwerkingsverbanden neemt toe.

Toerisme en recreatie

Toerisme in Nederland groeit. Dit komt vooral door de toename van het inkomend toerisme. Voor Drenthe en De Wolden bieden de herkomstlanden Duitsland en België kansen. Maar ook in het binnenlands toerisme liggen nog kansen. Met een kwalitatief goed, onderscheidend en schaars aanbod kan onze vrijetijdssector de concurrentie aangaan, mits het aanbod goed (online) vindbaar is. Dit kan o.a. met bijzondere, beeldbepalende evenementen en spraakmakende accommodaties. Ook een (bijzondere) hotelvoorziening, treden we positief tegemoet. Verder zien we kansen voor bedrijven die camperplaatsen aanbieden, gesitueerd bij toeristische trekpleisters.

Om het toerisme te stimuleren hebben we in 2017 en 2018 een pilot 'Kinderen t/m 12 jaar toeristenbelastingvrij' uitgevoerd. Dit is gecombineerd met arbeidsbemiddeling in de recreatiesector om de arbeidsparticipatie van mensen met een afstand tot werk te bevorderen. Uit een terugblik is het volgende gebleken:

- De vrijstelling van kinderen t/m 12 jaar van toeristenbelasting is vooral goed ontvangen bij middelgrote familiebedrijven en kleine campings en hun gasten. Voor deze bedrijven zijn gezinnen met jonge kinderen een belangrijke doelgroep. Zij hebben van hun gasten positieve reacties gekregen op de vrijstelling. Het draagt volgens de ondernemers bij aan het imago van hun bedrijf (en daarmee De Wolden) als vakantiebestemming. Zij willen graag dat de vrijstelling voortgezet wordt.
- Door de economische groei waren er weinig geschikte personen beschikbaar voor arbeidsbemiddeling. Ook bleken de werkzaamheden in de recreatiesector versnipperd en zeer tijdelijk waardoor bemiddeling lastig was. Toch zijn er enkele personen geplaatst.

Beleidsdoelen

Gelet op de beoogde maatschappelijke effecten uit het programma ‘De Wolden onderneemt’, stelt het college zich de volgende doelen:

Doelen lokale economie

- Stimuleren van bedrijvigheid.
- Bijdragen aan het aantrekkelijk houden van het winkelgebied.
- Bijdragen aan het verbeteren van het ondernemersklimaat.
- Onderhouden van een goede relatie met het bedrijfsleven.
- Streven naar een ondernemersgerichte dienstverlening.
- De aanleg van een snelle internetverbinding en draadloze communicatiekanalen faciliteren.

Doelen toerisme en recreatie

- Stimuleren van toerisme en recreatie in De Wolden. Om het ambitieniveau te duiden, streven we samen met de sector, naar groei van de bestedingen boven het Drents gemiddelde.
- Bijdragen aan het leefklimaat voor onze inwoners door de aanleg van recreatievoorzieningen te stimuleren/realiseren. Dit draagt indirect bij aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven.

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen zijn de volgende verbonden partijen betrokken:
- Recreatieschap Drenthe te Diever - taakveld 05.70.
- Glasvezel De Wolden BV te Ruinerwold - taakveld 2.10.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleids-indicatoren op te nemen.

Vooralsnog is gestart met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het enige tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Programma 'De Wolden onderneemt'			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
functiemenging in %	2017	44,5%	52,4%
vestigingen (van bedrijven) per 1.000 inwoners 15-74 jr	2017	149,1	120
banen per 1.000 inwoners 15-74 jr	2017	457,4	651,5
netto arbeidsparticipatie in % van de beroepsbevolking	2017	68,0	66,6

Functiemenging: De functiemengingsindex (FMI) weerspiegelt de verhouding tussen banen en woningen, en varieert tussen nul (alleen wonen) en honderd (alleen werken). Bij een waarde van vijftig zijn er evenveel woningen als banen.

Speerpunten

3.1 – Economische ontwikkeling

Activiteit	Extra formatieve capaciteit economische ontwikkeling.
Gevolgen voor de burger	Versterken ondernemersklimaat.
Middelen (t.l.v. algemene reserve)	

2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
€ 40.000	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Voor wat betreft de (beleids)werkzaamheden op economisch gebied hebben we behoefte aan extra capaciteit. De uitvoering van het economisch actieplan (o.a. actualisering van het Ondernemers-akkoord, onderzoek naar mogelijkheden blurring, inventariseren wensen en behoeften van ZZP-ers), en onze eigen ambitie om De Wolden als ondernemende gemeente beter op de kaart te zetten vragen extra capaciteit. De accountmanager ondernemers (voorheen bedrijvencontact-functionaris) is steeds meer op pad naar ondernemers en komt er niet aan toe bovenstaande zaken op te pakken. Het gaat hierbij om een incidentele uitbreiding van de formatie van 0,5 fte waarvan het benodigde budget bij de SWO wordt ondergebracht.

3.1 – Economische ontwikkeling

Activiteit	Extra formatieve capaciteit t.b.v. een sterke sector toerisme en recreatie.
Gevolgen voor de burger	Versterken en stimuleren van toerisme en recreatie in De Wolden.
Middelen	

2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
-	-	-	-	Incidenteel
€ 27.000	€ 27.000	€ 27.000	€ 27.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Om de doelen te kunnen halen van het economisch actieplan (onderdeel recreatie & toerisme waaronder het project vitale vakantieparken, bedoeld om vakantieparken met toekomstperspectief te vitaliseren en laten excelleren) hebben we een fulltime medewerker Recreatie en Toerisme nodig. Dat betreft een uitbreiding van 12 uur structurele formatie waarvan het benodigde budget bij de SWO wordt ondergebracht.

3.1 – Economische ontwikkeling

Activiteit	Verhoging bijdrage Regio Zwolle.
Gevolgen voor de burger	Sterkere economische Regio Zwolle.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 26.000	€ 26.000	€ 26.000	€ 26.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Regio Zwolle is een Nieuwe koers ingeslagen met een Nieuwe Agenda. Door de focus te richten op vijf vraagstukken kan de regio de lobby- en marketinginstrumenten beter inzetten en ook meer ruimte bieden aan het verbinden van de partners en organisaties. Om de gezamenlijke ambities te kunnen realiseren is een verhoging van de basisbijdrage nodig, van € 1,23 naar circa € 2,30 per inwoner. Met de verhoging kan Regio Zwolle professionele ondersteuning bieden aan de vijf vraag-stukken (Economie, Menselijk Kapitaal, Bereikbaarheid, Energie en Leefomgeving).

5.7 – Openluchtrecreatie en toerisme

Activiteit	Verhogen budget van ondernemersorganisatie Gebiedspromotie De Wolden.
Gevolgen voor de burger	Eenduidige promotie van het De Woldens aanbod, productontwikkeling en een sterk netwerk van ondernemers.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 7.000	€ 7.000	€ 7.000	€ 7.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 2
Gebiedspromotie De Wolden (voorheen Tourist Info De Wolden) is de organisatie van ondernemers in de recreatieve en toeristische sector. De bijdrage aan deze vereniging is al jaren hetzelfde, maar de loonkosten en andere vaste lasten stijgen. Om niet te hoeven snijden in personele uren, en dus activiteiten, is een verhoging van de gemeentelijke bijdrage nodig.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
3.1 - Extra formatie economische ontwikkeling	40.000	0	0	0
3.1 - Extra formatie recreatie en toerisme	27.000	27.000	27.000	27.000
3.1 - Verhoging bijdrage Regio Zwolle	26.000	26.000	26.000	26.000
5.7 - Verhoging bijdrage Gebiedspromotie DWD	7.000	7.000	7.000	7.000
5.7 - Hogere bijdrage Recreatieschap Drenthe	3.153	2.090	2.090	2.090
Totaal lasten	**103.153**	**62.090**	**62.090**	**62.090**

Product	2020	2021	2022	2023
Baten				
Totaal baten	**0**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**103.153**	**62.090**	**62.090**	**62.090**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

5.7 - Openluchtrecreatie en toerisme
Het Recreatieschap houdt in haar kadernota 2020 rekening met een trendmatige verhoging van de vaste lasten van 3% en éénmalige verhuiskosten. Voor De Wolden betekent dat een bijdrage van € 72.826 in 2020 (was in 2019 € 69.673).

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Programma 05 - De Wolden aantrekkelijk & aangesloten

Verkeer en vervoer, groen en spelen en cultuurhistorie: dat zijn de thema's binnen het programma De Wolden aantrekkelijk en aangesloten.

Programmahouder: Mirjam Pauwels

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

Binnen het programma Aantrekkelijk en Aangesloten geven we als volgt invulling aan de kernbegrippen *'Duurzaam, doen en dichtbij'* uit het collegeprogramma 2018-2022.

Duurzaam

We staan als gemeente voor een forse uitdaging op het gebied van duurzaamheid. Duurzaamheid is voor ons een integraal thema binnen dit programma. Als gemeente hebben we hierbij een belangrijke stimulerende rol. We stimuleren onder andere het gebruik van de fiets, door bijvoorbeeld de aanleg van fietspaden. We vinden het belangrijk dat onze inwoners gebruik kunnen maken van goed publiek vervoer. Op het gebied van beheer en onderhoud van wegen staan we open voor een langdurige, duurzame samenwerking met een partij, mits het een bijdrage levert aan onze doelen. Om onze doelen te behalen willen we geschikte middelen en systemen inzetten om zo efficiënt mogelijk te werken, (veiligheids)risico's te beperken en de dienstverlening aan onze inwoners te verbeteren.

Doen

Verkeer en vervoer

Een goede bereikbaarheid, veilige wegen en fietspaden voor onze inwoners, toeristen en recreanten blijft topprioriteit in De Wolden. Het verbeteren van de verkeersveiligheid is een gezamenlijke zorg van provincie, gemeente en inwoners. We richten ons op het realiseren van een veilig, goed en duurzaam verkeers- en vervoerssysteem, op basis van uitstekend onderhoud en beheer. Een goede infrastructuur is belangrijk voor de economische ontwikkeling van onze gemeente.

We maken autoverkeer, fietsverkeer, publiek vervoer, openbaar vervoer of alternatieve vervoersvormen mogelijk door bijvoorbeeld:
- Samen met het OV-Bureau contracten af te sluiten voor publiek vervoer in onze gemeente. Denk aan WMO-vervoer, leerlingenvervoer, regiotaxi en buurtbussen.
- Als inwoners initiatieven nemen om automobiliteit voor iedere inwoner mogelijk te maken, dan daar samen mee aan de slag te gaan.
- Inwonersinitiatieven voor de aanleg van nieuwe fietspaden te ondersteunen.
- Oog te hebben voor de toegevoegde waarde van nieuwe fietspaden en ontbrekende schakels voor recreatie en toerisme.
- De mogelijkheden te onderzoeken voor meerjarige samenwerking met een partij voor de realisatie van toekomstbestendige, innovatieve en duurzame wegen.

Groen en spelen

Het kwaliteitsniveau van beheer en onderhoud van de openbare ruimte gaan we verbeteren en op peil houden. Samen met inwoners brengen we in kaart in welke dorpen en wijken verbetering wenselijk en mogelijk is. De uitvoering van meer/beter beheer en onderhoud kan door de gemeente en ook door inwoners zelf worden opgepakt.
Verder streven we naar een goed beheer en onderhoud van het afwisselende landschap, natuurwaarden, de biodiversiteit en de kwaliteit van de leefomgeving. Ook dit doen we in samenwerking met inwoners en vrijwilligers in verschillende werkgroepen.
Voor de evaluatie van de bomenkap is een werkgroep ingesteld om de criteria voor het vergunningsvrij vellen van bomen te verbeteren. Daarnaast zal deze werkgroep adviseren over landschapselementen.

Cultuurhistorie

Het cultureel erfgoed in de gemeente De Wolden is rijk en divers en van toegevoegde waarde voor onze gemeente. Het omvat het gebouwde erfgoed, zoals de meer dan 120 rijksmonumenten, en het historisch cultuurlandschap van de veenontginningen en het esdorpenlandschap. Ook de vaak onzichtbare archeologische sporen en immaterieel erfgoed, zoals onze tradities, gebruiken, ambachten en verhalen, hebben een grote betekenis. Samen zorgen ze voor vertrouwdheid, herkenbaarheid en aantrekkelijkheid van onze dagelijkse leefomgeving. Het verbindt ons en geeft ons een gemeenschappelijke identiteit. Cultureel erfgoed is daarmee van grote waarde voor onze inwoners, maar ook voor bezoekers, toeristen en bedrijven en heeft een positief effect op de waarde van vastgoed. Erfgoed kan inspiratie bieden voor actuele ontwikkelingen, waardoor het verleden tastbaar blijft en we ons ook in de toekomst verbonden voelen met onze leefomgeving.

Dichtbij

Onze inwoners willen steeds meer zelf doen. Alle thema's binnen het programma Aantrekkelijk en Aangesloten hebben direct invloed op de leefomgeving van inwoners. We gaan daarom altijd met een open houding in gesprek met onze inwoners.

Trends en ontwikkelingen

Verkeer en vervoer

- Bereikbaarheid van inwoners zonder auto is een aandachtspunt. Hier is ook de HUB voor in het leven geroepen. Dit zijn op- en overstappunten tussen verschillende vervoerssystemen en het openbaar vervoer tussen de grotere kernen in Drenthe.

Groen en spelen

- De betrokkenheid van inwoners in De Wolden bij hun eigen leefomgeving neemt toe.
  Dit betekent dat onze inwoners steeds meer zelf (willen) doen.
  Er zijn initiatieven van inwoners om hun buurt opnieuw in te richten. Aandachtspunt is hierbij dat buurtcomités ook over de grenzen van buurten moeten kijken.

Cultuurhistorie

Voor de Erfgoeddeal heeft het kabinet voor de periode 2019-2022 een bedrag van € 20 miljoen uitgetrokken om erfgoed en ruimtelijke opgaven met elkaar te verbinden. Binnen de Erfgoeddeal staan grote ruimtelijke transitie opgaven (klimaatadaptatie, energietransitie en duurzaamheid, en stedelijke groei en krimp) centraal en wordt gekeken naar de bijdrage die erfgoed hieraan kan leveren. Projecten hebben geen primaire focus op erfgoed, maar richten zich op de aansluiting van erfgoed bij bestaande initiatieven. Het verleden kan als een inspiratiebron worden benut om slimme oplossingen te zoeken die er voor zorgen dat de identiteit van de omgeving herkenbaar blijft. Aangedragen projecten worden beoordeeld door een projectbureau van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en financiering vindt plaats op basis van matching. Om ons erfgoed en kennis van het verleden te benutten gaan we verkennen of er mogelijkheden zijn om aan te sluiten bij de Erfgoeddeal. Dit doen we door te inventariseren welke bestaande initiatieven er binnen de drie thema's zijn en aan welke van deze initiatieven erfgoed een bijdrage kan leveren.

Beleidsdoelen

Verkeer en vervoer

- Een veilig en goed verkeers- en vervoerssysteem, op basis van uitstekend onderhoud en beheer.
- Bevorderen van fietsverkeer en gebruik van (toegankelijk) openbaar vervoer (ook voor mindervaliden).
- Verkeersveiligheid verbeteren samen met inwoners zodat het aantal verkeersslachtoffers wordt teruggedrongen.
- Toekomstbestendige, innovatieve en duurzame wegen.
- De Wolden moet een aantrekkelijke vestigingsgemeente zijn voor forensen en ondernemers. Goede infrastructuur is een randvoorwaarde voor deze ontwikkeling.

Groen en spelen

- Kwaliteitsniveau van het beheer en onderhoud van de openbare ruimte verbeteren.
- Goed beheer en onderhoud van het afwisselende landschap, natuurwaarden, de biodiversiteit en de kwaliteit van de leefomgeving.
- Bermen meer ecologisch beheren in samenhang met de bestrijding van de eikenprocessierups.

Cultuurhistorie

- Onze cultuurhistorische waarden behouden en benutten.
- Cultuurhistorie als stimulans gebruiken voor het toeristisch-recreatief beleid.
- Cultuurhistorie onder de aandacht brengen in de eigen organisatie en in het bijzonder als afwegingsfactor bij het inrichten van de openbare ruimte.
- Het verhogen van de publieke kennis en verhogen van laagdrempelige verspreiding van kennis van en over cultureel erfgoed richting inwoners, bezoekers/toeristen en (potentiële) bedrijven.
- Het verhogen van de betrokkenheid en verbinding door actieve promotie, evenementen, voorlichting, educatie van passieve en actieve betrokkenheid van inwoners en bedrijven cultureel erfgoed.

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen is de volgende verbonden partij betrokken:
- Publiek Vervoer Groningen Drenthe te Assen - taakveld 02.50.

In de paragraaf ´Verbonden partijen´ wordt in de begroting overigens per verbonden partij nadere informatie opgenomen over de visie, doelstellingen, beleidsvoornemens, financieel belang, zeggenschap en ontwikkelingen.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleidsindicatoren op te nemen.

Vooralsnog is gestart met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Programma 'De Wolden aantrekkelijk en aangesloten'			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
aantal geregistreerde verkeersongevallen per 1.000 inwoners	2016	6,5	7%

Speerpunten

2.1 – Verkeer en vervoer

Activiteit	Op peil houden onderhoudsbudgetten 'grijs'.
Gevolgen voor de burger	Verbeteren verkeersveiligheid.
Middelen	

2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
-	-	-	-	Incidenteel
€ 34.340	€ 34.340	€ 34.340	€ 34.340	Structureel

Toelichting:
Categorie 2
Om het onderhoud, op grond van de door de raad vastgestelde plannen, volgens het afgesproken kwaliteitsniveau te kunnen (blijven) uitvoeren, is het noodzakelijk dat de beschikbare budgetten op peil blijven. Aanpassing van de budgetten is daarom noodzakelijk en vindt plaats op grond van de aangekondigde prijsindex uit de jaarlijkse mei circulaire over het Gemeentefonds. Vooralsnog wordt rekening gehouden met een prijsindex van 2% x € 1.717.000 (budget wegenbeheers-programma € 1.566.000, budget beheersprogramma openbare verlichting € 101.000, budget beheersprogramma bruggen ca. € 50.000).

2.1 – Verkeer en vervoer

Activiteit	Ophogen budget bewegwijzering openbare ruimte.
Gevolgen voor de burger	Veilig en nette leefomgeving.
Middelen	

2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Prioriteit 2
De financiële middelen voor bewegwijzering is al enige jaren ontoereikend. Daardoor is een achter-stand ontstaan in het onderhoud van de bewegwijzeringspalen. Om de achterstand weg te werken en het regulier onderhoud te verbeteren maken we een meerjaren-onderhoudsplan met bijbeho-rende financiële middelen. Op dit moment wordt dit nader in beeld gebracht en kan het financieel doorgerekend en vertaald worden naar de begroting 2020.

2.1 – Verkeer en vervoer

Activiteit	Realiseren fietspaden van het fietsplan.
Gevolgen voor de burger	Realiseren van verkeersveilige fietsverbindingen.
Middelen	

	2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
	-	-	-	-	Incidenteel
	€ 1.359	€ 29.882	€ 29.746	€ 29.610	Structureel
Extra onderhoud	-	-	€ 10.000	€ 10.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
In 2017 heeft de raad besloten een aantal, te realiseren fietspaden op te hogen naar prioriteit 1. Deze zijn bijna allemaal uitgevoerd, behalve het fietspad langs het Gedempte Hoofddiep in Kerkenveld.
Dit gaan we in 2020 en 2021 uitvoeren. De totale uitvoeringskosten voor dit fietspad worden geraamd op € 741.000 (inclusief € 60.000 aan interne uren voor voorbereiding, begeleiding en toezicht). De kans is aanwezig dat de provincie geen BDU-subsidie toekent. In dat geval zullen we subsidie aanvragen bij de provincie vanuit de kwaliteitsimpuls fietspaden. Dit is 33% van het investeringsbedrag, met een maximum van € 200.000. Hierna zal de gemeente € 541.000 moeten bijdragen aan deze investering. Om dit aangelegde fietspad te kunnen onderhouden, moeten we het onderhoudsbudget met ingang van 2022 structureel verhogen met € 10.000 (onderste rij in de tabel hierboven).

Het investeringsbedrag voor 2020 bedraagt volgens de 'Herziening Fietsplan' € 543.300. Deze investering wordt met ingang van 2021 in twintig jaar afgeschreven.

Na de realisering van het fietspad langs het Gedempte Hoofddiep kunnen we de fietspaden met prioriteit 2 gaan realiseren. In het nieuw op te stellen GVVP (vaststelling raad 2020) zullen we de verdere ontwikkeling van het fietspadenplan voorleggen.

2.1 – Verkeer en vervoer

Activiteit	Aanleg familiepad Koekange.
Gevolgen voor de burger	Een veilige en gezonde leefomgeving.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
De inwoners van Koekange hebben in de dorpsvisie de noodzaak van een veilige wandelroute langs de Koekanger Dwarsdijk benoemd. In de afgelopen twee jaar zijn de mogelijkheden verkend. De nieuwe route heeft de naam 'Familiepad' gekregen. Het pad vormt een schakel tussen de beweg-wijzerde wandelroutes in het zuidelijk deel van De Wolden (omgeving Koekange – de Wijk). De financiering van dit participatieproject is nagenoeg rond. Bijdragen van het recreatieschap, belangenvereniging en Initiatiefrijk De Wolden zijn toegezegd. We verwachten dit budgettair neutraal te realiseren.

2.1 – Verkeer en vervoer

Activiteit	Verbeteren evenemententerreinen de Wijk en Zuidwolde.
Gevolgen voor de burger	Een veilige en gezonde leefomgeving.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 500	€ 11.000	€ 10.950	€ 10.900	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Een gemeentelijk terrein bij de Wiltenweg in de Wijk wordt gebruikt voor diverse activiteiten, waar-onder het Wijkerfeest. Door de bodemgesteldheid is het terrein vaak slecht bruikbaar en toeganke-lijk. Een initiatiefgroep uit de Wijk heeft onderzocht of het mogelijk is het terrein permanent te verbeteren door een fundering en grasstenen aan te brengen. Het terrein kan dan ook gebruikt worden voor activiteiten bij de voetbalvereniging, maar is ook geschikt als overloop parkeervoor-ziening voor de winkels in de Dorpsstraat. De kosten van het verbeteren van het evenementen-terrein worden geraamd op € 150.000.
Vergelijkbare problematiek speelt in het Groene Hart in Zuidwolde. Hier is de ondergrond niet sta-biel genoeg voor de aan- en afvoer bij evenementen. De kosten voor de verbetermaatregelen in Zuidwolde worden geraamd op € 50.000. Voor het opstellen van de begroting 2020-2023 wordt

een plan van aanpak gemaakt. Deze investeringen worden in twintig jaar afgeschreven met ingang van 2021.

5.70 – Openbaar groen en (openlucht)recreatie

Activiteit	Op peil houden onderhoudsbudgetten 'openbaar groen en speeltuinen'.
Gevolgen voor de burger	Veilige en toegankelijke leefomgeving, waaronder het openbaar groen en speeltuinen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 18.140	€ 18.140	€ 18.140	€ 18.140	Structureel

Toelichting:
Categorie 2
Om het onderhoud volgens het met de raad afgesproken kwaliteitsniveau te kunnen (blijven) uitvoeren, is het noodzakelijk dat de beschikbare budgetten op peil blijven. Aanpassing van de budgetten is daarom noodzakelijk en vindt plaats op grond van de aangekondigde prijsindex uit de jaarlijkse meicirculaire over het Gemeentefonds. Vooralsnog wordt rekening gehouden met een prijsindex van 2% x € 907.000 (budgetten beheersprogramma groen € 890.000 en budget speelruimtebeheersplan € 17.000).

5.7 – Openbaar groen en (openlucht)recreatie

Activiteit	Bestrijding essentaksterfte.
Gevolgen voor de burger	Veilig en toegankelijke leefomgeving.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	€ 15.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
In De Wolden staan momenteel circa 55.000 gemeentelijke bomen. Van deze bomen zijn er 2.000 essen en die zijn vatbaar voor de essentaksterfte. Dit is een agressieve aantasting die wordt veroorzaakt door een schimmel. Takken of zelfs delen van de kroon sterven hierdoor af. Aangetaste bomen overleven het niet. Op dit moment zijn er in De Wolden essen aangetast.
De ontwikkeling van de ziekte gaat enorm snel. We verwachten dat de komende jaren nog meer bomen gekapt moeten worden. Om de huidige beleidslijn met betrekking tot het herplanten van gekapte bomen te volgen, moeten we evenveel bomen vervangen door nieuwe. Het kappen van de essen en het herplanten van nieuwe bomen kunnen we niet meer opvangen binnen het beschikbare onderhoudsbudget. Het verloop van de bomen die aangetast zijn, is grillig. Als een boom is aangetast verwijderen we deze vanwege de veiligheid. Per geval kijken we hoe we moeten handelen. Het budget zetten we in voor het, door derden laten kappen van de aangetaste bomen en voor het leveren van nieuwe bomen. De wensen van inwoners zijn belangrijk. Alternatieve nieuw aan te planten boomsoorten bespreken we met onze burgers. In 2023 kunnen we zien hoe de ziekte zich ontwikkeld en kunnen we het budget daarop aanpassen.

7.5 – Begraafplaatsen en crematoria

Activiteit	Aanleg nieuwe urnenmuur begraafplaats Zuidwolde.
Gevolgen voor de burger	Mogelijkheden behouden voor asbijzettingen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 250	€ 7.167	€ 7.133	€ 7.100	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
In de bestaande urnenmuur op de begraafplaats Zuidwolde zijn nog circa veertig urnennissen onbenut. Op basis van het huidige uitgiftepatroon heeft deze muur nog tot 2023 voldoende capaciteit beschikbaar. Om ook na die tijd urnennissen uit te kunnen blijven geven op de begraafplaats Zuidwolde, is een nieuwe urnenmuur nodig. Om die reden wordt er in 2020 een investering van € 100.000 inclusief BTW opgenomen. De investering wordt in vijftien jaar afgeschreven. Het opgenomen bedrag is inclusief dertig interne uren € 2.000 inclusief BTW (geen beheerskosten).

Beleidsdocumenten

Verkeer en vervoer
- Gemeentelijk Verkeer- en Vervoersplan 2010-2019 (GVVP), vastgesteld door de raad op 8 april 2010.
- Herzien fietsplan 2013.

Groen en spelen
- Beheerplan openbare verlichting 2013-2017.
- Kwaliteitsvisie openbare ruimte 2012.
- Bermenbeheersplan.
- Nota speelruimtebeleid 2005.

Cultuurhistorie
- Een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente De Wolden, vastgesteld 13 maart 2014.
- Archeologisch erfgoed in de gemeente De Wolden, vastgesteld 26 januari 2012.
- Landschappelijk Ontwikkelingskader, vastgesteld 29 november 2012.
- Welstandsnota 2013, vastgesteld 13 december 2012.

Begraafplaatsen
- Beheersverordening gemeentelijke begraafplaatsen en uitvoeringsvoorschriften gemeentelijke begraafplaatsen 2011.

Taakstelling en lopende projecten
Niet van toepassing.

Financiële mutaties exploitatie
De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
2.1 - Inflatie onderhoudsbudgetten wegen c.a.	34.340	34.340	34.340	34.340
2.1 - Kapitaallasten aanleg fietspad Gedempte Hoofddiep Kerkenveld	1.359	29.882	29.746	29.610
2.1 - Onderhoud fietspad Ged. Hoofddiep K'veld	0	0	10.000	10.000
2.1 - Verbetering evenemententerreinen	500	11.000	10.950	10.900
2.5 - Publiek vervoer Groningen Drenthe, CAO	455	455	455	455
5.7 - Inflatie onderhoudsbudgetten groen c.a.	18.140	18.140	18.140	18.140
5.7 - Bestrijding essentalsterfte	15.000	15.000	15.000	15.000
7.5 - Urnenmuur begraafplaats Zuidwolde	250	7.167	7.133	7.100
Totaal lasten	**70.044**	**115.984**	**125.764**	**125.545**

Product	2020	2021	2022	2023
Baten				
Totaal baten	**0**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**70.044**	**115.984**	**125.764**	**125.545**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

2.5 - Publiek Vervoer Groningen Drenthe
Gebleken is dat de bijdrage aan de verbonden partij wegens loon- en prijsstijgingen met € 455 moet worden opgehoogd naar € 14.175. Deze bijdrage wordt gedekt uit het WMO-budget op 4.06.71.00010 en overgebracht naar 4.05.20.00000.

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen nieuwe investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*
Ruimen/herinrichten begraafplaats Ruinen (dateert uit begroting 2019)	2020	€ 22.500
Urnenmuur begraafplaats Zuidwolde	2020	€ 100.000
Aanleg fietspaden vanuit Fietsplan	2020	€ 543.300
Evenemententerreinen De Wijk en Zuidwolde	2020	€ 200.000
Ruimen/herinrichten begraafplaats Ruinen (dateert uit begroting 2019)	2020	€ 156.000

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Programma 06 - De Wolden ontwikkelt met kleur en talent

Onze jeugd van nu is de toekomstige generatie die verder bouwt aan een duurzaam en sociaal De Wolden. Dit programma heeft de volgende thema's: een leven lang leren en ontwikkelen, cultuur en werken.

Programmahouder: Mirjam Pauwels

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

We streven naar optimale ontwikkelingskansen voor kinderen op het gebied van onderwijs, zorg, sport en cultuur. Dat doen we samen met maatschappelijke partners én natuurlijk onze jeugd en hun ouders of verzorgers.

Een leven lang leren en ontwikkelen

We bouwen onze bijdrage aan de ontwikkelingskansen voor kinderen en jongeren verder uit. We stimuleren een sterkere integrale verbinding tussen kinderopvang, peuterspelen, voor- en vroegschoolse educatie en basisonderwijs. Een belangrijk instrument daarvoor zijn de integrale kindcentra waar die verbindingen samen komen.

Vanaf 2015 is de gemeente verantwoordelijk voor hulp aan kinderen en jeugdigen tot 18 jaar. We kijken hoe we de dienstverlening aan onze jeugdige inwoners kunnen verbeteren. Daarbij zetten we meer en meer in op preventie, want ‘voorkomen is beter dan genezen’. De verdere versterking van het 'voorliggende veld' heeft dan ook onze bijzondere aandacht, waarbij we openstaan voor innovaties.

Het bieden van ontwikkelingskansen beperkt zich niet tot kinderen en jongeren. We zetten ook meer in op de inbreng van ouders en verzorgers en willen de kansen op educatie voor volwassenen vergroten. Onze inzet op het terugdringen van laaggeletterdheid blijft groot. Betere lees- en schrijfvaardigheden vergroten de kansen om mee te doen in onze samenleving.

Het Regionale Meld en coördinatiepunt (RMC) voortijdige schoolverlaters regio zuidwest Drenthe bestaat naast centrumgemeente Hoogeveen uit de Wolden, Meppel en Westerveld. Speerpunt van

het RMC is begeleiding van leerlingen van 18 tot 23 jaar bij verzuim en dreigende schooluitval. De activiteiten zijn erop gericht om het netwerk sluitend te maken van onderwijs, zorg en arbeid. Jongeren hulp bieden als het even tegenzit en zo een goede basis geven voor zelfredzaamheid met kansen op de arbeidsmarkt.

Cultuur
De Cultuurexplosie heeft in 2017 veel positieve energie gebracht en heeft geleid tot innovatieve samenwerkingen. Er zijn verbindingen gelegd tussen cultuur, recreatie en toerisme, (cultuur) onderwijs en het sociaal domein. Deze positieve ontwikkelingen willen we vasthouden zodat cultuur een belangrijke bijdrage blijft leveren aan de aantrekkelijkheid van onze gemeente.

Het cultuuronderwijs heeft tijdens de Cultuurexplosie ook een impuls gekregen. Het belang van cultuuronderwijs is bij de scholen weer stevig onder de aandacht gebracht. Om deze impuls vast te houden is het van belang dat het cultuuronderwijs nog duidelijker verankerd wordt binnen het onderwijs en teambreed gedragen wordt. Samen met het onderwijs wordt gewerkt aan een gezamenlijke Woldense visie op cultuuronderwijs. Verbinding met reguliere vakken en binnen- en naschools aanbod krijgt in deze visie extra aandacht.
Voornoemde ontwikkelingen zullen worden meegenomen in een nieuw op te stellen "Agenda Cultuur".

Werken
Meedoen in de samenleving door het hebben van werk, is belangrijk. Het draagt bij aan onze economie, het geeft mensen structuur en het verbindt inwoners op een natuurlijke manier met elkaar. Ook vergroot het de financiële zelfredzaamheid. Een klein deel van onze inwoners lukt het niet om passend werk te vinden door arbeidsbeperkingen. Voor deze groep was tot 2015 instroom mogelijk naar de sociale werkvoorziening, op grond van de Wet Sociale Werkvoorziening (WSW). Die wet is hervormd en instroom in de Sociale Werkvoorziening is niet meer mogelijk. De functies in die wet, namelijk de inkomens-, mensontwikkelings- en werkfunctie, gaan weer terug naar de gemeente. Onze ambitie is de belangen van de betrokken inwoners zo goed mogelijk te borgen en een goede opvang te bieden. Hiervoor hebben we voor de voormalige Reestmond werknemers de Stichting Werkgelegenheidsinitiatieven De Wolden opgericht.
Samen met de gemeenten Midden-Drenthe en Hoogeveen hebben we een nieuw leer-werkbedrijf opgericht (STARK) voor de WSW-werknemers die voorheen bij Alescon werkzaam waren en voor inwoners die willen re-integreren op de arbeidsmarkt. Het leer-werkbedrijf is kleiner, overzichtelijker en flexibeler. We verwachten door het bieden van maatwerk meer mensen een goede start te kunnen geven met als doel door te stromen naar passend regulier werk.
In het sociaal domein wordt stapsgewijs gewerkt aan het meer integraal benaderen van vraagstukken op het gebied van zorg, wonen en inkomen en werk gecombineerd met het terugdringen van de administratieve lasten druk. In de verschillende programma's zal dit nader worden uitgewerkt.

Trends en ontwikkelingen

Per thema uit het programma De Wolden ontwikkelt met kleur en talent staan hieronder de trends en ontwikkelingen weergegeven:

Een leven lang leren en ontwikkelen

- De rol van de gemeente is aan het verschuiven. Steeds meer werken we in netwerken van sociale gemeenschappen, maatschappelijke organisaties, ondernemingen, overheid en andere betrokkenen.
- Het werken aan doorgaande leerlijnen via een integraal aanbod wordt steeds meer gemeengoed. Onderwijs en kinderopvang groeien naar elkaar toe. De rol van ouders wordt steeds belangrijker. Daarnaast wordt door het Rijk steeds meer gestuurd op verdergaande professionalisering van de medewerkers.
- Wij blijven investeren in het terugdringen en voorkomen van laaggeletterdheid. In De Wolden wordt sinds 2017 gewerkt vanuit het Taalpunt netwerk. In elke bibliotheekvestiging in De Wolden is een Taalpunt ingericht. De afgelopen jaren is vooral geïnvesteerd in het opzetten van een netwerk van maatschappelijke partners, het werven en opleiden van vrijwilligers en zorgen voor publiciteit. Inmiddels ligt de prioriteit bij het bereiken van potentiële cursisten.

Cultuur
- Cultuur wordt meer en meer ingezet als middel om maatschappelijke doelen te bereiken.
- Er vindt een verschuiving plaats van kunstbeoefening in formeel (verenigings)verband naar meer informele (tijdelijke) vormen.
- Zonder voldoende bezoekers en vrijwilligers hebben lokale, kleine musea onvoldoende bestaansrecht.
- Kunstvakken in het onderwijs worden steeds meer geïntegreerd binnen andere vakken en leergebieden.
- Amateurkunstorganisaties draaien over het algemeen op de inzet van vrijwilligers. Een goede ondersteuning van vrijwilligers kan bijdragen aan een bloeiend cultureel klimaat.

Werken
- De verdere ombouw van de sociale werkvoorziening krijgt vorm. Er worden nieuwe uitvoeringsvormen en nieuwe arbeidsmarktinstrumenten ontwikkeld en ingezet. Het centrale doel is om ook de mensen met een beperking zo regulier mogelijk te kunnen laten werken. De verantwoordelijkheid ligt bij gemeente én werkgevers.
- De arbeidsmarkt trekt aan en er is sprake van schaarste. De mis-match tussen vraag en aanbod vraagt om extra aandacht.

Beleidsdoelen

Per thema uit het programma De Wolden ontwikkelt met kleur en talent staan hieronder de beleidsdoelen weergegeven:

Een leven lang leren en ontwikkelen
- Een positieve en veilige leefomgeving voor kwetsbare inwoners, waaronder de jeugdigen.
- Bevorderen van samenwerking tussen organisaties voor een optimale dienstverlening aan kwetsbare inwoners.
- Zorg en ondersteuning organiseren die snel, adequaat en efficiënt is.
- Samen met maatschappelijke partners én natuurlijk ouders of verzorgers optimale ontwikkelingskansen voor kinderen creëren op het gebied van onderwijs, zorg, sport en cultuur.
- Steunen van het verder versterken van de signaleringsfunctie van ontwikkelingsachterstanden bij peuters en een passend aanbod door middel van VVE arrangementen. Ieder kind verdient maximale ontwikkelingskansen.
- Alle kinderen met risico op een ontwikkelingsachterstand krijgen een passend VVE aanbod.
- Bevorderen doorgaande leerlijnen tussen peuteropvang en basisschool en tussen basisschool en voortgezet onderwijs.
- Gemeenten, maatschappelijke partners en ouders dragen een gezamenlijke verantwoordelijkheid als het gaat om de ontwikkeling van kinderen. We willen de positie van ouders en jongeren hierin versterken, zodat we goed aansluiten bij de vraag en de behoefte en samen met ouders en jongeren blijven ontwikkelen.
- Versterken samenwerking onderwijs-jeugdhulp.
- Versterken inzet op preventie waarmee (deels) voorkomen wordt dat jeugdhulp nodig is.
- Betere samenhang bij ondersteuning aan jongeren in een kwetsbare positie.

Cultuur
- Een stevige culturele basis voor iedereen en cultuur in brede zin bereikbaar voor alle inwoners.
- Cultuur als middel inzetten om maatschappelijke doelen te bereiken (bevorderen van gezonde leefstijl of maatschappelijk meedoen als vrijwilliger).
- De culturele infrastructuur verstevigen en daarmee een positieve bijdrage leveren aan de aantrekkelijkheid van onze gemeente.
- Verbinding en samenwerking tussen cultuur, vrijetijdssector, ondernemers en onderwijs en versterking amateurkunst, verenigingen en dorpen.
- Toekomstbestendige lokale musea met voldoende bezoekers en vrijwilligers.
- Alle kinderen in De Wolden maken kennis met kunst en cultuur door te zorgen voor een breed en kwalitatief binnenschools- en buitenschools aanbod op het gebied van kunst en cultuur.
- De deskundigheid van leraren in het basisonderwijs vergroten op het gebied van kunst en cultuur.
- Het belang van cultuureducatie wordt teambreed gedragen op alle basisscholen.

Werken

- Iedereen doet mee in een betaalde of onbetaalde baan en draagt daardoor bij aan onze samenleving.
- Re-integratie is gericht op de kortste weg naar een passende functie op de reguliere arbeidsmarkt.
- Werkzoekenden met een arbeidsbeperking worden indien nodig voorzien van een passend maatwerkaanbod.
- Een belangrijke taak heeft de gemeente voor statushouders op grond van de nieuwe inburgeringswet per 1-1-2021. Zie ook programma 7 bij 6.3.

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen zijn de volgende verbonden partijen betrokken:
- Werkvoorzieningschap Alescon in Hoogeveen - taakveld 06.40 (in liquidatie);
- Stichting Werkgelegenheids Initiatieven De Wolden - taakveld 06.40;
- Het mensontwikkelbedrijf STARK - taakveld 06.40.

In de paragraaf ´Verbonden partijen´ wordt in de begroting per verbonden partij nadere informatie opgenomen over de visie, doelstellingen, beleidsvoornemens, financieel belang, zeggenschap en ontwikkelingen.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleidsindicatoren op te nemen.

Vooralsnog is gestart met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het enige tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Programma 'De Wolden ontwikkelt met kleur en talent'			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
absoluut verzuim leerplichtigen per 1.000 inwoners 5-18 jaar	2017	0,5	1,8
relatief verzuim leerplichtigen per 1.000 inwoners 5-18 jaar	2017	17,4	26,6
voortijdige schoolverlaters in % per 10.000 inwoners	2016	1,0%	2,0%
jongeren met een delict voor de rechter in % per 10.000 inwoners	2015	0,5%	1,5%
kinderen in armoede in %	2015	2,7%	6,6%
melding kindermishandeling in %	2014	0,4%	0,7%
jongeren (t/m 18 jaar) met jeugdhulp in %	1e hj 2018	9,1%	9,2%
jongeren (t/m 18 jaar) met jeugdbescherming in %	1e hj 2018	0,5%	1,0%
jongeren (t/m 23 jaar) met jeugdreclassering in %	2e hj 2015	0,2%	0,4%

Absoluut verzuim: Het aantal leerplichtigen dat niet staat ingeschreven op een school, per 1.000 leerplichtige kinderen.

Relatief verzuim: het aantal leerplichtigen dat wel staat ingeschreven op een school, maar ongeoorloofd afwezig is, per 1.000 leerplichtige kinderen.

Voortijdige schoolverlaters en melding kindermishandeling: percentages dateren van 2016.

Speerpunten

5.3 - Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuur participatie

Activiteit	Agenda Cultuur blijft belangrijk in De Wolden.
Gevolgen voor de burger	Culturele infrastructuur verstevigen en daarmee een positieve bijdrage leveren aan de aantrekkelijkheid van De Wolden om in te wonen, werken en verblijven.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:

Categorie 3

Cultuur blijft belangrijk in onze lokale samenleving. Cultuur geeft kleur en invulling aan onze samenleving. De Cultuurexplosie heeft laten zien dat er kansen liggen om nog meer inwoners van De Wolden deel te laten nemen aan cultuuruitingen of culturele activiteiten. Ook de cultuureducatie heeft een belangrijke impuls gekregen. Deze positieve ontwikkelingen willen we vasthouden door uitvoering te geven aan de Agenda 'Cultuur blijft belangrijk in De Wolden'. Ondernemers, interne cultuurcoördinatoren uit het basisonderwijs, een afvaardiging van toneel-en muziekverenigingen, Cultureel Platform, Stichting Welzijn De Wolden, gebiedscoöperatie Zuidwest Drenthe, recreatie-ondernemers en organisatoren van culturele evenementen hebben bij het maken van de agenda afspraken gemaakt. Afspraken die gaan over de drie pijlers (Cultuur is gezond, Het verhaal van De Wolden en Sterk netwerk) waar we de komende jaren mee aan de slag gaan. Afspraken die niet in beton zijn gegoten maar die we regelmatig evalueren. Een agenda die als geheugensteun voor de komende jaren gaat werken en waarbij we voldoende ruimte willen geven aan innovatieve initiatieven. We zoeken vanuit cultuur de samenwerking en verbinding met ondernemers, onderwijs, verenigingen en andere beleidsdomeinen zoals sport, sociaal domein en recreatie en toerisme.
In 2020 zijn nog voldoende financiële middelen beschikbaar voor uitvoering van de agenda vanuit de culturele alliantie van de provincie Drenthe en de beschikbaar gestelde cofinanciering vanuit gemeente. Het jaar 2020 is het laatste jaar van de huidige alliantieperiode en dan stopt deze incidentele provinciale en gemeentelijke bijdrage.

5.6 – Media

Activiteit	Spreiding en toegankelijkheid openbare bibliotheken.
Gevolgen voor de burger	Alle inwoners in de gelegenheid stellen om gebruik te maken van een openbare bibliotheek.

Middelen
Regulier al geraamd

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 432.446	(€ 312.446)	(€ 312.446)	(€ 312.446)	Incidenteel
€ 100.000+	(€ 100.000+)	(€ 100.000+)	Pm	Structureel

Toelichting:

Categorie 1

In de kadernota 2014 is een taakstelling van € 180.000 opgenomen. Deze taakstelling moest in 2017 gerealiseerd zijn. Samen met de bibliotheek is de visie 'Van vestiging naar functie' opgesteld. Om de ambitie daaruit te kunnen realiseren is de taakstelling - vooralsnog voor de periode 2018 t/m 2020 - verlaagd van €180.000 naar € 60.000.
Uiterlijk in 2020 zal duidelijk worden of aan de nog resterende taakstelling kan worden voldaan en wat de mogelijke gevolgen hiervan zijn op de provinciale subsidie ter bevordering van de spreiding en toegankelijkheid van de openbare bibliotheken in De Wolden. Bij de herverdeling van middelen heeft het college van Gedeputeerde Staten besloten om de subsidie aan Biblionet voor het in standhouden van bibliotheken in plattelandsgebied anders te besteden.
Vanaf 1 januari 2019 wordt de subsidie niet rechtstreeks betaald aan Biblionet maar aan de twaalf Drentse gemeenten. De gemeente ontvangt de komende 4 jaren jaarlijks € 100.000. De gemeente moet deze bijdrage inzetten ten behoeve van de spreiding en toegankelijkheid van de bibliotheek. Biblionet is uitvoerder van het bibliotheekwerk in De Wolden. Biblionet zal daarom bij de inzet van de provinciale middelen een belangrijke taak hebben. Deze activiteit verloopt voor de gemeente budgettair neutraal.
De provincie heeft echter bij de toekenning van de subsidie de voorwaarde verbonden dat de gemeente in de subsidieperiode niet bezuinigt op de eigen gemeentelijke bijdrage aan het bibliotheekwerk.

In theorie zou dit kunnen betekenen dat het verder uitvoeren van de taakstellende bezuiniging in welke vorm dan ook, het vervallen van de volledige provinciale subsidie tot effect heeft. Het maximale negatieve effect hiervan zou voor de bibliotheek (€ 120.000 + € 100.000) = € 220.000 kunnen zijn.
In de reguliere meerjarencijfers is de bijdrage van de provincie ad € 100.000 zowel aan de baten- als de lastenkant nog niet verwerkt. Dat sommige bedragen voor de jaren vanaf 2021 tussen haakjes zijn geplaatst, betekent deze bedragen onzeker zijn a.g.v. de onduidelijkheid over de provinciale subsidietoekenning.

6.1 – Jeugdbeleid

Activiteit	Inzet team combinatiefunctionarissen (sport en cultuur).
Gevolgen voor de burger	Voor alle kinderen in De Wolden is het aanbod van voldoende cultuur- en bewegingsonderwijs in de toekomst geborgd.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 27.000	€ 27.000	€ 27.000	€ 27.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Het college versterkt de verbinding tussen binnenschools en buitenschools leren en zet daarom in op de verdere ontwikkeling van het brede schoolnetwerk. De inzet van de combinatiefunctionarissen sport en cultuur passen naadloos binnen deze ambitie.
In de programmabegroting 2017 is er voor de duur van drie jaar extra formatie geregeld voor het team van de combinatiefunctionarissen. De termijn loopt derhalve in 2019 af. Om door te kunnen gaan op de ingeslagen weg willen we de tijdelijke extra inzet structureel borgen. Door de verhoogde tijdelijke inzet structureel te borgen kan vanuit continuïteit vorm en inhoud worden gegeven aan de samenwerking die noodzakelijk is. De rol van de gemeente is voorwaardenscheppend en gericht op de integratie van onder andere cultuur- en bewegingsonderwijs binnen het conceptuele kader van de Integrale Kindcentra. Daarbij komt dat per 1 januari het team van sportfunctionarissen en cultuurcoaches in vaste dienst zijn gekomen van de SWO De Wolden-Hoogeveen. Uw raad is onlangs nog geïnformeerd tijdens een raadinformatieavond over de werkzaamheden van de combinatiefunctionarissen.

6.1 - Kinderdagverblijven

Activiteit	Beleidsvisie kind ontwikkeling.
Gevolgen voor de burger	Realiseren van een sterkere integrale verbinding tussen kinderopvang, peuterspelen, voor- en vroegschoolse educatie en basisonderwijs. Waarbij we ook meer inzetten op de inbreng van ouders en verzorgers.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
De op te stellen beleidsvisie kin ontwikkeling benadert de kind ontwikkeling vanuit gemeentelijke perspectief. Een perspectief met vele invalshoeken waarbij de kind ontwikkeling al aandacht krijgt in de pre-natale fase en eindigt op het moment dat de achttien jarige leeftijd wordt bereikt.
Speerpunten binnen deze visie voor de komende periode zijn:

- De verbinding tussen voorschoolse periode en de basisschool.

Een goede verbinding draagt bij aan een goede start in de vroeg schoolse periode. De onderwijsinspectie houdt toezicht op het door de gemeente gevoerde Voor- en Vroeg schoolse Educatie (VVE) beleid. Vanaf 2014 wordt samen met de maatschappelijke partners gewerkt aan dit beleid gericht op kinderen met een dreigende ontwikkelingsachterstand.

- De wettelijke scheiding tussen peuters (tot 4 jaar) en kleuters (vanaf 4 jaar).

Dit wordt als belemmerend ervaren door ouders en aanbieders van kinderopvang/primair onderwijs. Samen met de partners en de inspectie worden verkenningen gedaan naar mogelijkheden. Uitgangspunt hierbij zijn de wensen en verwachtingen die leven bij de ouders en verzorgers, de wettelijke ruimte en de mogelijkheden van de aanbieders.

- Een goed gespreid aanbod van voorschoolse voorzieningen.

Door het plattelands karakter is het soms lastig om kostendekkend een voorschoolse voorziening voor bijvoorbeeld peuterspeelzalen exploitabel te houden. Door de harmonisatie worden niet langer kindplaatsen gefinancierd maar is de subsidie kindgebonden geworden. Kleine groepen worden hierdoor onrendabel. Samen met de aanbieders willen we werken aan een subsidiekader die als garantstelling kan dienen voor het rendabel houden van een kleine groep. We willen hierdoor het bestaande bereik behouden en vergroten en daardoor de leefbaarheid bevorderen.

De kosten van dit speerpunt kunnen worden opgevangen binnen de reguliere budgetten.

6.1 - Kinderdagverblijven

Activiteit	Herwaardering huurprijzen kinderopvang MFA's De Wolden.
Gevolgen voor de burger	De huurprijs is marktconform, en minimaal kostendekkend.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
De MFA's in Wolden worden in gebruik gegeven (onderwijs) of verhuurd (kinderopvang, consultatiebureau, muziekverenigingen etc.) aan (maatschappelijke) partners.
De gemeente heeft als uitgangspunt dat de verhuur van maatschappelijk vastgoed minimaal kostendekkend moet zijn. De huurprijzen voor de MFA's van De Wolden zijn in eerste instantie bepaald op integrale kostprijs. Hierdoor wijken de huurprijzen per MFA af voor hetzelfde gebruik. Dit laatste rechtvaardigt een oriëntatie op de mogelijkheid tot een herziening van de huurprijzen per accommodatie. Uitgangspunt blijft dat de huurprijs marktconform en minimaal kostendekkend is. De financiële effecten zijn nog onbekend en worden meegenomen in de begroting van 2020.

4.2 Onderwijshuisvesting

Activiteit	Technische installaties MFA's Ruinerwold en de Wijk.
Gevolgen voor de burger	Onderzoek naar meer comfort in de MFA's door betere temperatuurbeheersing en geringere onderhoudskosten.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
De beide MFA's zijn tussen 8-10 jaar geleden in gebruik genomen. Van meet af aan zijn er veel problemen geweest met de technische installaties. Het is of veel te warm of veel te koud. De kosten om het technische systeem draaiende te houden zijn afgezet tegen de kosten van energieverbruik uit balans. Gebruikers geven aan problemen te hebben met de hoge onderhoudskosten (o.a. KIOS, Wolderwijs) en de slechte beheersing van de temperatuur.

Om inzicht te krijgen in wat speelt is het noodzakelijk om alle onderhoudskosten en kosten van het energieverbruik (gas) goed in beeld te krijgen. Er is een bureau ingehuurd om onderzoek te doen. Op basis hiervan kan een keuze worden gemaakt voor het geven van een opdracht voor een vervolgonderzoek waarbij ook alle klachten van gebruikers worden meegenomen. Uiteindelijk kan worden besloten het energie neutraal maken van de gebouwen naar voren te halen door aanpassing/vervanging van de technische installatie. Bij het ontwerp van de gebouwen was energieneutraliteit ook een uitgangspunt. Gezien de hoge kosten hiervan is hier toen van afgeweken.

4.2 Onderwijshuisvesting

Activiteit	Herziening financieringsopzet MFA de Wijk.
Gevolgen voor de burger	Geen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Tussen 2007 en 2010 heeft de MFA de Wijk vorm gekregen. In de MFA zitten diverse gebruikers die allen bijdragen in de kapitaal- en exploitatielasten van deze MFA.
De laatste jaren is de MFA geconfronteerd met leegstand waardoor huurinkomsten worden misgelopen. De effecten hiervan zijn jaarlijks bij de begroting meegenomen. Ook is duidelijk geworden dat de inkoop van één van de gebruikers (Apollo) in het pand niet mogelijk is en dient te worden omgezet in een huurconstructie. Hierbij is gekozen voor een vorm waarbij de huurder een eenmalige storting betaald en vervolgens huur in rekening wordt gebracht.
Om de bestaande leegstand te reduceren is gekeken naar een strategische partner als aanvulling op het aanwezige aanbod. Mede door de positieve ervaringen in Ruinen is besloten de bibliotheek ruimte aan te bieden in de MFA. De bibliotheek heeft haar eigen vastgoed overgedragen aan de gemeente. De bibliotheek heeft op grond hiervan de ruimte in de MFA beschikbaar gekregen zonder bij te dragen in de kapitaallasten. Gezien de financieringsopzet van de MFA bij de bouw, en de huidige mutaties, vraagt dit om een herziening van de financiering.

6. - Samenkracht en burgerparticipatie (jeugdbeleid)

Activiteit	Jeugdhulp – betere sturing.
Gevolgen voor de burger	Effectieve en efficiënte jeugdhulp.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 2
We werken aan een analyse van het gebruik van jeugdhulp en de inzet van de middelen.
Ook wordt sociaal domein breed gewerkt aan de ontwikkeling van een tool waarmee we snel betrouwbare data kunnen genereren. Dit stelt ons in staat om beter te sturen op de inkoop en inzet van hulp. Bijkomend effect is dat ook de middelen gedurende het begrotingsjaar qua beheersing beter kunnen worden gevolgd.
Dit punt vraagt geen extra financiële middelen.

6.1 - Samenkracht en burgerparticipatie (jeugdbeleid)

Activiteit	Jeugdhulp – versterken inzet 12+.
Gevolgen voor de burger	Sluitende ondersteuning voor jeugdigen 12+.

Middelen (t.l.v. reserve sociaal domein)

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 40.000	€ 40.000	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
In De Wolden is geen VO-school. Dat betekent dat alle jongeren na hun twaalfde buiten de gemeente op school gaan. Daarmee raken ze uit zicht en is het de vraag of ze tijdig de juiste ondersteuning krijgen, als dat nodig is. We willen dit verbeteren. De inzet zal zich in eerste

instantie richten op de VO-scholen in Hoogeveen. Daar willen we ervaring opdoen in de aanpak. Vervolgens verbreden we de aanpak naar de VO-scholen in Meppel.
De verwachting is dat we voor deze inzet extra uren SMW (School Maatschappelijk Werk) nodig hebben. De kosten van de schoolmaatschappelijke werker zijn in totaal € 80.000 (2 x € 40.000). Het betreft een pilot voor de duur van 2 jaar. De kosten hiervoor kunnen worden gedekt uit de transformatiemiddelen binnen de reserve sociaal domein.
De inzet rondom school koppelen we aan inzet voor jongeren uit De Wolden buiten schooltijd. De prioriteit ligt hierbij op gerichte naschoolse opvang en de buitenschoolse zorg en tijdbesteding in de grootste kernen in de gemeente De Wolden. Voornaamste uitvoering kan in afstemming met Welzijn De Wolden.

6.4 - Begeleide participatie - Sociale Werkvoorziening

Activiteit	Doorontwikkeling STARK.
Gevolgen voor de burger	Meer mogelijkheden voor inwoners met een grote afstand tot de arbeidsmarkt.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Er worden nieuwe uitvoeringsvormen en nieuwe arbeidsmarktinstrumenten ontwikkeld en ingezet. Het centrale doel is om ook de mensen met een beperking zo regulier mogelijk te kunnen laten werken.
STARK is hierbij onze centrale uitvoeringsorganisatie van de nieuw te ontwikkelen instrumenten. De regie op de klant en de integrale sturing blijkt binnen de gemeente. Gedacht wordt hierbij onder andere aan verdere ontwikkeling arbeidsmatige dagbesteding, ondersteuning bij de toeleiding naar werk van leerlingen van o.a.PRO-VSO. Daarnaast zien we mogelijkheden voor een steeds nauwere samenwerking met de SWO.
Het meerjarenperspectief van STARK gaat uit van een totaal gemeentelijke bijdrage van € 2.000.000. Het aandeel van de Wolden bedraagt €123.334. Voornoemde ontwikkelingen zullen in beginsel binnen de bestaande begroting worden gefinancierd.

6.4 – Begeleide participatie

Activiteit	Regio Zwolle - human capital agenda.
Gevolgen voor de burger	Geschoold personeel waardoor bedrijven hier blijven en vestigen.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 43.200	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 2
De human capital agenda komt voort uit de krapte op de arbeidsmarkt. Steeds meer bedrijven in verschillende sectoren kampen met een tekort aan instroom van gekwalificeerde medewerkers. Het doel is potentiële medewerkers op te leiden tot vakbekwame medewerkers. Zowel de groep die een afstand tot de arbeidsmarkt heeft als de medewerker die omgeschoold moet worden om bij te blijven met de ontwikkelingen. Dit in samenwerking met ondernemers en opleidingsinstituten om de afstemming zo optimaal mogelijk te maken. Zo behouden we de bedrijven voor onze regio en daardoor ook de banen voor de inwoners.

De kosten zijn: € 1,80 per inwoner x 24.000 = € 43.200.
Provincie Drenthe stelt dit bedrag ook beschikbaar.
Het totaal, dus € 86.400 kan ook worden ingebracht binnen de regiodeal waardoor er mogelijk een cofinanciering van het Rijk komt van € 86.400 en het totale budget een omvang krijgt van € 172.800.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
5.3 - Verlenging cultuurexplosie/agenda	0	0	Pm	Pm
5.6 - Spreiding etc. openbare bibliotheken	0	0	Pm	Pm
6.1 - Combinatiefunctionarissen sport & cultuur	27.000	27.000	27.000	27.000
6.1 - Jeugdhulp versterken inzet 12+	40.000	40.000	0	0
6.4 - Regio Zwolle – bijdr. human capital agenda	43.200	0	0	0
Totaal lasten	**110.200**	**67.000**	**27.000**	**27.000**
Baten				
Totaal baten	**0**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**110.200**	**67.000**	**27.000**	**27.000**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Programma 07 - Gezond Meedoen

Gezondheid, zorg en ondersteuning zijn de leidende thema's binnen het programma Gezond Meedoen in De Wolden. We bieden zorg en ondersteuning aan inwoners die dat nodig hebben om in de (lokale) samenleving mee te doen.

Programmahouder: Jan van 't Zand

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

Voor dit programma zijn de centrale kernpunten: voorkomen (preventie), meedoen en ondersteunen (met maatwerk). Wanneer sprake is van zorg en ondersteuning, staat de vraag van de inwoner centraal. Wij stimuleren de sociale en economische zelfredzaamheid van onze inwoners. Wij bevorderen dat inwoners volwaardig en gelijkwaardig kunnen deelnemen aan de maatschappij. Dit willen we bereiken door zoveel mogelijk eigen kracht van onze inwoners en vrijwilligersorganisaties te versterken en daar waar nodig ondersteuning te bieden aan hen die dat nodig hebben. De Wolden wil de gezondheid van volwassenen en jongeren bevorderen. Voor degenen wier gezondheid en zelfredzaamheid achteruit gaan, streven we ernaar hen zo lang mogelijk in hun eigen omgeving te laten wonen en hen daartoe de noodzakelijke hulp c.q. voorzieningen te

bieden. Het stimuleren van noaberschap en sociale cohesie in de dorpen is ook in dit verband van belang.

Trends en ontwikkelingen

Algemeen
- Krimp, ontgroening, vergrijzing zorgen voor demografische wijzigingen.
- Bereikbaarheid en leefbaarheid staan onder druk door beperking OV-vervoer en sluiten van voorzieningen.
- Maatschappelijke tweedeling neemt toe.
- Zorgvraag neemt toe door demografische wijzigingen.
- Invulling geven aan 'participatiesamenleving' wordt een belangrijke opgave.
- Integrale benadering van vraagstukken is de norm.

Zorg
- We signaleren zorgvragen in een eerder stadium.
- Zorgvragen worden complexer.
- We signaleren een hoger alcoholgebruik onder volwassen.
- We signaleren het effect van Drentenieren, inwoners zonder eigen netwerk in de nabijheid.
- Er is toenemende samenhang tussen het medische en het sociale domein.
- De nieuwe taak voor de inburgering van statushouders.
- De transformatie van het sociale domein moet anders.
- We willen meer uitgaan van eigen kracht.
- Overheidsparticipatie.
- We zien belang van integrale aanpak toenemen.
- We bevorderen mantelzorgvriendelijk personeelsbeleid bij zowel ondernemers in De Wolden als in de samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen.
- Er moet meer met minder middelen.

Gezondheidszorg
- De GGD zet in op een betere verbinding van eigen taken met de keten van zorg en veiligheid (‘sociale veiligheid’).
- Bij Veilig Thuis Drenthe spelen de volgende landelijke ontwikkelingen: invoering van verscherpte meldcode, radarfunctie, Multidisciplinaire Aanpak MDA++ en intensievere samenwerking zorg- en strafketen, herziening van het landelijk handelingsprotocol en aandacht voor ouderenmishandeling. Deze leiden naar verwachting tot een toename van het aantal meldingen van kindermishandeling en huiselijk geweld. De processen, systemen en informatievoorziening/informatieprotocol zullen op basis van bovenstaande ontwikkelingen worden aangepast.
- De visie op de OGGz-dienstverlening wordt door gemeenten, met GGD en andere partners, geëvalueerd en herzien.
- Op 1 januari 2020 treedt de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz) inwerking. Deze wet regelt de rechten van mensen die te maken hebben met verplichte zorg in de GGZ. Een belangrijke verandering is dat verplichte zorg straks ook buiten een GGZ-instelling opgelegd kan worden.

Beleidsdoelen

Gelet op de beoogde maatschappelijke effecten uit het programma ‘Gezond meedoen’, stelt het college zich de volgenden doelen:

Zorg en ondersteuning?
- Onafhankelijke cliëntondersteuning beter en eerder beschikbaar voor inwoners.
- Bevorderen van een inclusieve samenleving.
- Inwoners kunnen volwaardig en gelijkwaardig deelnemen aan de (lokale) samenleving en zijn daar primair zelf verantwoordelijk voor.
- Inwoners kunnen zo lang mogelijk in de eigen leefomgeving blijven.
- Stimuleren van het realiseren van een positieve en veilige leefomgeving voor kwetsbare inwoners.
- Versterken van sociale en economische zelfredzaamheid van kwetsbare inwoners.
- Integrale ondersteuning op alle leefgebieden van statushouders.

- Ondersteuning van kwetsbare inwoners wordt zo dicht mogelijk bij hun leefomgeving georganiseerd.
- Bevorderen van samenwerking tussen organisaties voor een optimale dienstverlening aan kwetsbare inwoners.
- Zorg en ondersteuning organiseren die snel, adequaat en efficiënt is.
- De zorgvraag van de inwoner is uitgangspunt bij het verlenen van zorg en ondersteuning.

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen is de volgende verbonden partij betrokken:
- Gemeentelijke Gezondheidsdienst Drenthe te Assen - taakveld 07.10.

In de paragraaf ´Verbonden partijen´ wordt in de begroting per verbonden partij nadere informatie opgenomen over de visie, doelstellingen, beleidsvoornemens, financieel belang, zeggenschap en ontwikkelingen.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleids-indicatoren op te nemen.

We zijn begonnen met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het enige tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Programma 'Gezond meedoen in De Wolden'			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
netto participatiegraad % mensen met een baan tussen 15-67 jaar	2017	67,5%	67%
werkloze jongeren / jeugdwerkloosheid in %	2015	1,0%	1,5%
personen met een bijstandsuitkering per 1.000 inwoners 18 jaar e.o.	1e hj 2018	17,2	40,1
personen met een lopend re-integratietraject per 1.000 inwoners 15-65 jaar	1e hj 2018	40,3	26,1
cliënten met een maatwerkarrangement WMO per 1.000 inwoners	1e hj 2018	30,0	58,0
demografische druk in %	2018	82,7%	69,6%

Speerpunten

6.1 - Samenkracht en burgerparticipatie

Activiteit	Investering dorpshuis Havezate te de Wijk.
Gevolgen voor de burger	Toekomstbestendig dorpshuis in de Wijk.

Middelen (t.l.v. algemene reserve)

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 150.000	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Per 1 juli 2019 gaat het dorpshuis De Havezate verzelfstandigen. De beheersvergoeding bedraagt maximaal € 67.000 gedurende 3 jaren. Hiervoor heeft de raad bij de begroting 2019 al middelen beschikbaar gesteld.
Voor het upgraden van een welzijnscentrum naar een echt dorpshuis wil het nieuwe bestuur Havezate graag een aantal investeringen doen. Hierbij moeten we o.a. denken aan het verplaatsen van de entree, het herinrichten van het gebouw, het plaatsen van een podium, het uitbreiden, moderniseren van de sanitaire groepen en het verduurzamen van de accommodatie. Het bestuur Havezate wil hiermee het gebruik en de herkenbaarheid van het dorpshuis De Havezate vergroten. Het ontvangen van een eenmalige bijdrage van de gemeente kan ook bijdragen in het verwerven van fondsen t.b.v. de gewenste investeringen. Veelal worden vormen van cofinanciering gevraagd. Al deze zaken komen uit op een éénmalige bijdrage van € 150.000.

6.1 - Samenkracht en burgerparticipatie (Maatschappelijke werk en welzijn)

Activiteit	Looncompensatie Algemeen Maatschappelijk Werk en regulier welzijnswerk conform CAO.
Gevolgen voor de burger	Kwalitatief aanbod Welzijnswerk.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 21.000	€ 21.000	€ 21.000	€ 21.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
In het kader van de subsidieverstrekking aan de Stichting Welzijn De Wolden voor het uitvoeren van algemeen maatschappelijk werk en welzijnswerk wordt jaarlijks rekening gehouden met een compensatie voor loon- en prijsstijgingen die onder andere voortvloeien uit CAO-verplichtingen. Vooralsnog gaan we uit van een index van 3%.Gevolg is dat de subsidie met circa € 21.000 wordt verhoogd.

Zoals vermeld in het collegeprogramma evalueren we het kindpakket in 2020. We kijken of we de juiste groepen kinderen bereiken en of het pakket moet worden bijgesteld. We kijken naar het bereik en of het in een behoefte voorziet. De evaluatie wordt uitgevoerd binnen de reguliere begroting en formatie.

6.3 - Inkomensregelingen - Minimabeleid

Activiteit	Evaluatie kindpakket.
Gevolgen voor de burger	Een nog betere dienstverlening.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
We evalueren het kindpakket in 2020. We kijken of we de juiste groepen kinderen bereiken en of het pakket moet worden bijgesteld. We kijken naar het bereik en of het in een behoefte voorziet. De evaluatie wordt uitgevoerd binnen de reguliere begroting.

6.3 - Inkomensregelingen - Statushouders

Activiteit	Integrale begeleiding op de leefgebieden van statushouders.
Gevolgen voor de burger	De statushouders doet mee in de samenleving.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
Pm	-	-	-	Incidenteel
-	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Dit speerpunt heeft ook een relatie met het programma 'De Wolden ontwikkelt met kleur en talent'.

Het nieuwe inburgeringsstelsel 2020 - 2021
De regie op inburgering gaat naar de gemeenten. De wet treedt naar verwachting op 1-1-2021 in werking. Van gemeenten wordt verwacht dat zij anticiperen op de nieuwe wet. Het kabinet stelt zowel in 2019 en 2020 tijdelijk € 20 miljoen per jaar beschikbaar voor de ondersteuning en begeleiding van inburgeraars.

Het inburgeringsstelsel verandert het komende jaar drastisch. Nieuwkomers moeten sneller aan het werk kunnen gaan en ondertussen de taal kunnen leren.

Gemeenten krijgen een sleutelpositie in de uitvoering van het stelsel. Gemeenten moeten zo vroeg mogelijk betrokken zijn bij de inburgeraar die zich in hun gemeente vestigt. In het geval van asiel-statushouders bij voorkeur al op het moment dat zij nog in het AZC verblijven. Dit is in het nieuwe stelsel ook het moment waarop de gemeente de regie over de uitvoering van inburgering krijgt.

Gevolgen voor De Wolden
In De Wolden wonen circa 100 volwassen statushouders. Dit aantal groeit naar verwachting jaarlijks. Een groot deel van deze groep is nog niet volledig ingeburgerd. Dat wil o.a. zeggen, dat men de Nederlandse taal nog niet voldoende beheerst, nog geen werk heeft, of participeert in de samen-leving en nog afhankelijk van bijstand is.
We onderzoeken wat we moeten doen en wat voor middelen daarvoor nodig zijn. Vooralsnog gaan we uit van budgettaire neutraliteit.

6.6 – Integraal denken en doen in het sociaal domein

Activiteit	Opstellen integraal beleids- en uitvoeringsplan sociaal domein.
Gevolgen voor de burger	Nog betere dienstverlening.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Dit speerpunt heeft ook een relatie met de programma's 'De Wolden een Veilig Thuis' en 'De Wolden ontwikkelt met kleur en talent'.

Inleiding
De visie op het sociaal domein De Wolden is dat onze inwoners:
- Zo lang mogelijk in hun leefomgeving kunnen blijven wonen.
- Kunnen meedoen in onze (lokale) samenleving.
- Zich zo gezond, positief en veilig mogelijk kunnen ontwikkelen.
- Zo goed mogelijk sociaal en financieel zelfredzaam zijn.

Inwoners die dat (nog) niet kunnen, ondersteunen we. Daarbij is het uitgangspunt dat we ondersteuningsvragen van onze inwoner zo vroeg mogelijk in beeld willen krijgen of nog liever, willen voorkomen.
Het inzetten op preventie en ondersteuning moet er toe leiden dat onze inwoners kunnen meedoen in onze (lokale) samenleving.

Inwoner centraal
De centrale vraag moet zijn wat onze inwoner die niet zelfredzaamheid is, nodig heeft om te kunnen meedoen. In de beantwoording van die vraag staat onze inwoner centraal en niet onze systeemwereld.
Dit betekent een nog meer integraal denken en doen binnen het sociaal domein De Wolden.

Integraal beleids- en uitvoeringsplan sociaal domein
Voor 2019 staat een evaluatie en herziening van het huidige Wmo-beleidsplan op de agenda. Die evaluatie gaan we ook doen, maar de herziening van het beleidsplan willen we vervangen door het opstellen van een beleids- én uitvoeringsplan sociaal domein.
Wat er nodig is aan preventie (voorliggend veld) en ondersteuning (om te kunnen meedoen) staat centraal.
Belangrijke thema's die aandacht moeten krijgen:
- Hoe kunnen we 'werk' meer centraal stellen? We zien daarin een belangrijke rol.
- De verbinding tussen 'veilig' en 'sociaal'.
- Een betere aansluiting van passend onderwijs.
- Verbinding tussen het sociale en medische domein.
- Een nog intensievere samenwerking met partijen op het gebied van wonen, welzijn, ondersteuning en zorg.
- Positieve Gezondheid als leidend gezondheidsprincipe.

Daarnaast willen we nu echt werk gaan maken van het verminderen van de administratieve lastendruk binnen het sociaal domein. Bij de invoering van het nieuwe zorg- en ondersteuningsstelsel per 1 januari 2015 was minder administratieve lasten een belangrijk uitgangspunt. Anno 2019 moeten we helaas constateren dat de administratieve lastendruk alleen maar is toegenomen. Dat kost veel bestuurlijke en ambtelijke drukte, én geld. Uiteraard moet er een goede verantwoording van publieke middelen zijn, maar minstens zo belangrijk is het uitgangspunt dat er vertrouwen is in de professionaliteit en het juist handelen binnen en buiten onze organisatie.
Bij het verminderen van de administratieve lastendruk willen we ook onze accountant betrekken.

6.6 – Ontwikkeling Wmo

Activiteit	Herverdeling Wmo-budgetten.
Gevolgen voor de burger	Geen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Binnen de huidige Wmo-budgetten zien we een structurele onderuitputting van het budget voor rolstoelen en hulpmiddelen. Daarnaast verwachten we door de invoering van het zogeheten abonnementstarief een structurele terugloop van inkomsten uit eigen bijdragen. We gaan er vooralsnog vanuit dat deze structurele wijzigingen per saldo budgettair neutraal verlopen.

6.81/6.82 – Herziening financiële kaders sociaal domein

Activiteit	Het vaststellen van nieuwe financiële kaders voor het sociaal domein De Wolden.
Gevolgen voor de burger	Behoud van een goede dienstverlening.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Dit speerpunt heeft ook een relatie met het programma's 'De Wolden ontwikkelt met kleur en talent'.
In de Kadernota 'Het sociale domein is onze gezamenlijke zorg!' is als belangrijkste financiële kader vastgelegd dat de gemeente uitgaat van een budgettair neutrale uitvoering van de nieuwe taken. Dit betekent op hoofdlijnen dat de budgetten die thans binnen de begroting beschikbaar zijn én vanuit het rijk, inclusief kortingen, beschikbaar komen, bestemd zijn voor de uitvoering van de nieuwe taken.
Per 1 januari 2019 zijn de budgetten sociaal domein die van het rijk worden ontvangen, opgegaan in de systematiek van de algemene uitkering. Dat betekent dat ze niet meer expliciet zichtbaar en herkenbaar zijn.
Voor vooral de financiering van de uitvoering van de Jeugdwet staat het uitgangspunt zoals dat in de genoemde kadernota is neergelegd, onder druk.
Verder is voor de Wmo per 1 januari 2019 het zogeheten abonnementstarief ingevoerd. Wat de gevolgen hiervan voor onze gemeente zijn, is nog niet duidelijk.
Ook in relatie tot meer integraal denken én doen binnen het sociaal domein is er voor het college voldoende aanleiding om de financiële kaders voor het sociaal domein De Wolden, te herzien. Daartoe willen we bij de behandeling van de begroting 2020 een voorstel aan uw raad voorleggen. Daarbij betrekken we ook de thans geldende afspraken met betrekking tot de Reserve Sociaal Domein.

6.81/6.82 – Geëscaleerde zorg - veilig thuis Drenthe

Activiteit	Herziening handelingsprotocol Veilig thuis.
Gevolgen voor de burger	Adequate hulpverlening bij huiselijk geweld en kindermishandeling.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 63.828	€ 63.828	€ 63.828	€ 63.828	Structureel

Toelichting:

Categorie 1

Nationaal actieprogramma Geweld hoort nergens thuis

Gemeenten zijn samen met het Rijk de strijd tegen huiselijk geweld en kindermishandeling aangegaan. In 2018 is het nationaal actieprogramma 'Geweld hoort nergens thuis' gelanceerd. Hierin staat een groot aantal maatregelen om huiselijk geweld en kindermishandeling terug te dringen en duurzaam op te lossen. Het nationale meerjarenprogramma 'Geweld hoort nergens thuis' werkt in opdracht van het Ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en Justitie en Veiligheid (JenV) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en richt zich op de fase waarin huiselijk geweld, verwaarlozing en kindermishandeling al plaatsvinden. De opgave van het programma is om geweld te stoppen en de gezinssituaties veilig te maken. Om dit waar te maken komt per regio een aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling, waarin de ambities uit het programma 'Geweld hoort nergens thuis', vertaald worden naar de regio en naar de betrokken sectoren en organisaties. Drenthe werkt op dit moment aan de regiovisie. Het landelijk programma heeft als doel huiselijk geweld en kindermishandeling te stoppen, terug te dringen, schade te beperken. Daarmee kan de cirkel van geweld en de overdracht van generatie op generatie, doorbroken worden.

Opgave voor Veilig Thuis

De landelijke ambitie van het programma 'Geweld hoort Nergens thuis' vertaald naar de specifieke opgave voor Veilig Thuis. Dit heeft geresulteerd in nieuwe wettelijke taken en werkwijzen die zijn vastgelegd in een herzien handelingsprotocol Veilig Thuis. In feite is hierin de norm voor de uitvoering van Veilig Thuis beschreven. Dit protocol is zowel door het Landelijk Netwerk Veilig Thuis als de Vereniging voor Nederlandse Gemeenten vastgesteld. De totale bijdrage aan Veilig Thuis Drenthe (VTD) was € 151.184. Met de herziening van het handelingsprotocol stijgt de gemeentelijke bijdrage met € 63.828.

Compensatie Rijk

Het is nog niet bekend of en zo ja in welke mate, het Rijk deze extra kosten compenseert.

7.1 – Volksgezondheid

Activiteit	Loon- en prijscompensatie GGD.
Gevolgen voor de burger	Kwalitatief aanbod Welzijnswerk.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 25.000	€ 25.000	€ 25.000	€ 25.000	Structureel

Toelichting:

Categorie 1

Bij het bepalen van de bijdrage aan de GGD wordt jaarlijks rekening gehouden met een compensatie voor loon- en prijsstijgingen die onder andere voortvloeien uit CAO-verplichtingen. Vooralsnog gaan we uit van een index van circa 2,6%. Gevolg hiervan is dat de bijdrage aan de GGD met circa € 25.000 wordt verhoogd.

Beleidsdocumenten

Algemeen

- Toekomstvisie 2005-2020.
- Collegeprogramma 2018-2022 'Duurzaam, doen en dichtbij', mei 2018.

Zorg en ondersteuning

- Kadernota Sociaal Domein.
- Beleidsplan Wmo 2015-2018.
- Verordening Wmo 2017.
- Beleidsplan reïntegratie 2015.
- Beleidsuitvoeringsplan Participatiewet.
- Verordening Tegenprestatie naar vermogen.
- Individuele Inkomenstoeslagverordening 2015.
- Individuele Studietoeslagverordening 2015.
- Verordening verrekening bestuurlijke boete bij recidive 2015.
- Beleidsplan Integrale schuldhulpverlening 2012-2016.
- Kadernota Minimabeleid.
- Verordening op het sociaal bijdragefonds.
- Verordening op het sociaal participatiefonds.
- Verordening participatie schoolgaande kinderen 2012.

Taakstelling en lopende projecten

Niet van toepassing.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
6.1 - Verzelfstandiging Havezate de Wijk	150.000	0	0	0
6.1 - AMW en welzijnswerk, CAO-overleg e.d.	21.000	21.000	21.000	21.000
6.7 – Maatwerkdienstverlening 18+ - Wmo-vervoer – dekking Publiek Vervoer	-455	-455	-455	-455
6.81/6.82 - Veilig Thuis Drenthe	63.828	63.828	63.828	63.828
7.1 - Bijdrage GGD - CAO-gevolgen e.d.	25.000	25.000	25.000	25.000
Totaal lasten	**259.373**	**109.373**	**109.373**	**109.373**
Baten				
Totaal baten	**0**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**259.373**	**109.373**	**109.373**	**109.373**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

6.7 – Maatwerkdienstverlening 18+ - Wmo

Gebleken is dat de bijdrage aan de verbonden partij wegens loon- en prijsstijgingen met € 455 moet worden opgehoogd naar € 14.175. Deze bijdrage wordt gedekt uit het WMO-budget op 4.06.71.00010 en overgebracht naar 4.05.20.00000.

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen zijn aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	***Jaar***	***Investeringsbedrag***

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Programma 08 - De Wolden actief en opgeruimd

De Wolden is een sportieve gemeente. Op het gebied van sport- en bewegen gebeurt er veel. De vele en onmisbare vrijwilligers maken dit mede mogelijk. Op het gebied van afval dragen we bij aan de totstandkoming van een circulaire economie. Het stimuleren en verleiden tot gedragsverandering van inwoners is minstens zo belangrijk als het beschikken over een technische inzamelstructuur.

Programmahouder: Jan van 't Zand

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

Afval

Wereldwijd en regionaal worden grondstoffen schaarser en daarmee vaak kostbaarder. Hierdoor wordt afval niet meer (alleen) gezien als een ongewenst en negatief bijproduct van onze maatschappij, maar ook als een bron van bepaalde grondstoffen. Een groot deel van het vroegere 'ongewenste afval' is nu een gewenst goed, waar vraag naar is. Het hergebruiken van grondstoffen vermindert de schaarste en heeft een economische waarde. Maar veel grondstoffen verdwijnen in het huishoudelijk restafval. Gemeenten hebben de wettelijke zorgplicht voor de inzameling van huishoudelijk afval. Ook hebben wij een maatschappelijke opdracht om bij te dragen aan de totstandkoming van een 'circulaire economie'. Het stimuleren en verleiden tot gedragsverandering van inwoners is minstens zo belangrijk als het beschikken over een technische inzamelstructuur.

Het rijksbeleid 'Van Afval Naar Grondstoffen' stelt als doel maximaal 100 kilo restafval per inwoner per jaar in 2020 (scheidingsresultaat 75%). Deze ambities zijn vastgelegd in het Landelijk afvalbeheerplan 2017 – 2029 (LAP-3). In het afvalbeheer(beleid) staat de verdere afname van huishoudelijk restafval centraal onder andere door preventie en het beter en meer scheiden van herbruikbare grondstoffen. Met de invoering van een belasting door het Rijk op het verbranden van restafval (circa € 32 per ton), stimuleert de rijksoverheid gemeenten afval te verminderen. Deze verbrandingsbelasting wordt naar verwachting in de komende jaren verder verhoogd. Gemeente De Wolden wil meer huishoudelijk afval gescheiden inzamelen, dan de 75% die nu al wordt gehaald. Het doel is dit percentage de komende periode te verhogen naar 80%. Verder wil gemeente De Wolden de hoeveelheid restafval per inwoner per jaar naar beneden brengen, richting het landelijke doel van maximaal 100 kilo. Gemeente De Wolden stimuleert inwoners hun verantwoordelijkheid te nemen en hun scheidingsgedrag verder te verbeteren. Eventuele aanpassingen van de inzamelstructuur ter ondersteuning van de afvalscheiding en de afname van restafval mogen niet ten koste gaan van de dienstverlening. Het aanbieden van afval moet voor inwoners van De Wolden laagdrempelig en toegankelijk zijn en blijven. Verder streeft

gemeente De Wolden naar de toepassing van technieken waarbij afval zoveel mogelijk wordt hergebruikt. Zo hoeven minder grondstofvoorraden met een einddatum te worden gebruikt.

Sport

De Wolden is een sportieve gemeente. Op het gebied van sport en bewegen gebeurt er veel. In en op goede sportaccommodaties zijn wekelijks veel inwoners actief, vooral in verenigingsverband. De vele en onmisbare vrijwilligers maken dit mede mogelijk. We willen dat graag zo houden en blijven de sport en het vrijwilligerswerk stimuleren en faciliteren. In de afgelopen jaren zijn onze drie zwembaden geprivatiseerd. We kunnen concluderen dat de inwoners van de Wijk, Ruinen en Zuidwolde deze zwembaden op uitstekende wijze beheren en exploiteren. Het project ´Hard Gras´ (o.a. aanleggen van kunstgrasvelden) is succesvol gebleken. De gemeente gaat dan ook door met het ondersteunen van buitensportverenigingen die (deels) overgaan van natuurgras naar kunstgras.

Doordat wij veel waarde hechten aan sport en bewegen als basis voor een gezonde en actieve leefstijl blijven we ons inzetten voor het vergroten van de sport- en beweegdeelname van onze inwoners.

Onze visie daarbij is dat voor iedere Woldenaar, ongeacht achtergrond, leeftijd, beperking en financiële achtergrond sport/bewegen zoveel mogelijk in de nabijheid aanwezig moeten zijn. Sterke, vitale en financieel gezonde verenigingen zijn belangrijk voor het realiseren van de beleidsdoelen op het gebied van sport met als uitgangspunt dat de verenigingen zelf verantwoordelijkheid blijven nemen.

Sport wordt ook steeds meer een middel om maatschappelijke doelen te bereiken, zoals meer bewegen voor ouderen, het stimuleren van een gezonde leefstijl en het bevorderen van sociale samenhang. Bovendien krijgen mensen door sport de mogelijkheid om mee te doen aan de samenleving. Daarbij is de inzet van onze sportfunctionarissen belangrijk en daar gaan we dan ook mee door.

Trends en ontwikkelingen

Afval

Van afval naar grondstof

Om duurzaam (her)gebruik te stimuleren, werkt het Rijk samen met gemeenten, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties aan het in 2014 gepresenteerde programma 'Van Afval Naar Grondstof' (VANG). Het gezamenlijke doel is om meer duurzame producten op de markt te brengen, het stimuleren van bewuster consumeren én hergebruik van afvalstromen door optimale afvalscheiding.
Voor gemeenten betekent dit:
- de komende jaren (nog) meer huishoudelijk afval gescheiden in te zamelen;
- de inwoners stimuleren hierin hun verantwoordelijkheid te nemen.

Concreet werkt gemeente De Wolden toe naar 75% afvalscheiding in 2020 en toetst gemeente De Wolden aan de VANG-doelstelling 100 kg restafval per inwoner per jaar in 2020. In 2018 bedroeg het scheidingspercentage 78% en is er 168 kg restafval per inwoner ingezameld. De doelen uit het afvalbeleidsplan 2015 -2020 zijn daarmee gerealiseerd.

Gescheiden inzameling van verpakkingen (PMD)

Vanaf 1 januari 2019 wordt het grootste deel van de ingezamelde verpakkingen gesorteerd en vermarkt op basis van een nieuw contract. De geeft een kostenstijging van € 25.000, voornamelijk toe te schrijven aan hogere vermarktingskosten. Daarnaast dient de Nedvang-vergoeding voor gerecyclede grondstoffen met € 98.000 te worden afgeraamd, door afkeur en de aanwezigheid van materialen in het recyclaat die niet voor vergoeding in aanmerking komen, samen meer dan 50% van het bij de inwoners ingezamelde verpakkingen. De financiële effecten van de uitkomst van het nieuwe afvalbeleidsplan worden verwerkt in de Begroting 2020.

Sport

Kunstgrasvelden

Er is binnen de georganiseerde breedtesport een toenemende behoefte aan kunstgrasvelden. Door het aanleggen van kunstgrasvelden wordt zowel de trainingscapaciteit vergroot als de mogelijkheden voor het spelen van wedstrijden. Op een kunstgrasveld kan in principe het hele jaar door worden gespeeld. De praktijk leert dat als er een kunstgrasveld aanwezig is overige velden meer ontlast worden. Sportverenigingen worden ook vitaler doordat er 12 maanden per jaar gesport kan worden en kunstgrasvelden ook functioneren als sociale ontmoetings- en speelplaats.

Verzelfstandiging accommodaties / beheer en onderhoud

Er is een begin gemaakt met de verzelfstandiging van accommodaties en met het onderhoud in handen leggen van de verenigingen. Hier willen we mee doorgaan en samen met verenigingen verder uitbreiden. Initiatieven voor het verzelfstandigen van het beheer en onderhoud van sporthallen ondersteunen we graag.

Beleidsdoelen

Afval

- De mogelijkheden van afval als grondstof zo goed mogelijk benutten.
- Bijdragen aan totstandkoming circulaire economie.
- Hoeveelheid restafval richting landelijke doel van maximaal 100 kilo per inwoner brengen in 2020.
- Meer huishoudelijk afval gescheiden inzamelen dan de 75% die nu al wordt gehaald. Doel is dit percentage de komende periode te verhogen naar 80% restafval.
- Toepassen van technieken waarbij afval zoveel mogelijk wordt hergebruikt.

Sport

- Door sport meedoen aan de samenleving/maatschappelijke participatie.
- Bevorderen/stimuleren gezonde leefstijl voor alle Woldenaren.
- Meer jongeren op gezond gewicht.
- Vergroten/bevorderen van sport en bewegingsdeelname ter realisatie van beleidsdoelstellingen uit onder andere de WMO, welzijn- en volksgezondheidsbeleid.
- Beschikken over voldoende, kwalitatief goede en toekomstbestendige sportvoorzieningen.

Informatie verbonden partijen

Er zijn geen verbonden partijen die betrokken zijn bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleidsindicatoren op te nemen.

Vooralsnog is gestart met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het enige tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Programma 'De Wolden actief en opgeruimd'			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
% niet-wekelijkse sporters	2016	52,5%	48,7%
niet gescheiden ingezameld huishoudelijk afval in kg per inwoner	2017	144	174

Speerpunten

5.1 – Sportbeleid en activering

Activiteit	Actualisatie sportbeleidsplan 2019-2022.
Gevolgen voor de burger	Actueel sportbeleidsplan 2019-2022.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	--	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
De looptijd van het sportbeleidsplan 'Sportstimulering De Wolden 2014-2018 is verstreken. In het raadsbrede programma 2018-2022 is opgenomen dat het huidige sportbeleid in 2018 wordt geëvalueerd. De raad heeft dit gedaan door in september 2018 met de Woldense sportwereld in gesprek te gaan tijdens een dialoogbijeenkomst. Aansluitend is er in november 2018 middels de bespreking van een discussienota een verdiepingsslag gemaakt. De uitkomsten van zowel de dialoogbijeenkomst en de bespreking van de discussienota gebruiken we om het huidige sport-beleid, waar nodig bij te stellen.

Eventuele financiële consequenties die voortvloeien uit de bij de vaststelling van het nieuwe sportbeleid, medio september/oktober 2019, gemaakte keuzes worden in de begroting 2020 verwerkt.

5.2 – Sportaccommodaties

Activiteit	Multifunctionele Accommodatie Zuidwolde.
Gevolgen	Veilig- en toekomstbestendige multifunctionele voorziening.

Lasten

2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	I/S
211.340	213.852	-	-	--	-	-	Incidenteel
-	-	839.250	836.734	834.061	831.389	828.717	Structureel

Baten

2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	I/S
-	800.000	-	-	-	-	-	Incidenteel
-	-	321.315	320.951	320.566	320.180	319.795	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Op 24 mei en 1 november 2018 zijn de uitkomsten van het haalbaarheidsonderzoek gepresenteerd aan uw raad. Op 28 maart 2019 is aan uw raad gevraagd om een voorkeur uit te spreken betreffende één van de voorgestelde drie scenario's. Uw raad heeft unaniem de voorkeur uitgesproken voor een Multifunctionele Accommodatie in Zuidwolde. Daarbij zijn door uw raad aandachtspunten meegegeven:

- Financiële ruimte behouden voor investeren.
- Integrale afweging bij de kadernota.
- Geen extra bezuinigen.
- Terughoudend met extra lastenverhoging om financiering MFA mogelijk te maken.
- Geen hogere tarieven voor verenigingen.
- Exploitatie-financiële-uitvoeringsrisico's analyses opstellen.
- Meer baten genereren.
- Goede communicatie gebruikers.
- Betrekken externe partij maatschappelijk vastgoed.

Belangrijkste conclusies haalbaarheidsonderzoek MFA Zuidwolde
De conclusies van dit onderzoek zijn als volgt samen te vatten:

- Er is een breed draagvlak voor de realisatie van een MFA, zowel bij toekomstige gebruikers als bij omwonenden.

- Het benodigd bruto vloeroppervlak (bvo) van ruim 5.800 m^2 en benodigde parkeervoorziening past op de beoogde locatie.
- De stichtingskosten bedragen indicatief **€ 13.622.000** inclusief BTW (prijspeil 2018).
- Indien gekozen wordt voor de realisatie van een MFA wordt het gebouw De Boerhoorn gesloopt en komt het huidige onderkomen van de bibliotheek vrij.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen incidentele en structurele baten en lasten.
Als incidentele last wordt hier aangemerkt de tijdelijke huisvesting (blaashal) en het vervoer van en naar vervangende accommodaties. Daarnaast is er nog een boekwaarde van ca. € 76.000 te verrekenen bij sloop van de Boerhoorn en de sporthal en gymzaal. De structurele lasten zijn de kapitaallasten, nutsvoorzieningen, schoonmaak en overige kosten zoals onderhoud. De baten zijn eveneens opgedeeld in incidenteel en structureel. Waarbij de incidentele component de BTW op de sportaccommodatie betreft. Dit is een indicatie, afgaande op de te maken bouwkosten, vloeroppervlakte van de verschillende ruimtes en het gebruiksdoel hiervan. In aanloop naar de Begroting 2020 wordt, onder begeleiding van een externe deskundige op het gebied van exploitatieopzetten van dergelijke voorzieningen, onderzocht hoe het huidige verschil tussen de lasten en baten kan worden verkleind. Door de vele extra mogelijkheden die een MFA biedt is de verwachting dat er middels een groot aantal nieuw te ontplooien activiteiten toekomstig meer inkomsten kan worden gegenereerd. Er is vooralsnog een inschatting gemaakt van de gewenste baten op basis van onder andere de verwachte stichtingskosten, kapitaal- en exploitatielasten.

Gemeenten kunnen geen BTW meer aftrekken op investeringen betreffende sport, maar ze worden gecompenseerd via een subsidieregeling, de zogeheten SPUK regeling. Specifieke uitkering stimulering sport (SPUK). Deze regeling heeft een plafond van € 152 miljoen per jaar. Wanneer alle gemeenten samen meer declareren dan het genoemde subsidie plafond zullen de gemeenten naar rato gekort worden op de subsidie. Er is een voorzichtige inschatting gemaakt van het bedrag dat toegekend zou kunnen worden. Wanneer de verwachte bijdrage van € 800.000 zal worden toegekend betekent dit lagere kapitaallasten. Het voordeel zal gemiddeld uitkomen op circa € 30.000 lagere kapitaallasten per jaar. Daarnaast kan er voor een aantal overige, niet sport gerelateerde ruimten, eveneens BTW terug verkregen worden. Dit betreft de ruimtes die bedoeld zijn voor commercieel gebruik en de openbare ruimtes. De hoogte van dit bedrag is nog niet bekend en zal in aanloop naar de Begroting 2020, in samenspraak met onze externe belastingadviseur worden geconcretiseerd. Deze belastingteruggave is nog niet verwerkt in voorstaande cijfers. Tot zolang er nog geen definitief uitsluitsel is over de exacte belastingteruggave kiezen we ervoor om dit financieel nog niet vertalen in voorstaande cijfers.

Na het in gebruik nemen van een MFA zullen de meerkosten per jaar circa € 330.000 bedragen. De toename van kosten wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door kapitaallasten. Daarbij zijn de gewenste baten al in het genoemde bedrag meegenomen.

De hiervoor genoemde bedragen zijn op basis van realistische begroting, prijspeil 2018, met de grootste zorgvuldigheid samengesteld. De prijzen in de bouw staan op dit moment enorm onder druk vanwege prijsstijgingen voor materialen en personeel. Op basis van het gekozen jaar van uitvoering, van een van voornoemde scenario's, dient rekening gehouden te worden met eventuele prijsstijgingen.

Het kenniscentrum BDB (Bureau Documentatie Bouwwezen) verwacht dat de stijging van de prijzen in 2019 zal afvlakken en dat de top in 2020 wordt bereikt. Hierna zullen de prijzen weer gaan dalen. De prognose is dat voor 2019 en 2020 de kosten licht zullen stijgen (4% totaal). Mocht de aanbesteding ná 1-1-2021 plaatsvinden, dan kan deze indexering wellicht worden verkleind respectievelijk geschrapt, aangezien de prognose van het kenniscentrum BDB is dat het prijsniveau in de loop van 2021 weer gelijk zal zijn aan dat van 2018 en daarna verder zal dalen.

5.2 – Sportaccommodaties

Activiteit	Uitvoering amendement kunstgrasveld.
Gevolgen voor de burger	Multifunctionele sportvelden.

Middelen (betreft de rentelast, de afschrijving gaat tlv de dekkingsreserve)

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 2.500	€ 5.000	€ 5.000	€ 5.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Tijdens de behandeling van de Kadernota 2017 heeft uw raad motie nr. 3M10a aangenomen. Middels de motie heeft u het college verzocht om een overzicht te maken van clubs die concreet aan de slag willen met kunstgras, met een financieel overzicht (per vereniging) gebaseerd op een bijdrage van maximaal 2/3 van de kosten door de gemeente.

Op 21 juni 2018 is aan uw raad de uitkomst van, de tijdens de Kadernota 2017 aangenomen motie kunstgras 3M10a, gepresenteerd door respectievelijk voetbalvereniging Wacker, Ruinerwold en Ruinen. De genoemde verenigingen zijn gezamenlijk de uitdaging aangegaan en hebben geruime tijd zeer intensief gewerkt aan de aan uw raad gepresenteerde plannen.

Tijdens de behandeling van de programmabegroting 2019-2022, op 8 november 2018, heeft uw raad amendement 8A7 aangenomen.
Uw raad heeft 1 miljoen euro uit de algemene reserve gehaald en in een dekkingsreserve opgenomen. Voor 1 mei 2019 diende aan uw raad een voorstel te worden voorgelegd op basis waarvan u een definitief besluit kunt nemen. Per memo d.d. 26 februari 2019 bent u geïnformeerd dat u niet voor 1 mei maar voor 1 juni 2019 een voorstel ontvangt.

Met het door uw raad aangenomen amendement als uitgangspunt zijn er inmiddels met de genoemde verenigingen diverse gesprekken gevoerd. Gezamenlijk wordt bekeken, hoe het in beginsel resterende 1/3 deel, door de verenigingen kan worden ingebracht. Uw raad ontvangt hiervoor eind mei een separaat raadsvoorstel.

5.2 - Sportaccommodaties

Activiteit	Onderzoek tot verzelfstandiging sporthal De Slenken in de Wijk.
Gevolgen voor de burger	Toekomstbestendige sportvoorziening.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Het bestuur van zwembad De Slenken heeft het college gevraagd of het mogelijk is om de naastgelegen sporthal De Slenken van de gemeente over te nemen. Het college heeft dit verzoek positief beantwoord. In 2017 heeft het bestuur reeds de exploitatie van het zwembad van de gemeente succesvol overgenomen. Juist in gezamenlijkheid/combinatie ziet het bestuur mogelijkheden om de exploitatie van de sporthal erbij over te nemen van de gemeente. Het jaar 2019 wordt door het bestuur van zwembad De Slenken alsmede de gemeente gebruikt om te onderzoeken/bepalen op welke wijze zij de sporthal op een goede wijze van de gemeente kunnen overnemen en exploiteren.

5.2 – Sportaccommodaties

Activiteit	Prestatieovereenkomst CH De Wolden.
Gevolgen voor de burger	Laagdrempelig topsportevenement.
Middelen (t.l.v. algemene reserve)	

2020	2021	2022	2023	I/S
€ 50.000	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	-	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Het huidige sponsorcontract tussen de gemeente en de organisatie van CH De Wolden loopt in 2019 af. Derhalve stellen wij uw raad voor om voor de komende vijf jaren een nieuwe overeenkomst af te sluiten. Het bedrag zal ineens worden uitgekeerd in 2020. Het CH De Wolden is een evenement waar ruiters uit heel Europa aan meedoen. Het evenement is uniek in zijn soort, vrij

toegankelijk voor publiek. Het publiek komt vanuit heel Nederland naar De Wolden om de wedstrijden te kunnen zien. Het hoog aangeschreven concours geeft De Wolden een aparte status en door de bijdrage is de naam van de gemeente verbonden aan het concours, net als een hindernis die de naam van de gemeente draagt. Dit prachtige concours is één van de evenementen waardoor De Wolden 'paardengemeente' kan wordt genoemd. Ook de provincie Drenthe ziet CH De Wolden als een van haar parels op sportgebied. De provincie Drenthe heeft CH De Wolden aangewezen als een bovenregionaal topsportevenement in Drenthe waarvoor de provincie ook extra middelen beschikbaar stelt.

5.2 – Sportaccommodaties

Activiteit	Renoveren/vervangen bestaande kunstgrasvelden KIOS Ruinerwold.
Gevolgen voor de burger/ vereniging	De bestaande kunstgrasvelden in de gemeente op de sportcomplexen na de afschrijvingstermijn renoveren voor een veilig en verantwoord gebruik.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	€ 330	€ 13.860	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
De kunstgras korfbalvelden van KIOS Ruinerwold zijn in 2009 aangelegd. Met een afschrijvingstermijn van maximaal 12 jaar, moet er uiterlijk 2022 een renovatie van de velden plaatsvinden (vervanging toplaag/sporttechnische laag). In de begroting 2019 is een inschatting gemaakt van € 300.000 exclusief BTW. In de periode hierna is gebleken dat kan worden volstaan met een beperktere renovatie. Indien de naastgelegen voetbalvereniging Ruinerwold een kunstgrasveld krijgt, worden de korfbalvelden minder intensief gebruikt en kan gekozen worden voor een goedkopere variant, te weten een zand ingestrooid kunstgrasveld i.p.v. TPE ingestrooid. Verder is het ook aannemelijk dat de sporttechnische onderlaag nog goed voldoet, waardoor het begrote bedrag lager uitvalt.

De verwachting is dat voor de renovatie van het kunstgrasveld een bedrag van € 132.000 noodzakelijk is, exclusief eventuele indexatie de komende jaren. De kapitaallasten die hierbij horen zijn € 14.000 per jaar.

5.2 – Sportaccommodaties

Activiteit	Indexatie beheersvergoeding onderhoud sportvelden.
Gevolgen voor de burger	De beschikking hebben over kwalitatief goed onderhouden sportterreinen.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 2.285	€ 2.285	€ 2.285	€ 2.285	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Het dagelijks beheer en onderhoud van de velden van de buitensportaccommodaties is overgedragen aan sportverenigingen. Hiervoor zijn beheersovereenkomsten afgesloten waarin is vastgelegd dat de vergoeding jaarlijks wordt geïndexeerd. Het aanpassen van de vergoedingen, op basis van de index van 2%, leidt tot een verhoging van de beheersvergoedingen met € 2.285.

7.3 – Afvalbeleidsplan 2020-2025

Activiteit	Uitvoeren maatregelen uit Afvalbeleidsplan 2020-2025.
Gevolgen voor de burger	Welke gevolgen het Afvalbeleidsplan 2020-2025 heeft voor de burger is bij het opstellen van de Kadernota niet bekend.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
Het huidige afvalbeleidsplan loopt tot en met 2019. Doelstellingen van het plan zijn een afvalscheiding van 75% en een aanmerkelijke vermindering van de hoeveelheid restafval. De doelstellingen zijn gerealiseerd. In 2018 is een afvalscheiding bereikt van 78% (referentiejaar 2014: 65%) en is de hoeveelheid restafval per inwoner per jaar uitgekomen op 168 kg (250 kg).
Dit jaar wordt een nieuw afvalbeleidsplan opgesteld voor de periode 2020 tot 2025. Dit gebeurt via de werkwijze 3D De Wolden. Op 14 februari jl. is er een dialoogbijeenkomst geweest waarin inwoners input hebben gegeven voor het nieuwe plan. Op 16 mei a.s. debatteert de gemeenteraad over het nieuwe beleid en wordt het kader gegeven voor het nieuwe plan, waarna besluitvorming plaatsvindt in het najaar. De financiële effecten van de uitkomsten van het nieuwe afvalbeleidsplan worden verwerkt in de begroting 2020.

Beleidsdocumenten

Algemeen
- Collegeprogramma 2018-2022 'Duurzaam, doen en dichtbij', mei 2018.
- Toekomstvisie 2005-2020.
- Algemene subsidieverordening.

Afval
- Afvalbeleidsplan 2015-2020, vastgesteld door de raad op 15 januari 2015.

Sport
- Notitie sportstimulering 2015-2018.
- Beleidsregels Subsidie Sportstimulering De Wolden

Taakstelling en lopende projecten

Niet van toepassing.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
5.1 - Multi Functionele Accommodatie Zuidwolde	211.340	213.852	333.266	331.114
5.2 - Aanleg kunstgrasvelden (rente € 1 mln.)	2.500	5.000	5.000	5.000
5.2 - Sponsorovereenkomst CH De Wolden	50.000	0	0	0
5.2 - Vervangen kunstgrasvelden KIOS R'wold	0	0	330	13.860
5.2 - Indexatie beheersvergoedingen sportvelden	2.285	2.285	2.285	2.285
Totaal lasten	**266.125**	**221.137**	**340.881**	**352.259**

Product	2020	2021	2022	2023
Baten				
Totaal baten	**0**	**0**	**0**	**0**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**266.125**	**221.137**	**340.881**	**352.259**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

Toelichting baten (voor zover van toepassing):

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen nieuwe investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*
MFA Zuidwolde	2020	€ 13.622.000
Vervanging kunstgrasmat KIOS	2022	€ 132.000

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Programma 09 - Diverse financiële zaken De Wolden incl. SWO

Algemene dekkingsmiddelen

Overhead (bedrijfsvoering)

Vennootschapsbelasting

Onvoorziene uitgaven

Mutatie reserves

Dit hoofdstuk richt zich onder andere op de ontwikkelingen binnen de gemeentelijke financiën inclusief de algemene dekkingsmiddelen, de overhead (bedrijfsvoering), de vennootschaps-belasting, het onderdeel onvoorzien en de reserves. Deze onderdelen zijn, naast de voorgaande programma's op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording, verplicht voorgeschreven.

De bedrijfsvoering die nodig is voor het realiseren van de doelstellingen, is primair de verantwoor-delijkheid van de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen en valt grotendeels buiten de reikwijdte van dit hoofdstuk.

Programmahouder: Jan van ’t Zand

Het programma in beeld

Wat speelt er in De Wolden?

Het collegeprogramma 2018-2022 heeft als hoofdthema dat 'Een gezonde financiële positie een randvoorwaarde is voor toekomstig beleid'.

Beleidsdoelen

Financieel beleid

Voor het voeren van een solide financieel beleid is het noodzakelijk, dat:
- de financiële mogelijkheden worden afgestemd op de ambities;
- de administratie en de planning- en controlcyclus op orde zijn;
- alleen tot structurele uitgaven wordt besloten als er structurele dekking is.

Het college wil samen met de raad in goed overleg en vertrouwen komen tot invulling van dit solide financieel beleid. Beiden vanuit onze eigen verantwoordelijkheid. Wij waarderen de constructieve inbreng van de werkgroep Financiën uit de raad. Ook voor de komende raadsperiode stellen wij een voortzetting van deze werkgroep bijzonder op prijs. Het is noodzakelijk dat verwachtingen over en weer op elkaar worden afgestemd. Niet alleen waar het de raad en het college betreft, maar ook tussen de gemeente en onze inwoners, verenigingen en instellingen.

Gemeentelijke belastingen en rechten

Het college wil een solide begrotingsbeleid voeren. Dat betekent, onder andere, dat het college aan de gemeenteraad een begroting aanbiedt die structureel sluitend is. Daarbij zijn de volgende uitgangspunten van belang:

We beperken de belastingdruk op onze inwoners zoveel mogelijk:
- Trendmatige verhogingen van de heffingspercentages onroerend zaak belastingen (OZB) zijn geen automatisme.
- Dat doen we bijvoorbeeld niet als we al een ruim sluitende begroting hebben. Eventuele verhogingen kunnen we ook zien in relatie tot de ambities van onze gemeente en de bijbehorende maatschappelijke investeringen.
- De leges en de graf- en begraafrechten passen we jaarlijks aan met de inflatiecorrectie.

Wij werken transparant:
- Wij motiveren tarieven en verhogingen daarvan.
- De gevolgen van tariefverhogingen voor de woonlasten van inwoners brengen wij jaarlijks in beeld.

Wij werken kostendekkend:
- Wij streven ernaar rechten zoveel mogelijk kostendekkend te houden.

Informatie verbonden partijen

Bij de realisatie van de bovenstaande beleidsdoelen zijn de volgende verbonden partijen betrokken:
- Enexis Holding N.V. te Rosmalen.
- Vordering op Enexis BV te 's-Hertogenbosch.
- Verkoop Vennootschap BV te 's-Hertogenbosch.
- CBL Vennootschap BV (Cross Border Leases) te 's-Hertogenbosch.
- CSV Amsterdam BV te 's-Hertogenbosch.
- Publiek Belang Elektriciteitsproductie BV.
- NV Rendo te Meppel.
- NV Waterleidingmaatschappij Drenthe te Assen.
- NV Bank Nederlandsche Gemeenten te Den Haag.

In de paragraaf ´Verbonden partijen´ wordt in de begroting per verbonden partij nadere informatie opgenomen over de visie, doelstellingen, beleidsvoornemens, financieel belang, zeggenschap en ontwikkelingen.

Beleidsindicatoren

De gemeente is op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording verplicht om beleids-indicatoren op te nemen.

Vooralsnog is gestart met de vermelding van de verplichte basisset. Omdat zowel het bestuur als de organisatie de uitkomsten nog moeten duiden, vergt het enige tijd om ook de beleidsdoelen en eventueel de speerpunten hierop aan te passen.

Onderdeel ´Algemene dekkingsmiddelen´			
Beleidsindicator	**Jaar**	**De Wolden**	**Nederland**
gemiddelde WOZ waarde in Euro's	2018	256	230
gemeentelijke woonlasten eenpersoonshuishouden in Euro's	2018	652	649
gemeentelijke woonlasten meerpersoonshuishouden in Euro's	2018	716	721

De andere vijf wettelijk voorgeschreven beleidsindicatoren (financiële kengetallen) zijn op grond van het BBV vermeld in de paragraaf 'Weerstandsvermogen en risicobeheersing'. Hier volstaan we met daarnaar te verwijzen.

Speerpunten

ALGEMENE DEKKINGSMIDDELEN

0.5 – Treasury

Activiteit	Dividenduitkering NV Rendo te Meppel.
Gevolgen voor de burger	Juiste informatie over de gemeentelijke begrotingscijfers.

Middelen

2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Al eerder is aangegeven dat als gevolg van mogelijk forse investeringen door NV Rendo in verband met de onder andere de komende energietransitie, het bedrijfsresultaat van NV Rendo de komende jaren onder druk komt te staan. In hoeverre dit eventueel gevolgen heeft voor de jaarlijkse dividend-uitkering aan de deelnemende gemeenten, moet nog blijken.

0.61/0.62 – OZB (niet)woningen

Activiteit	Burgers betrekken bij WOZ-taxaties.
Gevolgen voor de burger	Vroegtijdig inzicht in en overeenstemming over de WOZ-taxatie van eigen onroerend goed.

Middelen

2020	**2021**	**2022**	**2023**	**I/S**
€ 15.000	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 3
In het collegeprogramma is aangegeven dat wij de eigenaren van de WOZ-objecten meer willen gaan betrekken bij het tot stand komen van de WOZ-waarde. Om meer draagvlak bij onze in-woners te krijgen voor de WOZ waarde is het van belang om de eigenaren direct bij de totstand-koming van de WOZ-waarde en waarop de WOZ-waarde is gebaseerd tijdig te betrekken. Op basis van de ervaringen en resultaten van de pilot in 2017 hebben we voor 2018 met een doorloop in 2019 gekozen voor een specifieke objectsoort te weten de woonboerderijen.
In totaal zijn er 1.368 woonboerderijen te bezoeken. We hebben tot nu toe bij alle bezochte adres-sen de eigenaar persoonlijk gesproken. De eigenaar krijgt hiermee gelijk inzage in de gegevens over zijn woonboerderij. Deze vorm van interactie met de eigenaren is gericht op een betere

dienstverlening aan de burger, transparantie van de gegevens en verhoging van de kwaliteit en de doelmatigheid van de werkzaamheden van de overheid.
Het persoonlijke contact met de gemeente wordt als zeer prettig ervaren door de eigenaren. Hiermee willen we stimuleren dat de woningeigenaren op een laagdrempelige wijze kunnen communiceren over de juistheid van de taxatie en de objectgegevens die daaraan ten grondslag liggen. Deze manier van interactie met de eigenaren willen we ook in 2020 voortzetten. Dit betekent een dat er een extra budget nodig is van € 15.000.

0.7 – Algemene uitkering uit het Gemeentefonds

Activiteit	Bijstelling accres Gemeentefondsuitkering ingaande 2020.
Gevolgen voor de burger	Juiste informatie over de gemeentelijke cijfers.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 710.000 V	€ 710.000 V	€ 710.000 V	€ 710.000 V	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
De belangrijkste inkomstenbron voor de gemeente vormt de algemene uitkering van het Rijk betreffende het gemeentefonds. De cijfers in de huidige meerjarenbegroting zijn gebaseerd op de septembercirculaire 2019.

In verband met het verleggen van het basisjaar ontvangt de gemeente ingaande 2020 een hogere uitkering wegens loon- en prijsinflatie. Hoeveel dat precies is wordt bekend gemaakt bij de meicirculaire 2019. Uit deze compensatie zal de gemeente niet alleen de 'eigen' loon- en prijsstijgingen moeten opvangen, maar ook de stijging van deze lasten bij de verbonden partijen (SWO, Veiligheidsregio, RUD, GGD, etc.). Ook zal de dekking van de ingeschatte verhoging van de onderhoudsbudgetten kapitaalgoederen (prijsinflatie) hieruit (deels) gecompenseerd moeten worden. Vooruitlopend op de komende meicirculaire anticiperen we alvast op een hogere uitkering uit het gemeentefonds voor 2020 voor deze onderdelen, o.a. door een correctie op de uitkeringsfactor wegens verlegging van het basisjaar van 2019 naar 2020.
Ook is gerekend met een structurele compensatie van de verhoogde vergoedingen bestuurders a.g.v. het bereiken van de 24.000 inwonersgrens.

Na ontvangst van de meicirculaire 2019 maken we een herberekening van de voor de komende jaren te ontvangen algemene uitkering. Zodra hierover meer bekend is, zullen we de raad afzonderlijk informeren over de budgettaire gevolgen.
Het Rijk heeft overigens medegedeeld dat een eventuele onderuitputting op de rijksbegroting, mogelijk van invloed is op de hoogte van de algemene uitkering over 2019.

De gemeentefondsuitkering ramen we voor de jaren na 2020 in constante prijzen. Dit betekent dan ook dat we de lasten in meerjarenperspectief niet verder verhogen met de loon- en prijsindex ná 2020. Aan het begin van deze kadernota is onder het kopje 'Uiteenzetting financiële positie' specifiek ingegaan op de gevolgen en onzekerheden van algemene uitkering 2020.

OVERHEAD

0.4 – Overhead

Activiteit	Bijdrage Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen.
Gevolgen voor de burger	Een juiste, tijdige en correcte dienstverlening van de ambtelijke samenwerkingsorganisatie.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 733.250	€ 733.250	€ 733.250	€ 733.250	Structureel

Toelichting:

Categorie 1

Uit de groei van de gemeentefondsuitkering betalen we ook de loon- en prijsstijgingen, niet alleen van het 'eigen personeel' maar ook van andere organisaties waar de gemeente een financieel belang in heeft. Dat betekent onder andere niet alleen een hogere bijdrage over 2020 aan de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen. Ook stijgen mogelijk de andere in de begroting van De Wolden geraamde bijdragen aan de verschillende verbonden partijen met de verwachte index. Zie hiervoor echter de programma's waaraan deze verbonden partijen zijn 'gelinkt'. Vooralsnog gaan we bij de Samenwerkingsorganisatie uit van de informatie zoals is opgenomen in de door haar opgestelde kaderbrief 2020. De hogere bijdrage aan de SWO wordt in hoofdlijnen bepaald door de volgende ontwikkelingen. Dit betreft:

1. Opschuiven jaarschijf 2019 naar 2020 volgens pagina 20 begroting SWO ad € 53.247.328 (inclusief de afloop van ingebrachte budgetten o.b.v. eerder genomen besluiten).
2. Bijstellingen o.b.v. de jaarrekening 2018 tot een bedrag van € 69.000.
3. De reeds eerder vastgestelde ontwikkelingen in 2019 ad € 1.418.157.
4. Extra werkzaamheden surplus ad € 410.000.
5. Premiestijgingen ad € 690.000.
6. Financiële gevolgen periodieke verhogingen ad € 570.000.
7. Kapitaallasten investeringen ad € 60.000.
8. De CAO-gevolgen vanaf 1-1-2019 (dus over 2019 en 2020).

Verwachte bijdrage 2020 voor De Wolden		
Berekening volgens de kaderbrief 2020 van de SWO		€ 15.902.751
Inschatting CAO-gevolgen:		
3,0% per 1-1-2019 is € 1.478.396 x 28,16%	€ 416.316	
2,5% per 1-1-2020 is € 1.297.686 x 28,16%	" 365.428	" 781.744
Totaal verwachte bijdrage 2020		€ 16.684.495

Gemeente De Wolden draagt bij in de kosten van de SWO op basis van een verrekenpercentage. Eind 2017 is het verrekenpercentage geëvalueerd. Hierbij is beoordeeld of het verrekenpercentage nog reëel is en of de uitgangspunten nog van toepassing zijn. Op basis van de evaluatie en de door beide gemeenten genomen besluiten, actualiseren we jaarlijks het verdeelpercentage vanaf 2019.

Omdat we de gemeentefondsuitkering voor de jaren na 2020 in constante prijzen ramen, worden ook de lasten, dus ook de bijdrage aan de SWO, in meerjarenperspectief niet verder aangepast.

In de huidige meerjarenbegroting van De Wolden is in jaarschijf 2020 een bijdrage aan de SWO geraamd tot een bedrag van € 14.786.133. Daarnaast is nog € 526.200 voor CAO-gevolgen 2019 geraamd en nog € 28.980 i.v.m. de afschaffing van de BTW-koepelvrijstelling. In totaal dus voor 2020 een bedrag van € 15.341.313. Wegens mutaties 2019 worden nog extra budgetten ingebracht tot een bedrag van € 609.945, waarmee de beschikbare raming dan uitkomt op € 15.951.258.

Omdat de totaal verwachte bijdrage hiervoor is berekend op € 16.684.495 zal de gemeente De Wolden voor 2020 per saldo € 733.237 of afgerond € 733.250 extra moeten ramen. Voor een deel zal deze bijdrage moeten worden gedekt uit de compensatie die de gemeente ontvangt voor loon- en prijsstijgingen via het Gemeentefonds (meicirculaire 2019). Er vindt vanzelfsprekend geen compensatie plaats voor de autonome uitzettingen van de bijdrage aan de SWO.

0.4 – Overhead

Activiteit	Ontwikkelingen en gebruik huisvestingslocatie ten behoeve van gemeentewerken (De Vos van Steenwijklaan 73 te Hoogeveen).
Gevolgen voor de burger	Efficiënte inzet van materiaal vanuit de buitendienstlocatie gemeentewerken.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
€ 23.000	€ 23.000	€ 23.000	€ 23.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 2
Het gebouw gemeentewerken Ruinen is in 2018 verkocht en de boekwaarde is vervroegd afgeschreven. De gemeente maakt thans gebruik van een deel van de locatie De Vos van Steenwijklaan 73 te Hoogeveen. De huur en andere kosten bedragen ingaande 2020 naar verwachting ongeveer € 58.000 terwijl er in de meerjarenraming een bestaand budget beschikbaar is van de voormalige locatie Ruinen van € 34.319. Het benodigde budget dient derhalve te worden opgehoogd met afgerond € 23.000.
Vooruitlopend op de uitwerking en invulling van de definitieve plannen over de toekomstige locatie(s) t.b.v. de buitendienstlocatie gemeentewerken, wordt de huur voorlopig nog rechtstreeks ten laste van de begroting van de gemeente De Wolden gebracht. Mogelijk dat na de uitwerking van de definitieve plannen, het budget wordt ingebracht bij de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen.

0.4 – Overhead

Activiteit	Toepassing voorschriften BBV betreffende interne toerekening uren aan investeringen, grondexploitaties en diverse heffingen.
Gevolgen voor de burger	Een zuivere toerekening van kosten.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
We rekenen kosten voor ambtelijke ondersteuning toe aan onder andere de investeringen en grondexploitatie-complexen. Voor de investeringen geldt, dat in het totaal beschikbaar gestelde budget voor de investering een bedrag zit voor de ambtelijke ondersteuning. De kosten van de ambtelijke inzet voor de grondexploitatiecomplexen rekenen we toe aan het betreffende complex, waarbij de insteek is dat deze kosten weer goed gemaakt worden door grondverkopen.
Al enige jaren zien we dat de toerekening van deze kosten achterloopt bij het totaal in de begroting geraamde aandeel van deze kosten. Voornaamste oorzaak hiervan is het in totaliteit teruglopen van investeringen en/of werkzaamheden voor de eigen grondexploitatiecomplexen. Daardoor vindt er verschuiving in werkzaamheden plaats hetgeen financiële consequenties heeft voor de exploitatie.

Op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV)is het mogelijk om direct toerekenbare uren door te belasten. Hierdoor is het ook mogelijk de kosten van ambtelijke ondersteuning aan de zogenoemde 'exploitatie overeenkomsten' toe te rekenen.
Het voornemen was in 2018 hierover nader te adviseren hoe om te gaan met deze problematiek. Niet alleen is gebleken dat we de uitwerking van de problematiek niet binnen de geschetste tijdspanne kunnen realiseren en dus meer tijd vergt, maar ook dat de problematiek wellicht nog iets breder is en gezien moet worden binnen het totaal van de te registreren en te verantwoorden interne uren in relatie tot de toerekening van de overhead.
Een ambtelijke werkgroep is inmiddels gestart met het in kaart brengen van de problematiek. Deze werkgroep komt met voorstellen rondom de te volgen koers en daarbij behorende werkwijze.
Dit zal waarschijnlijk ook nog gepaard gaan met het aanpassen van de financiële verordening.
Bij het opstellen van de begroting 2020 zal de te volgen werkwijze zijn bepaald.

VENNOOTSCHAPSBELASTING

0.9 – Vennootschapsbelasting

Activiteit	Ontwikkelingen afdracht vennootschapsbelasting.
Gevolgen voor de burger	N.v.t.
Middelen	

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
Pm	Pm	Pm	Pm	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
De fiscaliteit in het kader van de nieuwe Vpb-wetgeving is complex en is nog steeds niet volledig uitgekristalliseerd. Ondanks dat de invoering al weer een paar jaar geleden is, roept dit nieuwe speelveld voor alle partijen veel vragen op. Inmiddels is de verwachting voor de grondexploitaties dat we voldoen aan fiscaal ondernemerschap met een gemiddelde Vpb-belastingdruk van ± € 15.000 per jaar. Dit bedrag is ook geraamd binnen de meerjarenraming.
Het onderwerp 'opbrengsten uit gescheiden ingezameld afval' (zoals PMD e.d.) de Vpb, is nog in ontwikkeling. Er bestaat dus nog onzekerheid over de landelijke uitgangspunten die de Belasting-dienst hierover in zal nemen.

ONVOORZIENE UITGAVEN

0.8 – Algemene lasten en baten (onvoorzien)

Activiteit	Ontwikkeling kapitaallasten nieuwe investeringen.
Gevolgen voor de burger	N.v.t.

Middelen

2020	2021	2022	2023	I/S
-	-	-	-	Incidenteel
-	-	-	€ 240.000	Structureel

Toelichting:
Categorie 1
Met de raad is een investeringsplafond van gemiddeld € 4,0 miljoen per jaar afgesproken voor de jaren 2018 t/m 2022. Afhankelijk van de financiële mogelijkheden hanteert de gemeente ook voor de jaren daarna dit bedrag als richtinggevend.
Ook nu is bij de uitwerking van de speerpunten voor de begroting 2020-2023 voor de volgende jaarschijf de stelpost onvoorzien opgehoogd met € 240.000. Het betreft hier eigenlijk de door-werking van de kapitaallasten die betrekking hebben op de investeringen 2022. Immers de kapitaallasten drukken met ingang van een jaar later op de exploitatie.

Beleidsdocumenten

- Toekomstvisie 2005-2020, vastgesteld d.d. 22 december 2005.
- Raadsbreed Programma 2018-2022 'Samen verantwoordelijk', maart 2018.
- Collegeprogramma 2018-2022 'Duurzaam, doen en dichtbij', mei 2018.
- Financiële verordening De Wolden 2017 (bij begroting wordt nog link toegevoegd)
- Wet financiering decentrale overheden (Wet Fido).
- Nota reserves en voorzieningen 2020-2023 (bij de begroting wordt nog link toegevoegd)
- Wet waardering onroerende zaken.
- Financiële verhoudingswet.
- Treasurystatuut.
- Nota risicomanagement en weerstandsvermogen 2015.
- Gemeentewet en beleidskader financieel toezicht op gemeenten van de provincie.
- Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten.
- Woningfinancieringsregeling ambtenaren 1998.
- Gemeentelijke verordening onroerende-zaakbelastingen 2018.
- Gemeentelijke verordening forensenbelasting 2018.
- Gemeentelijke verordening toeristenbelasting 2018.
- Leidraad invordering gemeentelijke belastingen.

In onderstaande tabellen geven wij een overzicht van de mutaties programma 'Diverse financiële zaken' en lichten we de verschillende onderdelen in het kort verder toe.

Financiële mutaties exploitatie

De volgende financiële mutaties zijn aangeleverd (exclusief speerpunten):

Product	2020	2021	2022	2023
Lasten				
0.61 - Burgers betrekken bij WOZ-taxaties	15.000	0	0	0
0.4 - Bijdrage SWO De Wolden Hoogeveen	733.250	733.250	733.250	733.250
0.4 - Huur locatie Vos v Steenwijklaan Hoogev.	23.000	23.000	23.000	23.000
0.8 - Extra kapitaallasten nieuwe investeringen	-	-	-	240.000
Totaal lasten	**771.250**	**756.250**	**756.250**	**996.250**
Baten				
0.61/0.62 - Onroerende-zaakbelastingen	28.000	28.000	28.000	28.000
0.7 - Algemene uitkering gemeentefonds	710.000	710.000	710.000	710.000
3.4 - Toeristenbelasting	40.000	40.000	40.000	40.000
Totaal baten	**778.000**	**778.000**	**778.000**	**778.000**
Saldo (+ = nadeel en - = voordeel)	**-6.750**	**-21.750**	**-21.750**	**218.250**

Toelichting lasten (voor zover niet bij de afzonderlijk genoemde speerpunten benoemd):

Toelichting baten:

0.61/0.62 - Onroerende-zaakbelastingen
N.a.v. de jaarrekening 2018 is gebleken dat ten opzichte van de raming van afgerond € 4,101 miljoen er ruim € 40.000 (deels incidenteel) meer ontvangen is wegens onroerende-zaakbelastingen. Dit wordt veroorzaakt door enerzijds minder leegstand (controle) en anderzijds een hogere opbrengst wegens kwaliteitsverbetering op de objectkenmerken en door areaaluitbreiding. Hierdoor is het mogelijk de raming structureel met afgerond € 28.000 te verhogen.

3.4 - Economische promotie (toeristenbelasting)
De opbrengst toeristenbelasting lag over 2018 € 77.000 (deels structureel) hoger dan begroot. In de begroting 2017 en 2018 was aanvankelijk rekening gehouden met een lagere opbrengst van € 31.000 in verband met de pilot vrijstelling toeristenbelasting voor kinderen tot 12 jaar. De praktijk wijst uit dat de opbrengsten, ondanks deze maatregel, toch gerealiseerd worden. De vrijstelling is inmiddels structureel opgenomen. Daarnaast was er sprake van een goed toeristisch seizoen in 2017 en 2018. We vinden een ophoging van de opbrengstraming met vooralsnog € 40.000 redelijk.

Investeringen

De investeringsplanning is geactualiseerd, in die zin dat het tempo en de omvang van de geplande investeringen is aangepast aan de laatste inzichten (o.a. opschuiving i.v.m. capaciteitsproblemen, wettelijke belemmeringen, subsidietoezeggingen, etc.).

Voorgenomen investeringen programmabegroting 2020-2023

Omschrijving	*Jaar*	*Investeringsbedrag*

Voor een nadere toelichting op de verschillende investeringen, verwijzen we naar de betreffende speerpunten hiervoor.

Overige financieel-technische aspecten

Inleiding

Het college beschrijft hier de uitgangspunten voor het opstellen van de ramingen voor de begrotingsperiode 2020 – 2023. Ook gaat het college op hoofdlijnen in op de rentevisie, het te hanteren inflatiecijfer en de verwachte ontwikkelingen met betrekking tot de heffingen en tarieven en dergelijke.

Tenslotte noemen we hier nog eens de criteria die de raad hanteert bij de afweging voor het doen van nieuwe uitgaven.

Aangezien de algemene uitkering uit het Gemeentefonds een belangrijke rol speelt bij de toekomstige begrotingsuitkomsten, is daar elders in de kadernota afzonderlijk aandacht aan besteed.

Uitgangspunten opstellen raming (programma) begroting 2019

Jaarlijks hanteert het college voor het opstellen van de ramingen voor de nieuwe begroting een aantal kaders. De volgende kaders vormen de uitgangspunten voor het opstellen van de (meerjaren)begroting 2020 – 2023:

- De huidige CAO voor gemeenten loopt af per 1 januari 2019. Voor het jaar 2019 en 2020 zijn de indexatiecijfers niet tijdig bekend. Op basis van de meicirculaire 2019 bekijken we welke aanpassing er dan zal plaatsvinden in de bijdrage aan de Samenwerkingsorganisatie De Wolden Hoogeveen. Bij de bepaling van de uitkomsten van deze kadernota is vooralsnog op dit onderdeel gerekend (aanname) met een loonstijging van 3% per 1-1-2019 en 2,5% per 1-1-2020.

- Voor wat betreft de algemene uitkering houden we in de eerste jaarschijf rekening met de meerjarige prijsontwikkeling BBP (gemiddelde van loon- en prijsstijging). Deze baseren we in principe op de laatst bekende circulaire over de algemene uitkering. Het betreft dan uitgaven m.b.t. de kostensoorten 431… t/m en 434… (energie, overige aankopen, goederen en diensten, etc.). Voor 2020 wordt mogelijk bij de meicirculaire 2019 meer bekend en zullen we, ook afhankelijk van de financiële situatie, beoordelen of en zo ja, tot welk percentage de loon- en prijscompensatie moet plaatsvinden.

- Vooralsnog stellen we bij de opstelling van de komende meerjarenbegroting de groei van de algemene uitkering gelijk met de loon- en prijsstijging en de areaalontwikkeling voor de jaren 2021 - 2023.

- Om de pieken en dalen in het verbruik van energie (gas, water, elektra, benzine, olie, e.d.) te elimineren, werken we met een 3-jaars verbruiksgemiddelde.

- In de kadernota gaan we ook in op de (meerjarige) ontwikkeling van de post onvoorziene uitgaven. De totale post voor onvoorziene uitgaven in de primitieve begroting omvat een budget van afgerond € 30.000. Een deel van deze post ter grootte van € 10.000 is afgezonderd voor incidentele startsubsidies. Voor een beroep op dit budget gaat het in principe om het doen van incidentele uitgaven van maximaal € 5.000 per situatie en er leggen we altijd achteraf verantwoording af. Het restant van de post is bedoeld ter invulling door het college.
  Ondanks dat de post onvoorziene uitgaven structureel in de begroting is opgenomen, heeft deze raming een incidenteel karakter. Dit betekent dat structurele uitgaven geen invloed hebben op de raming van deze post in een volgend begrotingsjaar, maar doorwerken in het begrotingssaldo van de opvolgende jaarschijven. Voor 2020 is deze post als volgt opgebouwd:

a.	4.000.030	Onvoorziene lasten incidentele startsubsidies	€ 10.000
b.	4.000.040	Onvoorziene uitgaven college van B&W	" 20.000
		Totaal	**€ 30.000**

- Ramingen baseren we op het door de gemeenteraad vastgesteld **bestaand beleid**. Nieuwe beleidsvoornemens brengen we afzonderlijk via het college en raad in. Om te komen tot een integrale afweging vermelden we deze nieuwe voornemens jaarlijks in de kadernota.

- De **algemene uitkering uit het gemeentefonds** en **andere rijksvergoedingen** baseren we op de laatst bekende circulaire van het Rijk.

- De aantallen **inwoners en woonruimten** per 1-1-2019 bedroegen:

  - aantal inwoners 24.109;
  - aantal woonruimten 10.939 (woningfunctie/logiesfunctie/personen zorginstelling).

  Vooralsnog is uitgegaan van een beperkte groei van het aantal woonruimten per jaar.

  Op basis van de bestaande begrippen hanteren we de volgende voorlopige aantallen per:

1 januari	2019	2020	2021	2022	2023
Inwoners	24.109	24.134	24.159	24.184	24.209
Woonruimten	10.939	10.944	10.949	10.954	10.959

  De werkelijke inwoneraantallen wijken in positieve zin af van de prognoses van de provincie Drenthe. We volgen nauwlettend in hoeverre dit zich de komende jaren voortzet. Indien daartoe aanleiding is, zullen we in een volgende kadernota daar aandacht voor vragen.

- De **beheersplannen** rekenen we zoveel mogelijk door voor de aanlevering van de begrotingscijfers, zodat we de financiële gevolgen hiervan in de begroting kunnen meenemen. Dit betekent dat we rekening houden met bijgestelde informatie, zoals loon- en prijsstijgingen e.d. Zowel in de planning betreffende de kadernota als de begroting vragen we hiervoor aandacht.

De **subsidies en bijdragen derden** nemen we in de begroting mee op basis van bestaande regelingen en overeenkomsten (vast bedrag of rekening houdende met indexatiemogelijkheden). Ook houden we rekening met de besluitvorming over de vastgestelde bezuinigingsmaatregelen. Voor de verbonden partijen hanteren we een werkwijze met als doel de beheersbaarheid van vooral de gemeenschappelijke regelingen te verbeteren.

Rentevisie

Op grond van het gewijzigde Besluit Begroting en Verantwoording is bij de samenstelling van de begroting 2019 (blz. 139) rekening gehouden met een rentepercentage van 0,5% (omslagrente) voor de berekening van de kapitaallasten. Het bij de begroting (voor)gecalculeerde omslagpercentage mogen we binnen een marge van 0,5% afronden. Wel moet daarnaast de afronding plaatsvinden binnen een veelvoud van 0,5%. Met andere woorden een percentage van bijvoorbeeld 0,76% ronden we af naar 0,5% of 1%.

De rente op de kapitaalmarkt (kredieten langer dan een jaar) bleef in 2018 ook ongekend laag, het rentepercentage voor bijvoorbeeld een 25-jarige lineaire geldlening was aan het begin van 2018 ongeveer 1,39%, daarna schommelde de rente tussen de 1,35% en 1,47%. Echter eind 2018 was deze rente weer gedaald tot 1,29%. De verwachting is dat in 2019 de rente iets gaat oplopen.

Overigens is het gemiddelde rentepercentage van de huidige lening portefeuille van de gemeente afgerond 2,5%. De percentages van de nog niet afgeloste langlopende leningen kunnen we niet (meer) aanpassen. Met betrekking tot de geld- en kapitaalmarkt volgen wij, naast een eigen visie en waarneming ook de adviezen van de grote banken en beleggers.

Wij berekenen over het eigen vermogen en de voorzieningen geen rentevergoeding. Ook voegen we hieraan geen rente toe. Omdat het niveau van een voorziening voldoende moet zijn voor de berekende uitgaven, kan het noodzakelijk zijn jaarlijks ten laste van de exploitatie een storting in de voorziening te doen.

Ontwikkelingen met betrekking tot heffingen en tarieven

In het collegeprogramma 2018-2022 zijn de volgende uitgangspunten vastgelegd rond de ontwikkeling van de heffingen en tarieven van de gemeentelijke rechten en belastingen:

Wij beperken de belastingdruk op onze inwoners zoveel mogelijk:

- Trendmatige verhogingen van de heffingspercentages onroerende zaak belastingen (OZB) zijn geen automatisme. Dat doen we bijvoorbeeld niet als we al een ruim sluitende begroting hebben. Eventuele verhogingen kunnen we ook zien in relatie tot de ambities van onze gemeente en de bijbehorende maatschappelijke investeringen.
- De leges en de graf- en begraafrechten passen we jaarlijks aan met de inflatiecorrectie.

Wij werken transparant:

- Wij motiveren tarieven en verhogingen daarvan.
- De gevolgen van tariefverhogingen voor de woonlasten van inwoners brengen wij jaarlijks in beeld.

Wij werken kostendekkend.

- Wij streven er naar rechten zoveel mogelijk kostendekkend te houden.

Op basis van het vorenstaande worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Met betrekking tot de voorlopige hantering van de tarieven voor de gemeentelijke **belastingen**, houden we voor de aanlevering van de ramingen rekening met de tarieven 2019. Wel betrekken we de mutatie van het inwonersaantal en het aantal woningen bij de raming. De raad heeft in het verleden aangegeven voor de OZB uit te gaan van een jaarlijkse verhoging wegens autonome uitzetting. In de meerjarenraming wordt met ingang van 2022 geen rekening meer gehouden met een structurele aanpassing wegens inflatiecorrectie. De uitkomsten van de hertaxatie moeten budgettair neutraal verlopen. Voor de toeristen- en forensenbelasting gelden vooralsnog de volgende tarieven:
  - toeristenbelasting, per persoon per nacht € 1,10;
  - forensenbelasting, per object met een waarde van:
    * minder dan € 50.000 € 190,00;
    * € 50.000 < € 100.000 € 550,00;
    * € 100.000 < € 150.000 € 650,00;
    * € 150.000 < € 200.000 € 700,00;
    * € 200.000 > € 750,00.

- Naast de algemene uitkering heeft de gemeente andere inkomsten zoals **leges, retributies, heffingen, huren en pachten e.d.** In het kader van het afleggen van rekening en verantwoording is het noodzakelijk dat de budgethouders/beheerders zorgen voor een goede onderbouwing van de te ontvangen bedragen, met waar mogelijk berekeningen en specificaties van achterliggende informatie. Over de **begraafrechten** heeft de raad besloten dat toekomstige tariefsverhogingen zoveel mogelijk beperkt blijven tot een jaarlijkse indexering op basis van het 'consumentenprijsindexcijfer (CPI) voor alle huishoudens' (huidige basisjaar 2006 = 100). Dit prijsindexcijfer passen we ook toe bij de aanpassing van de huren.

- Met betrekking tot de **leges burgerzaken**, etc. is in de meerjarenraming rekening gehouden met een trendmatige stijging van 3% per jaar en de ontwikkelingen betreffende de ontvangsten van de reisdocumenten. Wettelijk voorgeschreven tarieven rekenen we door naar de klant.

- De kostendekkendheid van onder andere de leges bouwvergunningen, rioolheffing en de afvalstoffenheffing blijft een aandachtspunt. Bij zowel de afvalstoffenheffing als de rioolheffing kent onze gemeente een nagenoeg 100% kostendekkend tarief.

Beoordelingscriteria 'nieuw' geld, inclusief incidenteel

Evenals voorgaande jaren hebben wij ook in deze kaderbrief per programma alle nieuwe ontwikkelingen opgenomen. Daarbij hebben wij aangegeven of hiermee financiële consequenties dan wel investeringen gemoeid zijn. Afhankelijk van de besluitvorming in de raad zullen de financiële gevolgen hiervan verwerkt worden in de cijfers van de begroting voor het komende jaar.

Naast een inhoudelijke afweging die we van de raad verwachten, lijkt het daarbij dan onontkoombaar ook een financiële afweging te maken. De raad vragen we daarbij met de volgende vier categorieën (afwegingscriteria) rekening te houden:

1. Onontkoombaar (uitvloeisel van wet- en/of regelgeving, of de gemeente loopt, wanneer we de activiteit niet uitvoeren een aanzienlijk juridisch, financieel en/of bedrijfsrisico of er is sprake van vastgesteld beleid, waar voor de uitvoering geen c.q. onvoldoende financiën beschikbaar zijn).
2. Aanpassing op basis van de realisatiecijfers.
3. Nieuw beleid (er is sprake van gewenst beleid, waartoe de gemeente niet verplicht is).
4. Niet realiseerbare taakstelling c.q. bezuiniging.

Uit de toegekende categorie kan de raad afleiden wat naar het oordeel van het college de financiële afweging is, ook gelet op de beschikbare financiële ruimte in meerjarenperspectief.

Bijlagen

Bijlage 1 Overzicht financiële gevolgen speerpunten en overige uitzettingen kadernota 2020

V.03		Overzicht financiële uitzettingen Kadernota 2020-2023									
-											
Prioriteit	**Progr.**	**Kostenplaats**	**Omschrijving kostenplaats**	**Kostensoort**	**Omschrijving kostensoort**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**Omschrijving/opmerkingen**	**Krediet**
1	1	4001000000	Raad	41100100	Salarissen en soc.lasten	77.520	77.520	77.520	77.520	Uitzetting ivm bereiken 24.000 inwonersgrens	
1	1	4001010000	Burgemeester	41100100	Salarissen en soc.lasten	9.250	9.250	9.250	9.250	Uitzetting ivm bereiken 24.000 inwonersgrens	
1	1	4001020000	Wethouders	41100100	Salarissen en soc.lasten	18.200	18.200	18.200	18.200	Uitzetting ivm bereiken 24.000 inwonersgrens	
3	1	400100000	Raad	43808101	Diverse kosten	5.000	5.000	0	0	Professionaliseren 3D De Wolden	
1	1	4001040000	Bestuurlijke samenwerking	44368109	Abonnementen en lidm	3.619	3.619	3.619	3.619	Hogere raming VNG, VDG, KvK	
1	1	4001040000	Bestuurlijke samenwerking	44368116	Overige ink overdrachten	4.908	4.908	4.908	4.908	Hogere raming Fonds GGU, veteranendag en A&O-fonds	
3	10	4004020000	Gemeentehuis Zuidwolde	47309101/47409100	Kapitaallasten	Pm	Pm	Pm	Pm	Aanpassen publieksbalie gemeentehuis Zuidwolde	Pm
3	1	4002060000	Gemeentewinkel/burgerzaken	43808101	Diverse kosten	5.000	0	0	0	Advies e.d. i.v.m. herijken visie dienstverlening	
3	1	4061099999	Samenkracht en burgerpart	44338112	Bijdrage SWO kst.verd.	0	0	0	0	Extra formatie kernen- en dorpencoordinatie	
3	1	4057050100	Nationale feestdagen	43808101/54348100	Diverse kosten	26.000	0	0	0	Viering 75 jaar vrijheid	Alg. reserve
					Gastvrij, initiatiefrijk en stimulerend	**149.497**	**118.497**	**113.497**	**113.497**		
1	2	4011020100	Veiligheidsregio Drenthe	44338110	Bijdr gemeensch reg	23.346	23.346	23.346	23.346	Hogere bijdrage Veiligheidsregio t.o.v. 2019 (wv € 17k cao)	
					Een veilig thuis	**23.346**	**23.346**	**23.346**	**23.346**		
1	3	4074000000	Milieubeheer algemeen	44338110	Bijdr gemeensch reg	61.600	25.400	25.400	25.400	Hogere bijdrage RUD t.o.v. 2019 (wv € 24.274 cao)	
3	3	4074010000	Energiebeheer	43808120	Bijdr ver en instell	Pm	Pm	Pm	Pm	Voortzetten actieplan Klimaat & Energie	
3	3	4074010000	Energiebeheer	44388100	Overige subsidies	75.000	0	0	0	Extra ivm aanbrengen LED-verlichting buitensportaccommodaties	Alg. reserve
1	3	4081099999	Ruimtelijke ordening	44338112	Bijdrage SWO kst.verd.	83.000	32.000	0	0	Extra formatie project implementatie Omgevingswet	Alg. reserve
1	3	4081099999	Ruimtelijke ordening	44338112	Bijdrage SWO kst.verd.	Pm	Pm	Pm	Pm	Extra formatie project (handhaving) 'Vitale vakantieparken'	
3	3	4083020000	Wonen en bouwen	43808101	Diverse kosten	5.000	5.000	5.000	5.000	Budget samenwerking ketenpartners	
3	3	4083099999	Wonen en bouwen	44338112	Bijdrage SWO kst.verd.	20.000	0	0	0	Extra formatie uitvoering SvN-regelingen	
					Duurzaam leven	**244.600**	**62.400**	**30.400**	**30.400**		
1	4	4031099999	Economische ontwikkeling	44338112	Bijdrage SWO kst.verd.	40.000	0	0	0	Extra (vooralsnog incidentele) formatie econ.ontwikkeling	Alg. reserve
1	4	4057099999	Recreatie en toerisme	44338112	Bijdrage SWO kst.verd.	27.000	27.000	27.000	27.000	Extra formatie recreatie en toerisme	
3	4	4031000010	Stimulering econ zaken	44368108	Subsidies verenigingen	26.000	26.000	26.000	26.000	Verhoging bijdrage Regio Zwolle	
2	4	4057040000	Algemene subsidie toerisme	44201108	(loon)subs marktprod	7.000	7.000	7.000	7.000	Hogere subsidie Gebiedspromotie DWD (v/h Tourist Info DWD)	
2	4	4057040000	Algemene subsidie toerisme	44338110	Bijdr gemeensch reg	3.153	2.090	2.090	2.090	Bijdrage Recreatieschap Drenthe (2020 incl.inc.verhuiskst.)	
					Onderneemt	**103.153**	**62.090**	**62.090**	**62.090**		
2	5	Diverse kp's	Onderhoud kapitaalgoederen	43808163	Onderhoud	34.340	34.340	34.340	34.340	Aanpassen budgetten ivm prijsinflatie	
2	5	4021010100	Groot onderhoud wegen	47309101/47409100	Kapitaallasten	1.359	29.882	29.746	29.610	Aanleg fietspad Gedempte Hoofddiep Kerkenveld	543.300
2	5	4021010100	Groot onderhoud wegen	43808163	Onderhoud	0	0	10.000	10.000	Onderhoud fietspad Gedempte Hoofddiep Kerkenveld	
2	5	4021010100	Groot onderhoud wegen	47309101/47409100	Kapitaallasten	500	11.000	10.950	10.900	Verbetering evenementen terreinen de Wijk en Zuidwolde	200.000
2	5	4025000000	Maatwerkdienstverlening 18+	44338110	Bijdr gemeensch reg	455	455	455	455	Hogere bijdrage Publiek Vervoer Groningen Drenthe	
2	5	4057000000	Plantsoenen/speeltuinen	43808160	Onderhoud	18.140	18.140	18.140	18.140	Aanpassen budgetten ivm prijsinflatie	
1	5	4057000100	Eikenprocesssie en essentakst	43808160	Onderhoud	15.000	15.000	15.000	15.000	Bestrijding essentaksterfte t/m 2024	
1	5	4075000500	Begraafplaats Zuidwolde	47309101/47409100	Kapitaallasten	250	7.167	7.133	7.100	Bouw nieuwe urenenmuur begraafplaats Zuidwolde	100.000
					Aantrekkelijk en aangesloten	**70.044**	**115.984**	**125.764**	**125.545**		
3	6	4053030050	Creatieve culturele vorming	44388113	Subsidies en bijdragen	0	0	0	0	Verlenging culturele alliantie	
3	6	4061000000	AMW en welzijnswerk	44368108	Bijdrage SWO kst.verd.	40.000	40.000	0	0	Extra bijdrage Welzijn DWD - verst. inzet 12+ - School Maatsch. W	Res.soc.dom
1	6	4061099999	Jeugdbeleid	44338112	Bijdrage SWO kst.verd.	27.000	27.000	27.000	27.000	Ophoging budget sport- en cultuurcoaches bij de SWO	
3	6	4031000010	Stimulering econ.zaken	44368108	Subsidies verenigingen	43.200	Pm	Pm	Pm	Deelname Human Capital Agenda (HCA) van de Regio Zwolle	
					Ontwikkelt met kleur en talent	**110.200**	**67.000**	**27.000**	**27.000**		
3	7	4061000000	AMW en welzijnswerk	44368108	Subsidies vereniging	150.000	0	0	0	Eénmalige bijdrage (bruidschat) verzelfstandiging Havezate dW	Alg.reserve
1	7	4061000000	AMW en welzijnswerk	44368108	Subsidies vereniging	21.000	21.000	21.000	21.000	Stijging subsidies a.g.v. uitkomst nieuwe cao	
2	7	4067100010	Maatwerkdienstverl. 18+	43416102	WMO vervoer	-455	-455	-455	-455	Betreft dekking uitzetting bijdrage Publiek Vervoer Drenthe	
1	7	4068120000	VTD Huiselijk geweld	44338110	Bijdr gemeensch reg	63.828	63.828	63.828	63.828	Hogere bijdrage Veilig Thuis Drenthe, huiselijk geweld	Dit is geen cao-gevolg
2	7	4071000000	Basisgezondheidszorg e.a.	44338110	Bijdr gemeensch reg	25.000	25.000	25.000	25.000	Stijging bijdrage GGD a.g.v. uitkomst nieuwe cao	
					Gezond meedoen	**259.373**	**109.373**	**109.373**	**109.373**		

Prioriteit	Progr.	Kostenplaats	Omschrijving kostenplaats	Kostensoort	Omschrijving kostensoort	2020	2021	2022	2023	Omschrijving/opmerkingen	Krediet
3	8	4052000000	Gymlokalen/sporthal - algem	43808117	Uitbestede werkzaamh	Pm	Pm	Pm	Pm	Actualisatie sportbeleidsplan	
3	8	4052010500	Sporthal /MFA Zuidwolde	47309101/47409100	Kapitaallasten e.a. lasten	211.340	213.852	333.266	331.114	Bouw nieuwe MFA, optie 1	13.622.000
3	8	40520xxxxx	Diverse sportparken	47309101/47409100	Rente	2.500	5.000	5.000	5.000	Aanleg kunstgrasvelden tot maximaal € 1,0 miljoen	Dekkingsres.
3	8	4031000010	Stimulering econ.zaken	44368108	Subsidies vereniging	50.000	0	0	0	Sponsorbijdrage CH De Wolden	Alg.reserve
1	8	4052030400	Sportpark Ruinerwold	47309101/47409100	Kapitaallasten e.a. lasten	0	0	330	13.860	Renoveren kunstgrasveld KIOS Ruinerwold	132.000
1	8	40520xxxxx	Diverse sportparken	43808161	Onderhoud terreinen	2.285	2.285	2.285	2.285	Indexatie beheersvergoedingen sportvelden	
					Actief en opgeruimd	**266.125**	**221.137**	**340.881**	**352.259**		
2	9	4006100000	Ozb woningen	52211105	OZB eigenaren woningen	Pm	Pm	Pm	Pm	In mjr is voor 2020 al gerekend met trendmatige verhoging	
3	9	4006110000	Her en taxaties ozb	43808101	Diverse kosten	15.000	Pm	Pm	Pm	Betrekken burgers bij de WOZ-taxaties	
2	9	4006200000	Ozb niet-woningen	52211100	Ozb eigenaren niet-won	-28.000	-28.000	-28.000	-28.000	Aanpassing werkelijke ontvangst agv areaaluitbr en leegstand	
1	9	4007000000	Alg.uitk.gemeentefonds	54311100	Uitk.gemeentefonds	-710.000	-710.000	-710.000	-710.000	Stelpost verhoging gemeentefonds incl. compensatie 24.000+ inw	
2	9	4034060100	Toeristenbelasting	52211106	Toeristenbelasting	-40.000	-40.000	-40.000	-40.000	Bijstelling opbrengst toeristenbelasting	
1	10	4004000000	Bijdrage SWO	44338110	Bijdr gemeensch regel	733.250	733.250	733.250	733.250	Hogere bijdrage door cao- en autonome gevolgen	
1	10	4004023000	Locatie Vos v Steenwl HGV	43802115	Huur gebouwen	23.000	23.000	23.000	23.000	Hogere huur locatie buitendienst gemeentewerken	
1	12	4008010000	Nog te verdelen lasten	43809202	Kapitaallasten	0	0	0	240.000	Toevoegen stelpost opvang kapitaallasten nieuwe investeringen	
					Financiën, overhead, etc.	**-6.750**	**-21.750**	**-21.750**	**218.250**		

Totaal programma 01	DWD gastvrij, initiatiefrijk en stimulerend	149.497	118.497	113.497	113.497
Totaal programma 02	Een veilig thuis	23.346	23.346	23.346	23.346
Totaal programma 03	Duurzaam leven in DWD	244.600	62.400	30.400	30.400
Totaal programma 04	DWD onderneemt	103.153	62.090	62.090	62.090
Totaal programma 05	DWD aantrekkelijk en aangesloten	70.044	115.984	125.764	125.545
Totaal programma 06	DWD ontwikkelt met kleur en talent	110.200	67.000	27.000	27.000
Totaal programma 07	Gezond meedoen in DWD	259.373	109.373	109.373	109.373
Totaal programma 08	DWD actief en opgeruimd	266.125	221.137	340.881	352.259
Totaal programma 9-10-11-12-13	Alg. dekkingsmiddelen, overhead, Vpb, etc.	-6.750	-21.750	-21.750	218.250
		1.219.588	758.077	810.601	1.061.760

Let op: eventueel nog extra aandacht aan schenken ikv AU=
Betreft investeringen waarvan kapitaallasten uit stelpost =
Betreft formatieve uitzetting, in te brengen bij de SWO =
Uitzetting Verbonden Partijen en andere organisaties =
Betreft dekking t.l.v. reserves =

Samenvattend overzicht (- = **voordelig**)	2020	2021	2022	2023	
Huidige saldo (t/m wijz. 4/2019)	-311.437	-239.990	-143.314	-143.314	Saldo 2023 is voorlopig vanuit 2022 doorgetrokken
Aanvulling wijz. 6/2019 - zie opzet in kadernota (o.a. cao-gevolgen 2018-2019 Welzijn)	122.453	107.453	122.453	122.453	zie begrotingswijz. 6/2019 (nog niet vastgesteld)
	-188.984	-132.537	-20.861	-20.861	
Aangeleverde mutaties kadernota 2020-2023, excl. mutaties gemeentefonds	1.929.588	1.468.077	1.520.601	1.771.760	
Stelpost groei algemene uitkering (incl.compensatie hogere vergoedingen bestuurders)	-710.000	-710.000	-710.000	-710.000	
Saldo meerjarenbegr.vlgs. blz. 3 aanb.brief K'nota 2020	**1.030.604**	**625.540**	**789.740**	**1.040.899**	Saldo mutaties D/C - incl. gevolgen Kadernota 2019-2022
Overige mutaties primitieve begroting :					
- bijdrage verbonden partijen c.a. - aanvullingen voor zover nog niet opgenomen	Pm	Pm	Pm	Pm	
- financiering en kapitaallasten investeringen	-240.000	-480.000	-720.000	-720.000	incl. € 240k in 2022 uitzetting kapitaallasten
Saldo meerjarenbegroting primitieve begroting 2020-2023 (tekort)	**790.604**	**145.540**	**69.740**	**320.899**	Zie blz. 5 Kadernota 2020
- eventuele dekking t.l.v. algemene reserve en reserve sociaal domein - zie specificatie *	-464.000	-72.000	0	0	Zie opzet verschillende mogelijkheden
- extra dekking uit alg.reserve ivm MFA € 6,0 miljoen : 40 jaar	0	0	-150.000	-150.000	Zie opzet algemene reserve achterin K'nota 2020
- structurele doorwerking jaarrekening 2018	-375.000	-200.000	-200.000	-200.000	Zie uitkomst interne beoordeling 28-3-2019
Gecorrigeerd saldo meerjarenbegroting primitieve begroting 2020-2023 (- = voordelig)	**-48.396**	**-126.460**	**-280.260**	**-29.101**	

Bijlage 2 Overzicht van de 'Algemene reserve'

Naam	Algemene Reserve (vrij aanwendbaar, wel rentegevolgen)			
Financiële informatie				
Stand per 31 december 2018 (volgens jaarrekening 2018)				€ 7.506.545
Storting rekeningsaldo 2018				€ Pm
Storting restant saldo 'Reserve frictie- en organisatiekosten'				€ 151.291
Storting saldo 'Reserve investeringsprojecten'				€ 485.418
Voorgenomen aanwendingen:				
– overboeking naar 'Reserve kunstgrasvelden'				€ -1.000.000
– overige onttrekkingen *)				€ -534.000
Te verwachten stand per 31 december 2019				€ 6.609.254

Verwacht verloop voor de jaren daarna	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Te verwachten stand per 1 januari	6.609.254	6.276.254	5.943.254	5.943.254
Noodzakelijke storting om stand op peil te houden				
Aanwending i.v.m. dekking uitgaven 'Initiatiefrijk De Wolden'	333.000	333.000		
Te verwachten stand per 31 december	6.276.254	5.943.254	5.943.254	5.943.254

*) Specificatie:

- Initiatiefrijk De Wolden	€	333.000
- Viering 20 jaar De Wolden	"	25.000
- Maatwerk energieadviseurs woningeigenaren	"	25.000
- Campagne 'Langer zelfstandig thuiswonen'	"	20.000
- Regiopromotie rondom EK Young Riders 2019	"	15.000
- Opstellen nieuw GVVP 2019	"	25.000
- Realisatie archeologisch belevingspunt	"	10.000
- Externe begeleiding bestrijding eikenprocessierups	"	15.000
- Burgerinitiatief Geuzinge te Ruinen	"	10.000
- Achterstallig onderhoud zwembad Ruinen	"	56.000
Totaal	€	534.000

Bijlage 3 Samenstelling post onvoorziene uitgaven en stelposten

Bijgesteld overzicht ----------(t/m wijz.3 van 2019) ----------->								
						2020	**2021**	**2022**	**2023**
Onvoorziene uitgaven									
Taakveldnummer 4.0080.00000:									
4.380.9200	- budget voor de raad					0	0	0	0
4.380.9200	- budget voor startsubsidies					10.000	10.000	10.000	10.000
4.380.9200	- budget voor college van B&W					20.000	20.000	20.000	20.000
				sub-totaal		30.000	30.000	30.000	30.000
4.380.9201	- taakstelling inkoop					0	0	0	0
4.380.9201	- taakstelling subsidies					0	0	0	0
						0	0	0	0
						30.000	30.000	30.000	30.000
Taakveldnummer 4.0080.00000 - stelpost personeelslasten):									
4.710.0999	- budget voor vervanging bij ziekte personeel					0	0	0	0
4.710.0999	- budget restformatie					0	0	0	0
4.710.0999	- stelpost CAO-aanpassing 1-1-2019 obv meicirculaire 2019 *					0	0	0	0
						0	0	0	0
Nog te verdelen kapitaal- en overige uitgaven									
productnummer 4.0080.10000:									
	stelpost overigen								
4.710.1108	- stelposten meicirculaire 2019					0	0	0	0
4.710.1108	- stelpost nieuw beleid (investeringen)					240.000	480.000	720.000	960.000
						240.000	480.000	720.000	960.000
	stelpost kapitaallasten (t/m wijz.nr. 3/2019)								
4.380.9202	- stelpost wijz. 8/2015 en volgende jaren					670	670	670	670
4.380.9202	- vrijval kap.lst. bedrijfsmatige investeringen					108.304	108.842	108.853	108.853
				totaal kap.lasten		108.974	109.512	109.523	109.523
4.380.9202	- stelpost algemene uitkering (niet functioneel geraamd)					0	0	0	0
Totaal						378.974	619.512	859.523	1.099.523

Bijlage 4 Lijst met producten per programma

Nr.:	***Omschrijving:***
	01 - De Wolden gastvrij, initiatiefrijk en stimulerend
0.1	Bestuur
0.2	Burgerzaken
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie (kernparticipatie)
	02 - De Wolden een veilig thuis
1.1	Crisisbeheersing en brandweer
1.2	Openbare orde en veiligheid
	03 - Duurzaam leven in De Wolden
0.3	Beheer overige gronden
7.2	Riolering
7.4	Milieubeheer
8.1	Ruimtelijke ordening
8.2	Grondexploitatie (niet-bedrijventerreinen)
8.3	Wonen en bouwen (bouwvergunningen en volkshuisvesting)
	04 - De Wolden onderneemt
0.3	Beheer overige gebouwen
3.1	Economische ontwikkeling
3.2	Fysieke bedrijfsinfrastructuur
3.3	Bedrijvenloket en bedrijfsregelingen
5.7	Openluchtrecreatie en toerisme
8.3	Wonen en bouwen (plattelandsontwikkeling)
	05 - De Wolden aantrekkelijk en aangesloten
2.1	Verkeer en vervoer
2.5	Openbaar vervoer
5.5	Cultureel erfgoed
5.7	Openbaar groen (plantsoenen, landschap, sloten, speeltuinen)
7.5	Begraafplaatsen en crematoria
	06 - De Wolden ontwikkelt met kleur en talent
4.1	Openbaar basisonderwijs
4.2	Onderwijshuisvesting
4.3	Onderwijsbeleid en leerlingzaken
5.3	Cultuurpresentatie, cultuurproduct
5.4	Musea
5.6	Media

6.1	Samenkracht en burgerparticipatie (jeugdbeleid)
6.2	Wijkteams (Centrum voor Jeugd en Gezin)
6.4	Begeleide participatie
6.5	Arbeidsparticipatie
6.72	Maatwerkdienstverlening 18-
6.81	Geëscaleerde zorg 18+
6.82	Geëscaleerde zorg 18-
	07 - Gezond meedoen in De Wolden
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie (Amw, dorpscentra, vrijwilligers en flankerend ouderenbeleid)
6.2	Wijkteams (eerste lijnsloket Wmo)
6.3	Inkomensregelingen
6.6	Maatwerkvoorziening (WMO)
6.71	Maatwerkdienstverlening 18+
7.1	Volksgezondheid
	08 - De Wolden actief en opgeruimd
5.1	Sportbeleid en activering
5.2	Sportaccommodaties
7.3	Afval
	09 - Algemene dekkingsmiddelen
0.5	Treasury
0.61	Ozb woningen (lasten)
0.62	Ozb niet woningen (lasten)
0.64	Belastingen overig
0.7	Algemene uitkeringen en overige uitkeringen
3.4	Economische promotie (forensen-en toeristenbelasting)
	10 - Overhead
0.4	Overhead
	11 - Vennootschapsbelasting
0.9	Vennootschapsbelasting (VpB)
	12 - Onvoorzien
0.8	Overige baten en lasten
	13 - Mutaties reserves
0.11	Mutaties reserves